

146560

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GECEKONDULAŞMA VE DİN
KAYSERİ ÖRNEĞİ**

Tezi Hazırlayan
SümeYra KABAKLIOĞLU
146560

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Din Sosyolojisi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Mart 2004
KAYSERİ

Bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi ..Sosyol. Bilimler..Enstitüsü
Tezli ve ..Sosyol. Bilimler..Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ:

Üye Prof. Dr. İlhan Güneş.....

Üye Prof. Dr. Fatma Perihan.....

Üye Prof. Dr. Mehmet TASTAN.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 01.09.2017 tarih ve 21.....
sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

GECEKONDULAŞMA VE DİN (KAYSERİ ÖRNEĞİ)

ÖZET

Kentleşme ve gecekondulaşma özellikle büyük kentlerde birbiriyle bağlantılı süreçlerdir. Gelişmekte olan ülkeler kentleşme olgusunu sağlıklı bir biçimde yaşarken bu süreç beraberinde gecekondulaşma olgusunu getirmiştir.

Gecekondulaşma olgusunu nedenleri ve sonuçlarıyla düşündüğümüzde gecekondulaşma olgusunu sadece bir barınma ve konut sorunu olarak görmek yanlış olur. Hızlı kentleşmenin fiziki mekana yansımalarıyla ortaya çıkan bu sorun toplumun sosyal ve ekonomik yapısından ve bu yapıdaki değişimlerden doğan şehirleşmenin hızı ve biçimi ile ilgili bir kalkınma ve sanayileşme sorunudur. Türkiye geliştirmekte olan bir ülkedir. Bu özelliği dolayısıyla şehirleşme yapısı Batılı gelişmiş ülkelerden farklı niteliklere sahiptir. Türkiye’de kentleşme doğrudan sanayiye dayanan ve gelişmeyi hızlandıran bir yapıda değildir.

Bu hızlı değişim ve gelişim sürecinden toplumun temel yapı taşı olan insanın ve onun dini hayatının etkilenmemesi mümkün değildir.

Özellikle son 20 yılda büyük bir değişim ve gelişim gösteren Kayseri şehrinin iki gecekondulaşma mahallesindeki aileler üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu sebeple gecekondulaşma mahallelerinde oturan fertlerin dini inançlarını, dini ibadetlere olan ilgi derecelerini, dini kanaatlerini, dini tutumlarını ve günlük hayatında dini nitelikli diğer toplumsal olayları tespit etmeye çalıştık

SHANTY AND RELIGION (MODEL OF KAYSERİ)

ABSTRACT

Urbanization and squatting are the processes related to each other specially in big metropolitan cities. While The Urbanization fact is constituted unreliable in developing countries, by the way of this process squatting concept comes together.

If the results of this problem taken into consideration with causes of the problem, it is so big mistake to say that squatting is only surviving and dwelling issue. This problem, which arises due to rapidly urbanization of the physical spaces, is an improvement and industrialization issue related with speed and formation of urbanization which appears because of alteration in the social and economic structure of the society, and the differences constituted in this structure. Turkey is a developing country and consequently urbanization form is different from the Westerner developed countries. In Turkey, urbanization is not directly connected with industrialization and can not accelerate the developing of Turkey.

Throughout this alteration and developing process, considering the religious life's of human and society separately from this process is unacceptable.

An investigation is done over the people placed in the two squatter ward in Kayseri City, which demonstrated a big develop and alteration in last 20 years. Owing to this we try to determine the regional belief, relation to religious worship, religious opinion and attitude, and the other religious social events in the daily life of squatting people

ÖNSÖZ

Ülkemizin son iki yüzyıl içinde yaşadığı toplumsal değişme ve özellikle 1950’li yıllardan beri yaşadığı kentleşme süreci Türkiye’nin toplumsal yapısını değiştirmeye başlamış ve değiştirmeye devam etmektedir. Kentleşme süreci her şeyden önce kırsal yapıda cemaatçi bağlarla karakterize edilen toplumsal ilişkiler içinde yaşayan milyonlarca insanın kentte nasıl yaşayacağı, ne gibi problemlerle karşı karşıya kalacağı ve daha da önemlisi bu iki olayın onların toplumsal ve dini hayatını ve yönde ve hangi şiddette etkileyeceği sorularını akıllara getirmektedir.

Ekonomik kaynakları kendi nüfus artışının isteklerine cevap vermede zorluk çeken gelişmekte olan ülkelerin kentleri, hızlı nüfus akımı ile de daha fazla nüfusun ihtiyacını karşılamak zorunda kalmaktadır. Bunların en önemlilerinden birisi olan konut yaratımı ile elektrik, su, kanalizasyon, ulaşım gibi altyapı hizmetleri aksamaktadır. Kente göç yoluyla katılan nüfusun, düşük gelir grubu içinde yer alan kırsal kökenli göçmenlerin kentte barınma sorunlarını, kentlerin çevresini bir kuşak gibi saran yerleşme açılmamış alanlarda gecekondulaşma ile sağladıkları görülmektedir.

Kentleşme ve gecekondulaşma özellikle büyük kentlerde birbiriyle bağlantılı süreçlerdir. Kente gelen ve gecekonduya yaşamaya başlayan insanların davranış, tutum ve görüşlerinde zaman içerisinde bir değişme ve farklılaşma olmaktadır. Çünkü büyük kentlerde fertlerin davranışları üzerine bir tesir eden faktörler daha güçlü ve daha çoktur.

Toplumların eskiden beri devam eden hayat tarzlarının herhangi bir sebepten değişmesi, onların hayatının her alanında etkisi altına alabilme özelliğine sahip bulunmaktadır. Bu sebeple toplumsal çevrelerinden kopup, başka kentlere göç eden ve Türkiye’nin özellikle büyük kentlerinde yaşamayı seçen ve kent içinde kendi yaşadığı mekanlarla karakterize edilen bu insanların dini hayatının kısaca onların kent hayatına uyumlarını ifade eden kentlileşmeleri süreci içinde ve onunla ne gibi karşılıklı etkileşim gösterdiği, önümüzde bir problem olarak durmaktadır.

Buna dayanak bölgesinde bir çekim merkezi durumunda olan Kayseri’nin Kocasinan ilçesine bağlı Yıldırım Beyazıt Mahallesi ile Melikgazi ilçesine bağlı Zümrüt Mahallesinde dini hayat ile gecekondulaşma arasındaki etkileşimin belirlenmesidir. Gecekondulardaki dini hayatı, kentlileşme etkileşimi çerçevesinde ortaya koyan bu tez büyük bir toplumsal hareketliliğe sahne

olan Türkiye'nin, bu hareketliliğin içinde yer alan kırsal kesimin insanının kentteki hayat mücadelesinde, hem toplumsal değişimden etkilenmesi hem de onu biçimlendirme potansiyeline sahip olması dolayısıyla, köyden kente göç etmiş ve gecekondulaşma mekanında yaşayanların kentleşmelerinin onların dini hayatını nasıl etkilediğini konu etmektedir. Böylece sağlıklı bir kentleşme tecrübesi (gecekondulaşma) geçiren Türkiye'de yaşanan din olgusunun çeşitli toplumsal unsurların en azından birinden (kentleşme sürecinden) nasıl etkilendiğini ortaya koyarak dinin bilimsel araştırma konusu yapılması geleneğine bir katkı sağlayacağımıza inanıyoruz.

Araştırmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amaç ve öneminin ortaya konmasından sonra araştırmanın yöntemi hakkında bilgi verilmektedir.

Kavramsal ve kurumsal çerçevenin çizildiği birinci bölümün ilk kısmında sosyolojik bir olgu olarak gecekondulaşmanın şehirleşme ile olan ilişkileri ve sosyo-kültürel değişim ile Türkiye' de gecekondulaşma ve gecekondulaşma olgusu üzerinde durulmaktadır. İkinci kısımda ise gecekondulaşma, din, toplumsal ilişkiler başlığı altında toplumsal yapılarla ilişkisi içinde din ve dini tecrübe incelenmiş , Türkiye'de şehirleşme gecekondulaşma ve din konusuna değinilmiştir.

İkinci bölümde önce Kayseri ili ve onun kentleşme.gecekondulaşma süreci ortaya koyup, araştırmamıza konu olan Zümrüt ve Yıldırım Beyazıt mahallelerinde araştırmamıza katılanlar hakkında kişisel bilgiler verilip çeşitli nitelikleriyle tanıtıldıktan sonra kent hayatıyla ilgili çeşitli tutum ve davranışları ve kentleşme durumları üzerinde durulmuştur.

Dini tecrübenin farklı ifade şekillerine göre alanımızda ortaya çıkan dini inançlara, ibadetlere bağlılıkları ve çeşitli konulardaki kanaatlerinin kentte kalış süresine ve fertlerin çeşitli niteliklerine göre değişme durumlarının ortaya konulmasından sonra dini topluluğun diğer sosyo-kültürel unsurlarıyla ve kentleşme durumları üzerinde durulmuştur.

Araştırmamız sırasında katkılarıyla bana destek olan, tavsiye ve eleştirileriyle bana yol gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Celalettin Çelik'e, danışmanlığımı yapan değerli hocam Prof. Dr. Abdulvahap Taştan'a, teşekkür ederim. Ayrıca anket analizlerimde bana yardım eden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Fatma Talu'ya ve kardeşim Şeyma Talu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

AÜİF:	Ankara Üniversitesi İktisat Fakültesi
AÜSBF:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
ATAÜİF:	Atatürk Üniversitesi İktisat Fakültesi
AÜİF:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜDTCF:	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
BYD:	Basın Yayın Dağıtım
C:	Cilt
Çev:	Çeviren
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
EÜİF:	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
EÜEF:	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
GÜ:	Gazi Üniversitesi
GÜİİBF:	Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İÜİF:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İÜEF:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İTO:	İstanbul Ticaret Odası
KBY:	Kültür Bakanlığı Yayınları
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
ODTÜ:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S:	Sayı
s.	Sayfa
SBD:	Sosyal Bilimler Dergisi
SSYB	Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı
SHGM:	Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü
TVY:	Tarih Vakfı Yayınları
TDK:	Türk Dil Kurumu
TODAİE:	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları
TGAV:	Türkiye Gazeteciler Vakfı
Yay:	Yayınevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLOLAR.....	VI
GRAFİKLER.....	VII

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problem

1. Problem.....	1
2. Amaç ve Önem.....	6
3. Araştırmanın Yöntemi.....	9
a. Kuram.....	12
b. Sayıtlılar.....	13
c. Denenceler.....	14
d. Tanımlar.....	15
e. Kapsam ve Sınırlar.....	18
f. Bilgi Toplama Araçları ve Uygulama.....	19
g. Anket Formu ve Değerlendirme.....	21

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM

A. ŞEHİRLEŞME VE GECEKONDULAŞMA..... 24

1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Gecekondu.....	24
1.1. Gecekondu.....	25
2. Şehirleşme ile Gecekondulaşma Arasındaki İlişki.....	27
3. Şehirleşme , Gecekondulaşma ve Sosyo- Kültürel Değişim.....	30
4. Gecekondulaşma ile İlgili Yaklaşımlar.....	39
5. Türkiye’de Gecekondu ve Gecekondulaşma Olgusu.....	45
5.1. Türkiye’de Gecekondulaşma Şehirleşme İlişkisi.....	45
5.1.1 Göç ve Maddi Kültür Öğelerindeki Değişmeler.....	55
5.1.2. Göç ve Manevi Kültür Öğelerindeki Değişmeler.....	57
5.1.3. Göç Edenlerin Şehir Hayatına Uyumu.....	58
5.2. Türkiye’de Gecekondulaşma Olgusunun Sebepleri.....	62
5.3 Türkiye’de Gecekondulaşmanın Sosyo-Kültürel Yansımaları.....	63

B. GECEKONDULAŞMA, DİN VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER..... 68

1. Dinin Sosyolojik Tanımı.....	68
2. Toplumsal Yapılarla İlişkisi İçinde Din ve Dini Tecrübe.....	71
3. Türkiye’de Şehirleşme, Gecekondulaşma ve Din.....	78

II. BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANINDA GECEKONDULAŞMA VE DİN..... 87

1. Kayseri’nin Kentsel Gelişimi.....	87
2. Kayseri’de Kentleşme ve Gecekondulaşma.....	88
3. Örneklemenin Demografik ve Sosyo –Kültürel Özellikleri.....	92
a. Cinsiyet.....	92
b. Yaş.....	93
c. Medeni Durum.....	93
d. Eğitim Düzeyi.....	93
e. Meslek Durumu.....	94
f. Aylık Kazanç.....	95
g. Şehirde Kalış Süresi.....	96
h. Çocuklarla İlgili Tutum ve Beklentiler.....	97
i. Şehre Göç Nedenleri.....	100
j. İş ve Çalışma Sorunu.....	102
k. Hanede Bulunan Kişiler.....	106
l. Tasarruf Şekli.....	109
m. Konut Mülkiyeti.....	110
n. Geliş Çevresi İle İlişkiler.....	111
o. Sık Görüşülen Kimseler.....	114
p. Kitle Haberleşme Araçlarıyla İlgili Tutumlar.....	116
r. Boş Zaman Değerlendirme Davranışı.....	119
4. Araştırma Alanında Dini Yaşayışın Boyutları ve Öteki Sosyal Alanlarla İlişkisi.....	122
a. Dini Tecrübenin Teorik İfadesi : İnançlar.....	122
b. Dini Geleneksel Uygulamalar ve Halk İnanışları.....	125
c. Dini Tecrübenin Pratik İfadesi : İbadetler.....	128
c.1. Namaz.....	130
c.2. Oruç.....	132
c.3. Zekat.....	135
c.4. Hac.....	137
c.5. Kurban.....	139
d. Kur’an Okuma Konusundaki Davranış ve Tutumlar.....	140
e. Dini Hayatın Bilgi Boyutu.....	141
f. Din -Aile İlişkileri.....	148

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ..... 155

KAYNAKLAR..... 163

EK 1 : ANKET FORMU..... 170

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Coğrafi Bölgelerin Kentleşme Düzeyleri.....	47
Tablo 2:	Çalışan Nüfusun Kesimler Arası Dağılımı	48
Tablo 3:	Türkiye'nin Gecekondu ve Gecekondu Nüfus Oranı, Yıllık Nüfus Artış Oranı.....	53
Tablo 4:	Kayseri'nin Yıllık Köy ve Şehir Nüfusları, Yıllık Nüfus Artış Hızları...	89
Tablo5:	Yaş Gruplarına Göre Cinsiyet Durum Dağılımı.....	93
Tablo6:	Cinsiyet ile Eğitim Düzeyi Durum Dağılımı.....	94
Tablo7:	Meslek Türleri.....	95
Tablo8:	Aylık Kazanç Durumu.....	96
Tablo9:	Şehirde Kalış Süresi.....	97
Tablo10:	Şehirde Kalış Süresi ile Eğitim Arasındaki Durum Dağılımı.....	97
Tablo11:	Çocuk Sayısı.....	98
Tablo12:	Çocuk Sayısı ile Eğitim Düzeyi Arasındaki Durum Dağılımı.....	99
Tablo13:	Çocukların Din Eğitimini Nereden Aldıkları.....	100
Tablo14:	Mahallelere Göre Göç Ettikleri Yerler.....	102
Tablo 15:	Şehre Göç Nedenleri.....	102
Tablo 16:	Şehre Göçte İlk İş Durumu.....	103
Tablo17:	Şehre Göç Etmeden Önceki İş Durumu.....	105
Tablo18:	İlk İş Kimin Vasıtasıyla Buldu.....	105
Tablo19:	Hanede Bulunan Kişiler.....	106
Tablo20:	Tasarruf Seçimleri.....	109
Tablo21:	Tasarruf Seçimleri ile Cinsiyet Durum Dağılımı.....	110
Tablo22:	Konut Mülkiyeti Şekli.....	110
Tablo23:	Memlekete Gitme Sıklığı.....	112
Tablo24:	Memlekete Gitme Nedenleri.....	112
Tablo25:	Akrabaların Ziyaret Sebebi.....	114
Tablo26:	Sık Görüşülen Kimseler.....	115
Tablo27:	Gazete Okuma Sıklığı.....	116
Tablo28:	Eğitim Düzeyi ile Gazete Okuma Sıklığı Arasındaki İlişki.....	117
Tablo29:	Cinsiyet ile En Çok Seyredilen Programların Durum Dağılımı.....	118
Tablo30:	Yaş Grupları ile En Çok Seyredilen Programların Durum Dağılımı.....	119
Tablo31:	Şehirde Kalış Süresi ile Boş Zaman Değerlendirme Davranışı Durum Dağılımı.....	120
Tablo32:	Yaş Grupları ile Boş Zaman Değerlendirme Davranışı Durum Dağılımı.....	120
Tablo33:	Cinsiyet ile Boş Zaman Değerlendirme Davranışı Durum Dağılımı.....	121
Tablo34:	İmanın Şartları.....	122
Tablo35:	Dini Geleneksel Uygulamalar ve Halk İnanışları.....	126
Tablo36:	İbadetler.....	129
Tablo37:	Cinsiyet ile Namaz Arasındaki İlişki.....	130
Tablo38:	Namaz ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	131
Tablo39:	Namaz ile Şehirde Kalış süresi arasındaki ilişki.....	131
Tablo40:	Oruç ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	134
Tablo41:	Oruç ile Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	134
Tablo42:	Oruç ile Şehirde Kalış Süresi Arasındaki İlişki.....	135
Tablo43:	Hac ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	138
Tablo44:	Kur'an Okuma Sıklığı.....	141

Tablo45:	Kur'an Okumayı Öğrenilen Yer.....	141
Tablo46:	Dini Bilgilerin Kimden Öğrenildiği.....	142
Tablo47:	Dini Hususlarda Müracaat	143
Tablo48:	Dini Hususlarda Müracaat ile Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	144
Tablo49:	Dua Etme Durumu.....	149
Tablo50:	İslamı Yaşamanın Yolu.....	148
Tablo51:	Eş Seçimi.....	149
Tablo52:	Kız –Erkek İlişkilerine Yaklaşım.....	150
Tablo53:	Doğum Kontrol Tutumu.....	150
Tablo54:	Kıyafete Karışma Tutumu.....	151

GRAFİKLER:

Grafik 1:	Türkiye'nin Yıllık Köy ve Şehir Nüfus Oranları.....	52
Grafik 2:	Türkiye'nin Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	54
Grafik 3:	Kayseri'nin Yıllık Köy ve Şehir Nüfus Oranları.....	89
Grafik 4:	Kayseri'nin Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	90
Grafik 5:	Doğum Yerleri.....	101
Grafik 6:	Memlekete Dönme İsteği Durumu.....	113

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEM

1. PROBLEM

Bu araştırmanın problemi Kayseri'nin Kocasinan ilçesine bağlı Yıldırım Beyazıt mahallesi ile Melikgazi ilçesine bağlı Zümrüt mahallesinde dini hayat ile gecekondulaşma arasındaki etkileşimlerin belirlenmesidir.

Kentleşme ve gecekondulaşma özellikle büyük kentlerde birbiriyle bağlantılı süreçlerdir. Kente gelen ve gecekonduda yaşamaya başlayan insanların davranış, tutum ve görüşlerinde zaman içinde bir değişim ve farklılaşma olmaktadır. Çünkü büyük kentlerde fertlerin davranışına tesir eden faktörler daha güçlü ve daha çoktur.

İnsanın dini hayatının bu değişim ve etkileşim sürecinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu sebeple gecekonduda mahallelerinde oturan fertlerin dini inançlarını, dini ibadetlere olan ilgi derecelerini, dini kanaatlerini, dini tutumlarını ve günlük hayatında dini nitelikli diğer toplumsal olayları tespit etmek, bu araştırmanın temel amacıdır.

Kalkınmayı kendisine hedef edinmiş tüm toplumlar şehirleşme sürecini yaşarlar. Şehirleşme; toplum yapısında artan oranda örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde şehre özgü değişikliklere yol açan bir süreç¹ olarak tanımlanmaktadır.

Sosyo ekonomik düzey itibarıyla gelişmiş kabul edilen ülkelerde şehirleşme, sanayi bölgelerinin çevresinde olurken gelişmekte olan toplumlar aynı eğilimi pek gösterememektedirler.

¹ Ruşen Keleş; *Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondulaşma*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1974, s. 6

Yüzyılımızın en önemli olgularından birisi olan şehirleşme, gelişmiş ülkelerde 20. yüzyılın başlarında yaşanmış iken gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye bu sürece II. Dünya savaşından sonra dahil olmuştur.

Batı'da temelleri Sanayi İnkılabı'na dayanan şehirleşme hareketi, sanayileşemeyen diğer ülkelerdeki büyük şehirlerde ise yeni özellikler, fonksiyonlar ve sonuçlar ile ortaya çıktı II. Dünya Savaşı sonrası gelişmekte olan ülkelerin sınırlı sayıdaki kentsel yerleşim alanlarına başta olmak üzere diğer az gelişmiş bölgelerinden yoğun nüfus hareketlerine maruz kalması kentleşme konusunu güncelleştirmiştir. Ekonomik kaynakları kendi nüfus artışının isteklerine dahi cevap vermede zorluk çeken gelişmekte olan ülkelerin kentleri,² bu yoğun nüfus akımı ile de daha fazla nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmıştır.

Şehirleşme hızının ekonominin büyümesi ve sanayileşme ile tutarlı ve paralel bir biçimde oluşmaması, şehirlerde istihdam sorununun ve açık işsizliğin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Kırsal alanlardan aktarılan gizli işsizlikle birlikte ülkemizdeki şehirleşme, istihdam yönünden de sağlıklı bir nitelik ortaya koymaktadır. Sağlıklı bir süreç niteliğinde olması kendi beraberinde gecekondu olgusunu yaratmıştır. Gecekondu, köylerden kentlere göç eden nüfusun kentlerdeki konut arzının eksikliği karşısında, barınma gereksinimlerini gelir azlığı nedeniyle en ucuz yoldan giderilmesi için buldukları çözüm yoludur.³

Gecekondu, sadece bir barınma ve konut sorunu olarak görülmemelidir. Hızlı kentleşmenin fiziki mekana yansısıyla ortaya çıkan bu sorun,⁴ toplumun sosyal ve ekonomik yapısından ve bu yapıdaki değişimlerden doğan şehirleşmenin hızı ve biçimi ile ilgili bir kalkınma ve sanayileşme sorunudur.⁵

Gecekondu, içinde yaşayanlarla birlikte sosyal yapı değişiminin hem bir aracı hem de ürünü olmaktadır. Yapılan çalışmalar gecekondu ailesinin köy ve şehir aileleri arasında bir geçiş aşamasında olduğunu ortaya koymaktadır. Şehirlerin sağladığı imkanlarla, bu ailelerin beslenme, giyinme, sağlık, temizlik gibi maddi değer ve alışkanlıklarıyla, manevi hayat ve değer sistemlerinde önemli değişimler meydana gelmektedir. Bu

² Ayşe Berkay Hacımırzalıoğlu; *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, TVY., İstanbul 2000, s. 31

³ *Gecekondu Araştırması*; DPT Sosyal Planlama Başkanlığı, Mayıs 1991, s. 6

⁴ Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel; Zeynep Kerem; *Göç, Kent ve Gecekondu*, Birsan Yay, İstanbul 1998, s. 13

⁵ Keleş; age, s. 94

değişme içinde kendine özgü bir gecekondu kültürü de yer almaktadır. Bütün bu değişmeler, gecekondu ailesinin şehre gelip yerleşme tarihlerine ve geldikleri şehirlerin yapısına, açık bulundukları etkilerin gücüne ve cinsine bağlı olmaktadır.⁶

Özellikle Tanzimatla birlikte başlayan, Cumhuriyetle birlikte köklü bir hal alan, 1950'lerde hızlanan ve 1970'lerden itibaren yeni bir ivme kazanan Türkiye'deki değişim çok çeşitli etkenler altında önce şehirlerde başlamış ve oradan kırsal alana yansımış; böylece köylerden önce şehirlere ve sonrada yurt dışına önemli bir göç olgusu kendini göstermiş; toplumsal hareketlilik ve değişimde önemli bir artış gözlenmiştir. Ancak şehirler, mevcut sosyo-ekonomik durumları itibariyle kırsal kesimden gelen bu çok kalabalık kitleleri uygun bir biçimde massedecek bir potansiyele sahip olmadıklarından, iç göç sonuçta büyük şehirlerin çevresinde “ **gecekondulaşma** ” denilen “ **çarpık** ” bir olguyu onun içinde bulundurduğu tüm sorunları da beraberinde getirmiş; tüm bunlar toplumun dini yaşayış ve kültür alanında oldukça problemleri yansımaları yol açmıştır.

Az gelişmiş ülkelerin kentleşmesi söz konusu olduğunda, “**hızlı**”, “**çarpık**”, “**aşırı**”, “**sahte**”, “**dengesiz**”, “**tek yönlü**” kentleşme gibi terimlerin karşımıza çıktığı görülür.⁷ Kendine özgü tarihsel, kültürel farklarını korumakla birlikte Türk toplumunda da sanayileşme dayanmayan, plansız, gecekondu, çarpık ve sağlıklı bir şehirleşme sürecine maruz kaldığı konusunda adeta bir genel kabul bulunmaktadır. Unutmamak gerekir ki, kentler; parçası oldukları ülkenin ekonomik ve toplumsal sisteminin özelliklerini taşırlar. Kentlerin ekonomik ve toplumsal yapı özellikleri, içinde bulundukları ülkenin teknolojik ve ekonomik gelişme düzeyince belirlenmektedir.⁸

Türkiye geliştirmekte olan bir ülkedir. Bu özelliği dolayısıyla şehirleşme yapısı da Batılı gelişmiş ülkelerden farklı niteliklere sahiptir. Türkiye'de kentleşme, doğrudan sanayiye dayanan ve gelişmeyi hızlandıran bir yapıda değildir. Sanayileşme ve teknolojik gelişmenin geç başlaması gelişmiş ülkelerden farklılığın en büyük sebebidir.⁹ Bu nedenle Türkiye'de kentleşme daha çok zanaatlara dayanan işsiz ve gizli işsiz bol, hizmet sektörünü kabartan bir süreçtir. Hızlı nüfus artışı ile sanayileşme arasındaki dengenin olmayışı, her yıl çalışma çağına gelen nüfusun, sanayi tarafından istihdam

⁶ Tansı Şenyapılı, *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, ODTÜ Mim.Fak.Yay., No:27, Ankara 1978, s. 8

⁷ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Yay, Ankara 1996, s.29

⁸ Enver Özkalp; *Sosyolojiye Giriş*, Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir 2000, s.393

edilmeyişi ve hızlı iç göç oranı kentlerdeki zaten bozuk olan gelişimi biraz daha bozucu yönde etki yapmaktadır. Böylece ortaya çıkan göç olgusu, kentlerde büyük sorunlara neden olmaktadır. Kentlerde inşa edilen bina ve evlerin, bu göç eden nüfusu barındıracak düzeyde olmayışı, bu ülkedeki kenar mahalle yerleşim bölgelerinin veya gecekondu bölgelerinin oluşmasına neden olmaktadır.¹⁰

Batı ülkelerinde 19. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkan sanayi gelişmeleri, aynı anda kırsal alanlardan büyük göçlerin kent merkezlerine yığılmalarına yol açmış, yüzyıl içinde kentleşme, sanayileşmeye uygun olarak en yüksek düzeye ulaşmıştır. Oysaki son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde bu iki oluşum arasındaki ilişki farklı bir yöne itilmiş giderek toplum yapısında uyumsuzlukların belirmesine sebep olmuştur.

Özellikle hızlı nüfus artışı ve toprak yetersizliği büyük köylü kitlelerin kent merkezlerine göç etme olanağını hazırlamıştır. Büyük kentlerin yeterli ve güçlü olanaklarının olmayışı nedeniyle bu işsiz ve güçsüz insanlar kendilerini barındıracak ucuz konut yaşama sahalarına hücum ederek, aynı koşullarda bulunan kimselerde kentlerin sefalet çevrelerinde kolonileşirler.¹¹ Böylece “**sanayileşmesiz kentleşme**”¹² olarak belirtilen bu sürecin bir sonucu olarak büyük kentlerde gecekondu doğar. Böylece sanayileşme ile kentleşme arasındaki uyumun veya kültürel dengenin sağlanmayışı¹³ nedeniyle bu olgunun meydana geldiği gerçeğini bir kez daha teyit etmiş oluruz.

Şehre göç eden insanlar, bir yandan modernliğin sınırsız gibi görünen imkanları, yaşam biçimleri, estetik normları ve yüksek kültürüyle tanışırken bir yandan da bunların kendilerini dışlayan yönlerinin bilincine varırlar.¹⁴ Geleneksel toplumda önemli olan yardımlaşma ve dayanışma modern toplumlarda yerini menfaate dayalı ilişkilere bırakmıştır. Yeni göç edenlerse bu duruma uyum sağlamada bir takım güçlükler çekmektedirler. Şehirlere göç, sanayileşme, cemaat dayanışmasını temin eden kurumlardan kopuş, normlardaki belirsizlik, değişik gruplar arasındaki normatif

⁹ Kemal Görmez; *Şehir ve İnsan*, MEB Yay, İstanbul 1991, s. 4

¹⁰ Hacımırzalıoğlu; age, s. 21

¹¹ Orhan Türkdoğan; *Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Dede Korkut Yay, 1977, s. 9

¹² Türkdoğan; age, s.12

¹³ Türkdoğan; age, s.12

¹⁴ Celalettin Çelik; *Şehirleşme ve Din*, Konya Örneği, Çizgi Kitabevi, Konya 2000, s. 3

çatışma, modernleşmenin etkileri, yabancılaşma ve parçalanmışlık duyguları ¹⁵ geçiş halindeki toplumların bu süreçteki belli başlı problemleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehirleşme sürecindeki sosyo-kültürel değişime bağlı olarak dini anlayış, inanç ve uygulama ve cemaatleşmelerin kırsal alanlardaki anlayış ve uygulamalardan farklılaşması sorunu; şehre özgü ikincil resmi ve rasyonel ilişkilerin uyardığı anlam ve kimlik krizi ile yabancılaşma ve anomi ortamı; kişiyi kendine güven içinde, korku ve endişelerinden uzak bir yer ya da kimlik aramaya itebilmekte ¹⁶ bunu da değişik cemaatlere katılarak giderme yolunu seçebilmektedir. **Celalettin Çelik**'in de belirttiği gibi “ **Şehir hayat tarzı ve kültürünün kendi ritimleriyle uyumlu dini hayatı** ” onu geleneksel formlarında tutmaya çalışan kırsal karşıt ya da bir takım şehir alt kültür gruplarıyla gerilimli bir ilişkiye zorlamakta ¹⁷ ve bu süreci belirleyen karşılıklı etkileşim hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli problemler çıkarmaktadır.

Öte yandan, “ **az gelişmiş bir Doğu ülkesi olup, Batıya yanaşmış bulunmanın sonucu her alanda bir geçiş dönemi yaşayan Türkiye** ”, ¹⁸ özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen teknoloji ve sanayileşme hareketlerinin, kent merkezlerindeki yaşamın yanı sıra kırsal alanları da etkilemiş ve pek çok yapısal değişmelere yol açmış olduğu düşünülürse, aynı zamanda sanayileşme ve kentleşmenin dini hayat üzerinde uyandırdığı karşılıklı etkileşim, din ile toplumsal yapı arasındaki ilişki ve nihayet farklı coğrafya, toplumsal ve kültürel çevrelerin dini yaşantılarının incelenmesi Cumhuriyetle birlikte laikliğinde prensip olarak alındığı Türk toplumu içinde halkın yaşadığı dinin incelenmesi gereken cazibeli bir konudur.

Şehirleşme ve köyden şehre göç, sadece köy ve şehir çevrelerindeki geleneksel dindarlıkların sarsılmasına yol açmamış, aynı zamanda özellikle şehirlerin gecekondu bölgelerinde yüzen bir dini kitlenin birikmesine imkan vermiştir. Sanayileşme ve şehirleşme; zorunlu olarak toplumun katmanlarında geleneksel dinden bir uzaklaşmayı ve sekülerleşmeyi beraberinde getirmekte, bu süreçlere aynı zamanda bir takım karşıt kültür grupları ile birlikte yeni dini veya yarı-dini, sözde dini hareketlerin ¹⁹ ortaya çıkışı eşlik etmektedir. Şehirlerin yeni göç alanlarında oluşan çeşitli inanç gruplarına ait

¹⁵ Çelik; age, s. 3

¹⁶ Çelik; age, s. 5

¹⁷ Çelik; age, s.5

¹⁸ Ünver Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yay, İstanbul 1999, s 21

¹⁹ Ünver Günay; “Modern Sanayi Toplumlarında Din”, EÜİFD, S. 3, Kayseri 1986, s. 87

cemaat türü örgütlenmelerin, topluluğun dinsel gereksinmelerinin yanı sıra, gündelik hayatın diğer alanlarında da düzenleyici nitelik kazanmasından söz edilebilir. Şehirde bürokrasi, sendika, dernek, parti ve iş hayatı gibi toplumda dikey yükselme imkanları sunan kurumları ve araçları kullanamayanlar, köyde aynı işlevi görmeyen dini sembollerin şehirde bir sosyal parola²⁰ teşkil edebileceğini bu cemaatler aracılığıyla fark edebilmektedir.

2. AMAÇ VE ÖNEM

Kentleşme ve gecekondu özellikle büyük kentlerde birbiriyle bağlantılı süreçlerdir. Kente gelen bireylerin şehirlileşme süreçlerindeki ilk durakları olan ve “ **tampon bir mekanizma** ” görevini gören gecekonduarda yaşayan insanların davranış tutum ve görüşlerinde zaman içinde ve farklılaşma olmaktadır.²¹ İnsanın dini hayatının bu değişim ve etkileşim sürecinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu sebeple gecekondu mahallelerinde oturan fertlerin dini inançlarını, dini ibadatlara olan ilgi derecelerini, dini kanaatlerini, dini tutumlarını ve günlük hayatında dini nitelikli diğer toplumsal olayları tespit etmek, bu araştırmanın genel amacıdır. Yani esas amaç durum tespiti olup, bunun dışında bazı ilişkiler aranacaktır.

Toplumsal yaşamın bütününde görülen bu değişim ve gelişim sürecinin ülkenin dini yaşayışında ne gibi yankılar uyandırdığı hakikaten önemlidir. Elbette ki tüm bu değişimlerden dinin etkilenmediğini düşünmek yanlış olur. Çünkü dini yaşayışı ait olduğu coğrafya, tarih, siyaset, kültür, ekonomi v.s ortamından tamamen bağımsız saymak imkansızdır. Dolayısıyla, ekonomik, politik, bilimsel ve teknik alanlarda olduğu kadar, toplumun genel yapısı, zihniyetinde ortaya çıkan değişikliklerinde dini yaşayış alanında değişiklikler²² ortaya çıkarması oldukça doğaldır.

Özellikle son 15-20 yıl içinde gerek kentsel ve gerekse kırsal alanda bir takım temel değişimler ortaya çıkmış olup, bir yandan yoğun kent merkezlerinin kuruluşu, öte yandan ulaşım araçları, yollar ve kitle iletişim araçlarının köylere kadar yayılması bu değişimlere temel neden olmuşlar, bu süreç ise geleneksel ve kapalı yapıları etkilemiş, özellikle büyük metropoller birer çekim merkezi durumuna gelmiş, köyden kente akın

²⁰ Ahmet Alkan; “ İslâmın Köylü ve Şehirli Pratîği Üzerine Notlar ”, Türkiye Günlüğü. S 26, Ocak-Şubat 1994 , s. 27

²¹ Kemal Görmez; age, s.40

başlamış, bütün bunların sonucunda ise modernizm ve kentleşmenin etkilerinin kent merkezlerinin yanı sıra kırsal alana da yayıldığı görülmüş²³ toplumun yerleşme biçimleri, kullanılan teknoloji yol ve ev tiplerinin yanı sıra, inanç ve değerler sisteminde de bir takım değişimler olduğundan, toplumsal, ekonomik, politik v.b kurumların yanı sıra din kurumunun da farklılaştığı ve yeni biçimler almaya yöneldiği görülür.

Bu bakımdan Türkiye gibi toplumsal yapısının her alanında hızlı bir değişim ve gelişim kat eden tranzisyonel bir toplumda, değişik sınıfların dine karşı tutumları farklı olduğu gibi dini motiflere karşı bölgesel davranışlarında farklı bir yapı arz ettikleri²⁴ görülür.

Esasen **Tönnies**'in deyişi ile gemeinschaf ilişkilerden gesellschaft ilişkilerine geçiş modern dünyanın en önemli uyum problemi olup, geleneksel yapıdan modern yapıya yönelmek nedeniyle ülkemizde aynı durumla karşı karşıyadır. Esasen ülkemizde seçkinlerin kültürü ile halk kültürünün farklı olması sonucu, seçkinlerin dini anlayışı ile halkın içinde yaşanan dinin de farklı olduğu²⁵ bilinmektedir.

Gelişmiş endüstri toplumlarında kır ile kent arasında önemli bir yaşam farklılığı yok iken, gelişmekte olan ve endüstriyel gelişimini tamamlamamış toplumlarda kır ile kent arasında önemli bir yaşam farklılığı görülmektedir. Nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimde, küçük yerleşim birimlerinde yaşayan toplumlarda, gerek ekonomik yaşamdaki dağılımları gerekse bireyler ve sosyal kurumlar arası ilişkilerden hareketle kır ile kent arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Ekonominin büyük ölçüde küçük aile işletmeleri bazında tarımda yoğunlaşması, tarımsal üretimin pazara yönelik olarak uzmanlaşmaması önemli bir özelliktir. Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde de aile kurumunun merkez olması, kırsal topluluğu kentsel toplumdan ayıran diğer önemli bir özelliktir. Kırsal toplulukta kan bağına dayalı yüz yüze ilişkiler, informal haberleşme ve geleneksel değerlerin tutum ve davranışların belirlenmesindeki etkinlik, kentsel toplumda görülmemektedir.

Kırsal kesimden kente gelerek gecekondü nüfusunu oluşturanların kentsel yaşamla bütünleşebilmelerinde, kentin ekonomik ve toplumsal yaşamında yer alan yeni değer ve

²² Nermin Abadan; *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri*, SBFY, Ankara 1961, s.90

²³ Orhan Türkdoğan; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1977, s.10

²⁴ Nermin Abadan; *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*, DPT Yay , Ankara 1964, s. 222

²⁵ Şerif Mardin; *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 1999 İstanbul, s . 125-135

normları özümsemeleri, kentsel kurumlar ile ilişkilerini düzenleyecek deneyimleri kazanmaları ²⁶ gerekmektedir.

Kente gelenlerin kentle bütünleşmelerinde göç öncesinde kentte kullanabilecekleri bilgi ve beceriye sahip olabilmeleri, örgün öğrenim kurumlarından yararlanmaları, kentsel mekanda kurdukları yeni ilişkiler etkin rol oynamaktadır. Ayrıca göç öncesi çeşitli nedenlerle kentsel yaşam deneyimine sahip olmak kentsel yaşamla bütünleşmede, kentte kalış süresi kadar belirleyici olmaktadır.

Kısacası şehir ortamı geleneksel kırsal alandaki ilişkiler sistemini ve kültür kodların değiştirmekte ancak sağlıklı şehirleşme, dinle ilişkiler bakımından şehirleşme –din ilişkilerini karşımıza problematik olarak çıkarmaktadır. Bunun dışında, şehre yeni göç edenler ya da şehir de kalış süresi içinde şehirle kültürel ve ekonomik açıdan bütünleşmeye imkan bulamayanların bir yere, bir gruba ait olma ya da bir kimlik edinme gibi bazı patronaj (himaye) ilişki ağlarına yönelmeleri söz konusu olabilmektedir. ²⁷

Bu durum şehirle bütünleşme sürecindeki nüfusun dışarıda bırakılmak, bazı hak ve imkanlardan mahrum kalmak gibi çeşitli endişe ve kaygıları ile cemaatlere katılma eğilimleri arasında araştırmaya değer bir ilişkiye işaret etmektedir. Katılımların genellikle endişelerden kaynaklanan bilinçsiz ve iradi bir seçim olup olmadığı, toplumsallaşma boyutunda analizi gereken önemli bir sorun ²⁸ görünümündedir.

Şehir hayatı bireyselci eğilimleri besleyen anonimlik özelliğiyle kişiyi daha önce ait olduğu geleneksel kimliklerinden uzaklaştırıp bunaltıcı bir yalnızlık ortamına çekebilme potansiyeline sahiptir. ²⁹ Ekonomik, kültürel ve sosyal düzey farklılıkların bu sürece tabi aileler üzerindeki olumsuz etkilerini de buna eklediğimiz zaman, bu yalnızlık ya da boşluk ortamındaki bireylerin bir takım marjinal alt kültür gruplarından çeşitli özellikteki dini gruplaşmalara kadar değişik cemaat kimliklerine sığınmaları muhtemel bir gelişmedir.

²⁶ Ercan Tatlıdıl; *Kentleşme ve Gecekondu*, EÜEF Yay, 1989 İzmir, s. 1-2

²⁷ Çelik; age, s.7

²⁸ Çelik; age, S. 11

²⁹ Çelik; age, s .11

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Din ferдин hayatını tamamıyla etkiler ve bireyi nüfuzu altında bulundurur. Yani ferдин kendisine bütün varlığı ile katıldığı bir toplum olgusudur. Böylece din, ferдин bizzat içinde yaşadığı toplumsal hayatı etkilerken diğer taraftan dinin belirlediği hayat tarzı da o toplumda geçerli olan toplumsal ve ekonomik ³⁰ faktörlerden etkilenmektedir. Esasen din ve toplum arasında karşılıklı ilişkiler olmakla beraber, bu ilişki birinin diğerini belirlemesi veya diğerinin sebebi olması şeklinde değil, karşılıklı etkileşim ³¹ şeklindedir.

Din, kişilere çevrelerindeki dünyayı özel gözlüklerle görmelerini sağlayan kavramsal görüş imkanları da verdiğiinden, onların günlük toplumsal yaşantılarının hemen her kesiminde vaziyet alışlarına³² yön veren bir zihniyeti ihtiva etmektedir. Gerçekte bu yalnızca İslam dinine has bir özellikte değildir. Hemen her dinin, dinin özünü ilgilendiren hususların dışında, hayatın bütün önemli sorunları ile ilgili hükümlerle, bütün dünyevi olaylara karşı takınılan tavırların toplamından ibaret olan, oldukça zengin bir fikrî muhtevası “**ruh**” u ya da zihniyeti de bulunup bu zihniyet bilinçli ya da bilinçsiz olarak o dine inananların yaşantılarına etki eder, yön verir. ³³ Bu nedenle, araştırma alanımızda yalnızca İslam’ın beş şartını toplumun dini yaşayışı ve din toplum ilişkilerini ortaya koymada kriter olarak almak, önemli olmakla birlikte yeterli olmayacaktır. Esasen İslam dini, tarihi ve sosyolojik olarak başlangıçtan beri bütüncül bir karaktere sahip olup, gerek kişisel gerekse kolektif ³⁴ hayatın tamamını kapsamak eğilimi göstermiştir.

Din de toplumsal bir fenomendir ve onun sosyolojik olarak incelenmesi Din sosyolojisinin işidir. Fakat Din sosyolojisi için “ **dinin kendisi değil, halkın algıladığı ve yaşadığı din inceleme konusudur.** ” ³⁵ Böylece dinin toplumla ilgili yönlerinin incelenmesi, olaylara objektif bir yaklaşım gerektirir ki bu yolla dini tecrübelerin zenginlik ve çeşitliliğin yanı sıra dini olgularının gerçek anlamlarının ortaya çıkarılması mümkün olabilir. Her ne kadar Din Sosyolojisi, normatif bir bilim değilse de o, din

³⁰ Max Weber; *Sosyoloji Yazıları*, (Çev.:Taha Parla), İstanbul 1987, s. 228

³¹ Hans Freyer; *Din Sosyolojisi*, (Çev.: Turgut Kalpsüz), AÜİF Yay., Ankara 1964 , s. 29

³² Mardin; age, s. 48-49

³³ Freyer; age, s.37-38

³⁴ Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s. 42

³⁵ Joachim Wach; *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev.: Battal İnandı), AÜİF Yay, Ankara 1987, s.5

biliminin de bir dalıdır ve dinin kendi özelliklerinden yola çıkarak inceleyen normatif çalışmalarla ³⁶ tamamlanmaya muhtaçtır. Diğer taraftan normatif bir bilim olan ilahiyatın amacı, belli bir dinin incelenmesi, yorumlanması ve açıklanmasıdır.³⁷

Kuşkusuz Din Sosyolojisi araştırmalarında karşılaşılan pek çok güçlük vardır. Dini ve toplumsal fenomenlerin incelenmesine yardımcı malzemenin çokluğu, kapsamın genişliği, genel karakteri ve dinlerin göz ardı edilemeyen kendine has niteliği gibi faktörler, ³⁸ din sosyologunu zor bir görevle karşı karşıya getirmektedir. Bu sebeple din sosyologu dinin anlam ve önemini, dinin özündeki eğilimleri uygun olarak hissetmek ve kavramak zorundadır.

Bu incelemenin kapsamına giren gruplar da Sünni-Hanefi Müslüman Türklerden oluştuklarına göre, yalnızca iman ve ibadetle ilgili konularda bile, halkın yaşadığı dini incelerken çok dikkatli davranmak gerektiğini anket çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız pek çok durum da bize öğretmiş bulunmaktadır.

Bilimsel bir araştırmada, araştırmayla ilgili verilerin toplanması önemli bir aşamadır. Ancak toplanan verilerin değerini ve doğruluğunu belirlemek, araştırmanın amacına uygun şekilde kullanabilmek için bilimsel yöntemlere uygun analizlere ihtiyaç vardır.

Bilimsel yöntem; rasyonel temellere dayanan zihinsel düzeyde analizler (klasik yöntem) ile objektif, istatistiksel veri kaynaklarına dayanan (kantitatif) çözümlemelerden oluşan iki boyutlu bir süreçtir. ³⁹ Bu bağlamda bilimsel yöntem, tümdengelim ve tümevarım yöntemleri ile şekillenmektedir.⁴⁰ Bu şekilde bilimsel yönteme uygun yapılan bilimsel bir araştırmada araştırmacı, öncelikle araştırdığı konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan elde edilen sonuçları kullanarak zihinsel düzeyde analizler yapmalı; daha sonra da uygun teknikler kullanarak objektif veri kaynaklarından elde ettiği bilgilerle genel bir hükme ulaşmayı hedeflemelidir. Ancak daha önemlisi; bu iki boyut arasında kopukluğa meydan vermeden, bir bütünlük içinde araştırmayı tamamlayabilmelidir.

³⁶ Wach; age, s. 3

³⁷ Joachim Wach; *Din Sosyolojisi*, (Çev.: Ünver Günay), MÜ.Yay., İstanbul 1995, s. 23

³⁸ Wach; *Din Sosyolojisine Giriş* s. 2-3

³⁹ Maurice Duverger; *Sosyal Bilimlere Giriş*, (Çev.: Ünsal Oskay), Bilgi Yay., Ankara 1980, s. 125, 134

⁴⁰ Niyazi Karasar; *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Lmt. Ankara 1994, s.13

Bilindiği gibi ülkemiz geliştirmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi özellikle 1950'li yıllardan itibaren teknolojik gelişme sürecine girmiş, haberleşme ve ulaşım imkanlarıyla paralel olarak tarımsal üretimde kullanılmaya başlanan yeni teknoloji ve aşırı nüfus artışı gibi çeşitli faktörlerle köylerde işsiz kalan bir çok insan kentlere akın etmiştir. Kentlere göçen bu nüfusun konut ihtiyacına kentlerin cevap verememesi sonucu gecekondulu olgusu ortaya çıkmıştır.⁴¹

Türkiye'de yaşanan kentleşme tecrübesinin iki boyutundan söz etmek mümkündür. İlk olarak kentleşme, toplumumuzun toplumsal ve ekonomik yapısındaki değişimlerden kaynaklandığı için bir sonuçtur.⁴² İkinci olarak kentleşme, Türkiye'deki toplumsal değişim sürecini etkileyen bir faktördür. Ayrıca bu son boyutuyla ülkemizin gelecekteki siyasi ve sosyo kültürel yapısını şekillendirecek bir olaydır.⁴³ Ülkemizde özellikle 1950'lerden sonra daha fazla hissedilen sanayileşme ve kentleşmenin toplumsal değişim açısından etkileri, köyler ve şehirler arasında zaten mevcut olan ikili hayat tarzını ve bu hayat tarzının farklılıklarını şehre taşımış ve böylece göçler sonucu şehirlerde ortaya çıkan gecekondular, ayrı bir kültür alanı teşkil etmişlerdir.⁴⁴ Kentlerde ortaya çıkan bu farklı kültür alanları toplumsal, ekonomik ve siyasi açıdan değiştiği gibi yaşanan dini hayat da değişmekte ve farklı şekiller alabilmektedir.⁴⁵

Bununla birlikte toplumsal kurumların en önemlilerinden biri olan dinin farklı sosyo-kültürel ve coğrafi çevrelerdeki yaşantısının başlı başına araştırma konusu yapılması Din sosyolojisi açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Oysa dini, toplumsal bir olgu olarak ele alıp farklı toplumsal çevrelerde ortaya çıkan tezahürlerini sistematik şekilde inceleyen empirik araştırmalar olmasına rağmen daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Şu halde gecekondulu nüfusunun kentlileşme süresince dini hayat alanındaki farklılaşma ve bunun göç olgusu içinde hem geniş bir hinterlandı olan hem de transit yolların kavşak noktasında bulunan Kayseri'nin iki gecekondulu mahallesindeki yansımalarının incelenmesi hem Genel Sosyoloji'nin, hem de Din Sosyolojisi'nin bir gereğidir.

⁴¹ İstiklal Arpar ;Samira Yener; *Gecekondulu Araştırması*, DPT S.P.B. Ankara 1991, s. 6

⁴² Kemal Kartal; *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yayınları, Ankara 1978, s.7

⁴³ Emre Kongar; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, Ankara 1985, C. II, s. 419

⁴⁴ Türkdoğan; *Yoksuluk Kültürü*, s. 153

a. Kuram

Kuram; bilimsel araştırmada, verileri toplama ve anlamlandırma işleminde izlenecek yoldur. Ancak sosyolojik bakış açısından kuram, tekli bir yaklaşımdan öte, toplumsal olayların gerektirdiği özellikler çerçevesinde, çok nedenli bir değerlendirmeyi gerekli kılar. ⁴⁶ Bununla birlikte sosyolojide uygulamalı araştırmalar yapıları bakımından, keşfedici, betimsel ve nedensel şeklinde üç ana kısma ayrılabilir. ⁴⁷ şu halde uygulamalı araştırmalarda nedensel problemler araştırılabileceği gibi betimsel ve keşfedici problemler de inşa edilip araştırılabilir. Bu nedenle bu araştırma betimsel ve keşfedici bir araştırmadır.

İnsan davranışlarının bilimi olan sosyoloji, bireysel ya da ortak davranışların i mantığını ortaya koyması bakımından “ **anlayıcı** ”, kısmi davranışları anlamlandıran bütünlükler içinde değerlendirmesiyle de “ **açıklayıcı** ” dır. ⁴⁸ Özellikle yaptığımız bu çalışmayla da bağlantılı olarak, istatistiksel analizlere dayalı empirik sosyolojik araştırmalarda, salt matematiksel sonuçlar yerine, gözlem ve mülakatlarla da desteklenmiş yorumların eklenmesi; bireysel veya toplumsal davranışların anlamlandırılması ve bir bütünlük içinde değerlendirilmesiyle mümkündür.

Sosyoloji, toplumu somut bir gerçeklik olarak ele alır. Toplum yapısı ve toplum düzeni sosyolojinin araştırma alanıdır. Toplumsal yapı araştırmaları yapılırken toplum, hiç değişmiyormuş gibi kabul edilir. Ancak bu ön kabul yanıltıcı olabilmektedir. Çünkü toplum, toplumdan topluma farklılık göstermekle beraber, sürekli değişmektedir. Dolayısıyla bu anlamda sosyoloji, toplumu hareket halinde olan ve sürekli değişen dinamiği içerisinde ele almak durumundadır. ⁴⁹

Toplumsal yapı unsurları, bir işleve sahip oldukları için vardır ve bunun için gelişir. Bir başka deyişle işlevler yapılardan önce gelir: Yapılar işlevleri değil, işlevler yapıları oluşturur. Bu yaklaşım tarzı, yapısal-işlevsel bir anlayışın ifadesidir. Bu çerçevede

⁴⁵ Türkdogan; age, s. 9

⁴⁶ Mustafa Erkal; *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yayınları, İstanbul 1991, s. 64 - 65

⁴⁷ Allen Putt; D. Springer; J. Fred; *Policy Research*, Prentice- Hall, London, Sdney, New Jersey 1989, s. 80-84

⁴⁸ Raymond Aron; *Sosyolojik Düşüncenin Evreler*, (ev.: Kormaz Alemdar), Bilgi Yayınları, Ankara 1994, s. 414

⁴⁹ Ünver Günay; *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s.17-18

Sorokin toplumsal yapıyı, kişilerin çoğunluğunun etkileşim sistemi; **Parsons** da roller, normlar, birliktelikler ve değerler kümesi olarak değerlendirir.⁵⁰

Yukarıda kısaca sınırlarını çizdiğimiz kuramsal çerçeve aynı zamanda şehirleşme-gelenek, değişme ilişkilerini konu alan araştırmamızın da kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmamızda, anlama, yorumlama, karşılaştırma metotlarıyla beraber yapısal-işlevsel yaklaşım tarzı ve ayrıca günlük hayatta insanların olayları anlamlandırma biçimlerinin çözümlenmesinde, etnometodolojik⁵¹ ilkeler esas alınmıştır.

b. Sayıtlılar

Araştırmada bazı başlangıç noktalarının, ayrıca kanıtlanmasına gerek görülmeden **“doğru”** olarak kabul edilmesi gerekebilir. Bu kabule varsayım denir. O denenmeyen bir yargıdır. Bunlar binanın temelleri gibidir.⁵²

Bu suretle araştırmanın temel varsayımını teşkil eden **“ Ülkemizde kentleşme ve sanayileşme hızını aşan kırsal alanlardaki nüfus artışı, sürekli olarak büyük kent merkezlerine kaymaktadır. Artan nüfus hızı ile aşırı kentleşme arasındaki sosyo-ekonomik dengenin sağlanamaması nedeniyle yoksul halkın ucuz meskenlere (gecekondulu) yerleştikleri ve burada yeni bir toplumsal çevre teşkil etmek suretiyle, giderek ortak kültürden koptukları görülmektedir. Bu ayrılma ferdin dünya görüşü, yaşantısı, inanç ve tutumlarında da kendini bariz olarak göstermektedir.”**

Başka bir ifadeyle **“ Sağlıksız, çarpık ya da gecekondulu bir şehirleşme süreci ile dindarlığın tezahürleri arasında nasıl bir ilişki mevcuttur ? ”** sorusu bu araştırmanın temel problemini oluşturur. Buna göre araştırmamızın hipotezlerine de temel teşkil eden varsayımlar şu şekilde formüle edilebilir :

1. Toplum bütünleşme eğilim ve özelliği gösteren kurumlardan oluşur.
2. Toplumsal kurumlar arasında gerçekleşen değişimler birbirlerini ve bütün toplumu etkiler

⁵⁰ Yapısal -fonksiyonel teori hakkında geniş bilgi için bk. Sezgin Kızılçelik; *Sosyoloji Teorileri II*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 481

⁵¹ Kızılçelik;age, s. 502-507

⁵² Karasar; age, s. 71

3. Sosyo-kültürel yaşamın uğradığı değişimlerden hareketle dini yaşayışta da bir farklılaşma ve çeşitlenme ortaya çıkar.
4. Değişimle dini hayat arasında karşılıklı bir etki tepki ilişkisi vardır. Din ile toplumsal sistem ve kişiler arasındaki ilişkilere getirdiği yeni boyutlar ve anlamlar vardır.
5. Kimlik, kişilik problemlerini çözmede, toplumsal davranışlarını şekillendirmede din önemli bir faktördür.
6. Değer koyan bir inanç sistemi olarak din, meşrulaştırma özelliği sayesinde toplumsal düzenin birliğine katkıda bulunur. Bireysel ve toplumsal düzeyde yaşanan hayal kırıklıkları, haksızlıklar, yalnızlık ve yabancılaşma eğilimlerini, birey ve toplum arasındaki gerilimleri etkisizleştirir.

c. Denenceler

Bilindiği gibi bilimsel yöntemin özünde, deneme kavramı vardır. Bazı araştırmalarda amaçlar, sınanmak üzere geliştirilen, denencelerle ifade edilir. Bu amaçla en az iki değişken arasındaki kestirilen ilişkiyi açıklayan ifadeler kullanılır. Bir başka ifade ile, denence (hipotez) denenen yargıdır.⁵³

Araştırmamızın temel hipotezi olarak “ **gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir yansıması olan gecekondulaşma ile başta din olmak üzere diğer toplumsal kurumlara etkilerde bulunduğunu** ” varsayıyoruz. Diğer denenceler ise şöyle sıralanmaktadır:

- a. Şehir ortamında kadın erkek arasındaki statü farklılaşmasının onların dini algılama ve ifade biçimlerini de etkileyecektir.
- b. Yaş gruplarıyla dini ilgi ve yaşayış yoğunluğunun da farklılık arz edeceğini varsayıyoruz.
- c. Eğitim seviyesi arttıkça dini inançlar, pratikler ve toplumsal etkiler boyutunda gevşeme ve zayıflama meydana gelecektir.

⁵³ Karasar; age, s. 68-70

d. Şehirde kalış süresi arttıkça şehirselleşme imkânlarına ulaşma ihtimali de yükseleceğinden şehirde kalış süresinin kişilerin dini anlayışlarında etkilerde bulunabileceğini düşünüyoruz.

e. Göçmenlerin şehirde kalış süresi arttıkça dini dernekleşme ve bürokratik kurumları kullanma eğilimleri de artacaktır.

f. Alt gelir grubuna bağlı olanların dini yaşayışlarının üst tabakalara göre daha yoğun olacağını varsayıyoruz.

g. Dini cemaatleşme eğiliminin göçün ilk yıllarında göçmenler arasında daha yaygın olduğunu düşünüyoruz.

e. Kırsal kökenli ailelerdeki ikinci kuşak, geleneksel tutum ve davranışları pek tasvip etmeyerek onlardan uzaklaşma eğiliminde olacaklarını varsayıyoruz.

d. Tanımlar

Sosyal bilimlerin ilgi alanının odağında “ **insan** ” ve “ **toplum** ” olması nedeniyle, aynı olgu için farklı kavramların veya aynı kavramın farklı tanımlarının yapılması adeta kaçınılmaz olmaktadır.

Bu anlamda kavram kargaşasını önlemek için, bir araştırmada yaklaşımın temel referans noktaları olan temel kabuller ile çözümleme araçları olan kavramların tanımlarının verilmesi metodolojik bir zorunluluk olmaktadır.

Şehirleşme: Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak nüfusun belli bir alanda yığılması ile toplum yapısında örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma; insan davranış ve ilişkilerinde ise şehre özgü değişimlerin yaşanması süreci

Gecekondu : Bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında onaysız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanmayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü.

Kent merkezinin bir parçası olan ve hızlı kentleşmenin fiziki mekana yansımasıyla ortaya çıkan gecekondu kesimleri, bu merkezin her yönde çok doğrultulu ve yaygın bir gelişme göstermesine yol açtığı gibi, konumlarıyla olduğu kadar fiziksel nitelikleriyle de kentin yerli kesimlerinden açık bir çizgiyle ayrılarak ekolojik farklılaşmayla birlikte belirmişlerdir. Böylelikle kent, üst gelirli yerleşme bölgelerinin küçük adacıklar halinde içinde yer aldığı orta gelirli grupların oturma kesimleri ve düşük gelirli yerleşimlerle yaşadığı gecekondu kesimleriyle toplumsal içeriği olan fiziksel bir farklılaşma göstermiştir.

Gecekondu, biçimlenmesini tamamlamamış, eylem alanı sınırlı ve hizmet kolaylıklarından yoksun barınaklardır

Gecekondulaşma: Bir barınma sorunu gibi görünmesine karşın gecekondu, köylere kentlere nüfus akınlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal ve ekonomik gelişme düzeyinin dolaysız bir ürünüdür. Sanayileşme olan ülkelerde meydana gelen hızlı şehirleşmenin bir sonucu olan gecekondulaşma, bir başka açıdan toplumun tabakalaşmış yapısının kültürel, ekonomik ve toplumsal ifadesidir.

Şehirlileşme: Kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratma sürecidir.

Şehirlileşen insanda “ **ekonomik ve sosyal** ” olmak üzere iki bakımdan değişim olmaktadır. Ekonomik bakımdan şehirlileşme kişinin geçimini tamamen şehirle ve şehre özgü işlerle sağlıyor duruma gelmesiyle gerçekleşir. Sosyal bakımdan şehirlileşme ise kır kökenli insanın türlü konularda şehirlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve manevi değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşmektedir.

Alt kültür: İnsan gruplarının kendilerini toplumun genelinden ayıran farklı gelenek ve hayat tarzlarıdır.

Marjinal Gruplar: Bazı kişi, grup veya davranış tipleri, sosyo-kültürel sistemin kabul edilmiş sınırlarının marjinde olup , ne tümüyle içeride ne de tümüyle dışarıdadırlar. Şehirleşme sürecinde marjinal birey içinde yaşadığı sosyo-kültürel normlar tarafından tümüyle özümselememiş ve uyaranmamış kişidir.

Tampon Kurum: Değişmekte olan bir toplumda, hem eski hem de yeni yapıya ait olmayan ve toplumsal yapının bütünlüğünü sağlayan kurumlardır. Kıray'a göre tampon kurumlar ve ilişkiler göreceli olarak daha hızlı ve kapsamlı değişim hallerinde, her iki temel yapıda görünmeyen, farklı oluşum içerisinde beliren ve bütünleşmeyi mümkün kılan kurumlar ve ilişkilerdir.

Bu kurumlar toplumsal yapının çeşitli yönlerini birbirlerine bağlarlar. Bütünün bir parçası olarak, bütünleşmesi sağlanamayan yapı ve işlevler kaybolur. Bunların yerini tampon kurumlar doldurur. Böylece toplumun, orta hızda bir değişimde dengeli kalması sağlanır.

Himaye Sistemleri: Aile, akrabalık, hemşehrilik ve bir takım siyasi dini yapılanmaların şehre kırsal kesimden göç eden kimselerin şehrin sosyal ve ekonomik imkanlarını kullanmada ve şehre entegre olmalarında etkin işlev gören patronaj ilişkileridir.

İkincil Birlikler: Şehir hayatında yaygın olan ikincil gruplar etkin sosyal hareketlilik kanallarıdır. Kişiler ikincil gruplara veya ilişkilere gönüllü, amaçlı ve genellikle “ sözleşmeli ” olarak girerler. Bu ilişkiler formel biçimde, yasa ve kurallarla düzenlenmiş, dikkatli ve hesaplı ilişkilerdir.

Cemaat: Diğerleriyle kişisel ilişkilerin genelde yüz yüze, yakın bir şekilde gerçekleştiği birincil gruplardır. Burada bireyler grup olaylarında ve sosyal işlevlerin yerine getirilmesinde duygulu ve duyarlı davranırlar. Grubun diğer üyeleriyle güçlü bir dayanışma duygusunun paylaşıldığı bu yapıda yine grup tarafından yüce ve önemli görülen değerlere inanç yaygındır.

Dindarlık: İnsanların üzerinde uzlaşma sağladıkları bütün dini tutum, davranış ve tecrübeler dindarlığın bir ifadesidir. Dindarlık zihniyet ve tutumdan bir takım pratik ve gruplaşmalara kadar tamamen referans alınan merkezi anlayış ve çevreye göre şekillenir.

Dindarlığın Boyutları : Dinin insan hayatında herkes tarafından bilinen anlamı, bireysel dindarlığın ayrıntılı bir analizi için belki yeterli görülebilir. Ancak inanç, düşünce ve zihniyetten, pratik tutum, davranışlar ve gruplaşmalara kadar, referans

alınan çevre veya gruba göre şekillenen dindarlığın, diğer boyutlardaki yansımaları da ele alınması gerekmektedir. **Wach** dini tecrübenin ya da dindarlığın teorik, pratik ve sosyolojik olmak üzere üçlü bir tasnife girişmiştir.

e. Kapsam ve Sınırlar

Araştırmamızın evrenini kırsal bölgelerden gelerek Kayseri'nin Kocasinan ilçesine bağlı Yıldırım Beyazıt mahallesi ile Melikgazi ilçesine bağlı Zümrüt mahallelerinde şu anda ikamet eden gecekondü aileleri teşkil etmektedir. Başka bir ifade ile, üzerinde araştırma yapılacak evren Kayseri'de daimi yaşayan yerliler olmayıp, bu şehir alanına başka kırsal nitelikli yerleşmelerden göç etmiş yeni şehirlilerdir.

Bir şehir merkezi olarak oldukça eskiye dayanan, tarih boyunca bulunduğu coğrafyada önemli çekim merkezlerinden biri olan ve şehirleşme özellikleri bakımından da farklı dönemlerin izlerini taşıyan Kayseri, Cumhuriyet dönemi Türkiye şehirleşmesinin de tipik bir örneği durumundadır. Ancak bu araştırmada, gecekondulaşma-din ilişkisi bağlamında elde edilen bulgular, konuyla ilgili bir genelleme için yeterli değildir. Bu nedenle araştırma sonuçları Kayseri şehrinin gecekondulaşma din ilişkisini ifade etmektedir.

Bilindiği gibi Kayseri şehri Anadolu'nun tam ortasında olup, transit yolların kavşak noktasında bulunması sebebiyle tarihin hemen her döneminde bir kültür ve medeniyet şehri olmuştur. Özellikle 80'li yıllardan itibaren ülkenin geçirdiği hızlı ekonomik, kültürel ve sosyal değişime paralel olarak hızlı bir değişim ve gelişime sahne olan şehir, aynı zamanda hızla büyüyen bir sanayi ve ticaret şehri olup, buna mukabil; gerek uzak bölgelerden gerek Orta Anadolu bölgesinin çeşitli il, ilçe ve köyleri için birer çekim merkezi konumundadır. Devlet İstatistik Enstitüsü Kayseri Bölge Müdürlüğü'nden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda ⁵⁴ Kayseri göç alan bir şehirdir. Ancak bu göçleri genel anlamda iki kategoride değerlendirirsek karşımıza uzak şehirlerden -özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan- bölgeye göç eden kimselerle, -kentin kendi ilçe ve köyleri başta olmak üzere- Kayseri'ye göre küçük Orta Anadolu şehirlerinden göç eden insanlar çıkar. Yaptığımız araştırmalar, Kayseri'de uzun yıllardır yaşayan insanların gözlemleri, konuyla ilgili Kayseri Büyükşehir Belediyesi

görevlilerin tavsiyeleri bizi özellikle **Zümrüt** ve **Yıldırım Beyazıt** mahallelerinde yoğunlaştırmıştır. Bu iki gecekondü mahallesinin evrenimizi oluşturmada etkili faktörlerden birincisi, anket çalışmalarımızın verilerinde görüleceği gibi Zümrüt mahallesini oluşturan nüfusun önemli bir kısmı Kayseri'ye uzak şehirlerden –özellikle Doğu ve Güneydoğudan- gelen insanlardan teşekkül ederken, Yıldırım Beyazıt mahallesinde –özellikle araştırma evrenimizin köy ve ilçelerinden- gelen insanlar tarafından oluşturulması, bu mahallelerin kentin bir ucu sayılabilecek bir yerinde bulunması böylece hem kentsel hem de köye ait özelliklerin her ikisini de bünyesinde bir arda barındırabileceğini düşünmemizdir. Üçüncü bir neden ise araştırma alanında bulunan tanıdık insanların bize araştırmamız sırasında bazı kolaylıklar sağlayabileceğine olan ümidimizdir.

Nihayet araştırmamızın türüne de temas etmek istiyoruz. Saha araştırması niteliğindeki bu araştırma da Türkiye'de konumuzla ilgili teorik ve saha araştırmaları gözden geçirilip dini hayatın ve kentleşme olayının kavramsal çerçevesi çizildikten sonra empirik bulgularımızla tasvir edilerek bazı bağımsız değişkenlerle dini ve toplumsal hayatın değişik yönleri arasındaki ilişki aranacaktır.

f. Bilgi Toplama Araçları ve Uygulama

Böylesine bir araştırma, zorunlu olarak bir örnekleme dayanacağına göre, çalışmalarımız sırasında yanlış yönlere sürüklenmemek için, inceleme konusu olan toplumla temaslarımız sıklaştırılmış, çeşitli kimselere araştırma projemizden söz edilmiş ve böylece hem bölge hakkında daha iyi bir kanaat sahibi olunmuş ve hem de araştırmanın uyandırabileceği tepkiler tartışmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın evreni Kayseri'deki gecekondü mahallesidir. Araştırma evrenimizde nüfusun fazla olması sebebiyle örnekleme yoluna gidilmiştir. Bilindiği gibi “**örneklem**” metodu bütün bir kitlenin incelenmesi yerine, onun bütün özellikleri hakkında bilgi verebilecek temsili bir parçanın seçilerek incelenmesinden ibarettir.⁵⁴ Biz de bu noktadan hareketle Yıldırım Beyazıt ve Zümrüt mahallelerini seçtik. Çalışmamızın konusunun dini hayatla ilgili olması ve dini inanç, ibadet, kanaat ve

⁵⁴ 2000 Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri) 38 Kayseri, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2002, s. 17, 23, 44, 56, 58

⁵⁵ Karasar; age, s. 111-115

tutumların 18 yaş ve yukarısındakilerde daha güçlü temsil edileceği düşünüldüğünden 18 yaş ve üzerindekiilerden örneklem alınması kararlaştırılmıştır. Fertlerin değişik konulardaki görüş, tutum ve davranışlarıyla bunların sebeplerinin öğrenilmesinde **görüşme** (mülakat) en geçerli yoldur. Çoğunlukla yüz yüze yapılan görüşme, görüşülen kişiyle iyi bir iletişim kurulduğunda, karşısındaki insana anlamadığı yerleri sorma, anlaşılmayan yerleri açıklama imkanı verdiği için güvenilir ve tam bilgi alınmasına yardım eder. Bu sebeple sosyolojik araştırmalarda çok sık başvurulmuş bir tekniktir.⁵⁶ Bu araştırmada mülakat (görüşme) tekniği de kullanılmış bunun yanında **gözlem** ve **serbest sohbetler**le konu desteklenmiştir.

Araştırmamızda birinci dereceden niceliksel veri kaynağımızı, örneklemimiz üzerine uyguladığımız anket teşkil etmiştir. Ayrıca çeşitli resmi istatistiklerden ve konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan da ikinci dereceden bir niceliksel veri kaynağı olarak istifade edilmiştir. Tek başına soru kağıtları tekniğiyle topladığımız istatistiksi bilgilerle yetinseydik, hiçbir vakit inceleme konusu olan toplumun dini yaşayışının dinamiğini tüm canlılık, çeşitlilik ve enginliği içinde tam olarak kavramak olanağını bulamazdık.

Çünkü, “ sayılabilir eylemler yoluyla dine bağlılığı ortaya çıkarmak, dinle toplumsal yapı ve süreçler arsında ilintiler kurmak mümkünse de bu iş temel bir sosyografiden öteye gidememektedir. Gerçek din sosyologu, bu temel sosyografinin ötesinde tutumların salt dini değerini belirlemeye çalışmak değişiklik ve çeşitliliğin gerçek nedenlerini bulup çıkarma yoluna angaje olmak zorundadır. Ferdi şuurdan önce ferle birlikte, fertten sonra ferde rağmen var olan ve kişiye kendini ister istemez kabul ettiren toplumsal olgular olarak din olayının tasvir etmek, incelemek, zaman ve mekan içinde gelişme safhalarını, biçimlerini ve bunlarda etkili olan faktörleri bulup çıkarmak suretiyle”,⁵⁷ onların toplumsal realitesini sosyolojik olarak göz önüne sermede matematik ve istatistik yöntemleri son derece önemli olmakla birlikte, din ve iman konuları gibi oldukça nazik ve engin bir konuda, yanlış sonuçlara sürüklenmemek için anket çalışmalarının birden fazla teknikle yürütülmesi uygun olmaktadır.

Örneklemin temsil niteliğini arttırmak için ikinci aşama olarak gözlem ve mülakat tekniğine başvurduk. Yani anketler tamamlandıktan sonra elde edilen veriler değerlendirilip sonuçlandırıldı. Böylece araştırmanın bir iskeleti ortaya çıktı. Şimdi

⁵⁶ Karasar; age, s. 165-175

önemli olan husus bu iskelete uygun dokuyu meydana getirmektir. Bunun içinde saha araştırmasının bir uygulaması olan “ **katılımcı gözlem tekniği** ” ni tercih ettik. Her iki mahallede muhtelif evleri dolaşarak dolaysız gözlem yoluyla halkın yaşantısını tespit etmeye çalıştık. Bu ikinci aşamada halkla olan sürekli yakınlık, içten ilişki, hatta yaşantılarına katılarak, gündelik hayatları paylaşarak daha önce anket sorularına verilen cevapların geçerliliğini doğrulamak yönünden, son derece yararlı olmuştur. Bu arada gecekondlu insanın zihniyetini, tutum ve davranışlarını, evindeki eşyaları, çevreyle olan ilişkilerini, mahalledeki dedikoduları, ve hayatlarının gizli kalan yönlerini yakından gözlemek mümkün olmuştur. Bu oluşum anket yönteminin olaylar karşısındaki mekanik ve yüzeysel kalan yanlarını açıklığa kavuşturmak bakımından zorunludur. Bu deneme, toplumsal araştırmalarda hiçbir vakit tek yöntemin kullanılmasının mümkün olmayacağını da bize göstermektedir.

g. Anket Formu ve Değerlendirme

Soru kağıtlarının hazırlanışında, benzer çalışmalarda kullanılanlardan yararlanılmış olmakla birlikte halkın içinde yaşanan dinle ilgili hususlar da göz önüne alınarak, araştırmamızın evreninde bulunan iki gecekondlu mahallesine bizzat gidip maksadımız açıklanmak suretiyle okul müdürleri, muhtarlar, imamlar, kahvehane sahipleri, sağlık ocağındaki doktorlar, komiserler vasıtasıyla mülakat tekniğini kullanarak mahalle hakkında gerekli olan ön bilgileri aldıktan sonra 84 soru hazırlanarak her iki mahallede ayrı ayrı 8'er aile üzerinde uygulanmıştır. Yöntemin uygulanışında eksik, kusurlu görülen noktalar düzeltilip, bazı sorular birleştirilmiş, bazı sorular ankette çıkarılarak daha anlaşılır ve sade bir üslupla 50 soruya indirilmiştir.

Deneklere çoğu zaman sorular hakkında bilgi verilmesi ve onların konu bakımından aydınlatılması, hem verilecek cevapların konunun özünden uzak olmamasını sağlamış ve hem de deneklerin samimiyetimize inanmaları, güvenmeleri, ve ankete karşı olumlu bir tutum takınmaları için oldukça yararlı olmuştur. Bununla birlikte kendini anketçiye hoş göstermek amacıyla memnun edici cevaplar verenlerde eksik olmamıştır ki bu durum verilerin kontrolü ve değerlendirilmesinde gözden uzak tutulmamıştır. Her ne kadar anket kağıtlarını vermeden maksadımızı açıklamış olsak da “ az da olsa ” şahsımdan ya da diğer anketör arkadaşlardan maddi beklentiler içinde olan insanlara da

⁵⁷ Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat.*, s 50

rastladık. Özellikle televizyonlardan gelip hediye veren bir takım kişilerle karıştırmaları ya da her ne sebeple olursa olsun mahallenin dışından gelen her insandan maddi bir beklenti içinde oluşları, buna ilaveten özellikle yaşlı insanların bazıları çalışmamızın esnasında bizi İş ve İşçi Bulma Kurumu adına geldiğimizi, işi olmayan çocuklarını tespit edip onlara iş olanakları sunacağımız kanaatine kapılmışlardır.

Görüşme formu toplam 50 sorudan oluşmuştur. İlk 20 soruyla fertlerin kişisel özelliklerini tespit etmeyi amaçladık. 21-35 arasında sorulan sorular kent hayatının değişik yönleriyle ilgili sorulardan oluşmaktadır. Anketimizin son 15 sorusu dini inançları, ibadetleri, kanaatleri ve tutumları ölçmeyi hedefleyen sorulardan oluşmuştur.

Bayanlarında bu örnekleme yer alması, erkeklerin mesai saatlerinde çalışmaları, çalışan erkeklerin büyük bir kesiminin mesai saatleri haricinde hafta sonu da çalışmaları ya da vardiyalı olması gibi sebeplerden ötürü şahsım dahil 3 bayan 2 erkek toplam 5 kişi ile anket çalışması tamamlanmıştır. Özellikle anket çalışmamızda bize yardım eden 2 erkek arkadaş çalışma evrenimiz olan Zümrüt ve Yıldırım Beyazıt mahallelerinden seçilmiş böylece deneklerin verdikleri cevaplar bir anlamda teyit edilmiştir. Mülakatçılara sahaya girmeden önce konuyla ilgili detaylar açıklanmış, uygulama sırasında nasıl davranılacağı ve soruların soruluş tarzı ile ilgili bilgi verilmiştir.⁵⁸ Daha sonra tesadüfen gidilen 20 adrese gidip görüşmenin yapıp yapılmadığı kontrol edilmiştir.

Araştırma yapılacak mahallelerde bilgi toplayabilmek için izin almamız gerekiyordu. Bunun için 29.09.2003 tarihinde Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bir dilekçe ile başvuruldu. Enstitü, Rektörlük kanalıyla izin istemiştir. Dilekçe Kayseri Valiliği tarafından DİE Kayseri Bölge Müdürlüğü'ne sevk edilmiştir Oradan Genel Müdürlüğe gönderilen belge gerekli incelemeler yapıldıktan sonra 4.11.2002 tarihinde izin alınmıştır.

Ön görüşmeler de dahil olmak üzere anket çalışması 2003 yılının Eylül ve Ekim aylarında 2 aylık bir sürede tamamlanmıştır. Görüşmelerin her biri için ortalama 30 dakika yeterli olmuştur. Görüşme mümkün olduğu kadar her haneyi temsilen 18 yaş

⁵⁸ İlk 20 soruyu oluşturan kişisel bilgiler anketörler tarafından deneklere sorulmuş diğer sorular soru kağıdı kendilerine verilerek, bizzat cevaplandırılmaları istenmiştir.

üstü bir kişi ile yapılmışsa da kahvehane veya komşusunun evinde yapılan görüşmeler de vardır.

Araştırmamızda anket formlarından elde ettiğimiz bilgiler, bilgisayara tarafımızdan kodlanmış ve yine bilgisayarda S.P.S.S. istatistik programıyla değerlendirilmiştir. Önce düz çizelgeler halinde tek boyutlu tablolar alınmış daha sonra bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenlerin arasındaki çapraz ilişkilerin değerlendirildiği çok boyutlu şekilde düzenlenen tablolar alınmıştır.

Özetlemek gerekirse, bu çalışmanın verileri Din Sosyolojisini ilgilendiren genel ve metodolojik eserlerin ışığı altında, araştırma bölgesi hakkında önceden gerçekleştirilmiş olup, onun dini toplumsal yaşantısıyla yakın veya uzaktan ilgili çalışmaların yanı sıra ve esas olarak soru kağıtları, mülakatlar, araştırma konusu, toplumu yakından tanıyan ve orada önemli dini, toplumsal fonksiyonları olan din görevlisi, mahallede eşrafından saygın kimselerin ve nihayet katılma yöntemiyle bizzat dolaysız gözlemlerimizle elde edilmiştir.

I.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIM

A. GECEKONDULAŞMA

1.Toplumsal Bir Olgu Olarak Gecekondu

Gecekondu sorunu her şeyden önce gelişmekte olan ülkelerin şehirleşme tecrübelerinin bir yansıması veya uzantısı olarak görüldüğü için, onu hem ortaya çıkış hem de kendine özgü sorunları itibariyle şehirleşme olgusundan ayrı düşünemeyiz. Burada gecekondu sorununa girebilmek için öncelikle şehirleşme konusuna değinmemiz gerekmektedir. Bu nedenle şehir ve şehirleşme kavramları üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Dar anlamda şehir, nüfusu 10.000'den fazla olan, sanayi ve hizmet faaliyetlerin yoğun olduğu yerleşim birimleridir.⁵⁹ Geniş anlamda ise kent, “ **gerek tarımsal, gerekse de tarım dışı tüm üretimin denetlenip dağıtımının koordine edildiği ve ekonomisi tarım dışı üretime dayalı olan, teknolojik gelişme sayesinde teşkilatlanma, uzmanlaşma ve işbölümünün en yüksek dereceye ulaştığı, çeşitli fonksiyonları için gereken nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna ulaşmış, toplumsal heterojenlik ve bütünleşme seviyesi yükselmiş, dinamik ve karmaşık bir mekanizmaya sahip olan insan yerleşmesidir** ”⁶⁰ Her şeyden önce ekonomi vasfı ile bu iskan düzeni, insanların toplumsal davranışını etkiler ve birlikte yaşama tarzlarını belirler.⁶¹ Ayrıca kent; kültürü, toplumsal düzeni, davranış şekilleri ve insanların düşüncelerini etkileyen bir süreç olarak da düşünülebilir.⁶²

⁵⁹ Özer Ozankaya ; *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay, Ankara 1984, s.75

⁶⁰ Asuman Çezik; *Kentleşme-Yerleşme Sektör Raporu*, DPT. SP. Başkanlığı, Ankara 1982, s.17

⁶¹ Hans Freyer; *Sosyolojiye Giriş*, (Çev.: Nermin Abadan), Ankara, 1967, s. 173

⁶² Philip M. Hauser; *Şehirsel Bölgelerde Sosyolojik Araştırma El Kitabı*, Çev: Aydın Macarhoğlu, İİB. Mesken Genel Müd, Ankara 1968, s . 114

Sanayileşme öncesi şehirlerde, genellikle etrafı surlarla çevrili bazen de ikinci bir iç sura sahip, merkezde geniş bir meydanı olan ve meydan çevresinde dini, idari mahkemeler ait binalar ve alışveriş merkezleri bulunmaktadır.⁶³ Böyle bir fiziki yapıya sahip sanayi öncesi şehirler; ticari, idari ve dini işlevi olan özellikler taşırlar.⁶⁴

Sanayi öncesi şehirlerde sosyal yaşantı kırsaldan farklı değildir. Şehir ve kırsal arasında gelenekler uyumludur. Sosyal norm ve değerler oldukça yavaş değişir; sosyal ve coğrafi hareketlilik yok denecek kadar azdır. Bireysellik gelişmediği için “ **biz** ” duygusu hakimdir. İş bölümü ve uzmanlaşma henüz gelişmemiştir.⁶⁵

İngiltere’de doğan ve yayılan sanayileşme ile birlikte şehir anlayışı da değişmeye başlamıştır. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği artan iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla sanayi kuruluşlarının olduğu şehirlere göçler yoğunlaşmış⁶⁶ ve şehir nüfusları hızla artmıştır.

Özellikle sanayileşme ile hız kazanan şehirleşme hem nitelik hem de nicelik açısından hızlı bir değişim sürecini başlatacak sosyal hareketliliğe neden olmuştur.⁶⁷ Artan nüfus yoğunluğunun yanında sosyal hareketlilik ve toplumsal işbölümünün gelişmesi, tarım dışı ekonomi ve çok kültürlü heterojen bir sosyal yapı ile tarihte benzeri görülmemiş bir değişimin yaşandığı bir sürece girilmiştir.⁶⁸

GECEKONDU

Gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerin çevresini saran gecekonduların ortaya çıkışını ve bu mekanlarda oturanların sosyo-ekonomik orjinlerine bakıldığında kırdan kente yönelik göçlerin başladığı tarihler arasında paralellik görülmektedir. Bu nedenle göçler ile gecekondu arasındaki ilişki, kır ve kent yaşam farklılıklarının kentsel yerleşim alanı içinde yer alan gecekondu topluluğu ile birlikte irdelenmesini çağrıştırmaktadır.⁶⁹

Karpat “ kentleşmenin, etkin, tarihsel, ekonomik ve kültürel faktörler üzerine dayanan farklı biçimler ve anlamlar olarak gördüğü hipotezine ” uyarlamıştır. Bunun sonucu olarak da yalnız kentteki göçmenin daha önce kabul ettiği bir ideal yönündeki

⁶³ Antony Giddens; *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Hüseyin Özel, Ankara 2000, s. 552

⁶⁴ Beşir Atalay; *Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması)*, DPT Yay, Ankara 1983, s. 30

⁶⁵ Fichter Joseph; *Sosyoloji Nedir ?* (Çev.: Nilgün Çelebi) , Attila Kitabevi, Ankara 1996, s.166-175

⁶⁶ Giddens; *age*, s. 553; Smelser, *age*, s. 145

⁶⁷ Kemal Kartal; *Kentleşme ve İnsan*, TODAİ Yay, Ankara 1978, s .5

⁶⁸ Önder Şenyapılı; *Kentleşen Köylüler*, Milliyet Yay, İstanbul 1978, s. 29

⁶⁹ Tatlıdil, EÜEF Sosyoloji Dergisi, Sayı : 1, İzmir 1987, s.47

değişmeyi değil, daha ziyade bu değişimin onun çevresindeki hakim koşulları da kapsadığını bildirmiştir.⁷⁰ Kentlerin sınırlandırılmış bir çevrede yaşayan ve çok çeşitli alanlarda uzmanlık isteyen görevlerde istihdam edilmiş olan geniş insan topluluğu olduğu kadar, anlamlı olan bir yanı ise kentsel mekanlarda yaşayanların kentli gibi düşünmesi ve davranmasıdır. Şüphesiz kentler eskiden beri çevresini saran kırsal alanlardan çok farklı bir yaşam biçimi üretmiş ve geliştirmiştir. Bu nedenledir ki kentliler sürekli olarak çok farklı yeniliklere, yabancı metalara, olaylara ve de düşüncelere uyum göstermiştir. Bunun sonucu olarak da kentlinin yeniliklere ve değişikliklere olan tepkisi, köylününkinden çok daha farklı olabilecektir. Kentli yalnız kendi kentsel alanında fiziki ve sosyal hareketliliğe, daha fazla öğrenmeye eğilimli değil, fakat aynı zamanda diğer kentsel alanlarda da kırsal kesimden gelenlere göre çok daha fazla başarılı olma şansına sahiptir. **Anderson**'un vurguladığı gibi “ kentleşme bir yaşam biçimi olarak hem kompleks ve sosyal hareketliliğe açık olma, hem de bu yaşam içinde çok daha etkin olma eğilimidir. Kentli kırsal insandan çok daha açık görüşlü ve geleneklere daha az bağlıdır.”⁷¹

Özellikle metropol yerleşim alanlarında fevkalade değişik yaşam biçimlerinin varlığı kabul edilmektedir. Kentin genel etkisi altında kentlilerin birbirlerine yabancılaştığı durumlarda dahi kent yaşamının bazı özel farklılıklarının yaşanmasıyla bu yabancılaşmada korunabileceği ileri sürülebilmektedir. Metropol sınırlar içinde, yerel topluluk yaşam biçimlerinin ve bunların önemli derecede etkinliklerinin var olduğu bir gerçektir.⁷² **Türkdoğan**'da “ kırsal bölgelerden büyük kentlere göç edenler belirli fiziksel çevrelerde kümelenirler. Böylece inançları, değerleri ve tutumları ile hayat tarzları yönünden birbirine benzeyen insanların meydana getirdiği toplumsal çevre, aynı zamanda yan kültür anlamını da teşkil eder.” diyerek kentsel yerleşim alanlarının bu özel yapısal durumunda, farklılaşmış kültürlerin (alt kültür) ortaya çıktığını vurgulamaktadır.⁷³ Fiziksel mekan olarak ele alınan gecekonduların toplumsal içerik açısından önemini vurgulayan bir diğer örnek ise **Heper**'in ileri sürdüğü olayda görülmektedir. “Sosyal konuta göçmüş olan gecekondu ailelerinin tekrar gecekondularına dönmeleri Türkiye’de yaşanan bir olaydır. Kentte sürekli ve güvenli bir işi olmayan gecekondu yaşayanları, belirli bir gelire sahip olamaz. Bu nedenle de

⁷⁰ Karpat; age, s. 78

⁷¹ N. Anderson, *The Urban Community: A World Perspective*, N.Y Holt Rinehart Winston Ins. 1959, s.3

⁷² Tatlıdil, agm, s. 66

⁷³ Türkdoğan; *Yoksulluk Kültürü*, s.4

kent konutlarında kendisini güvenli hissetmez.⁷⁴ Kent merkezlerini çevreleyen gecekondu, bünyesinde barındırdığı düşük gelir grubundaki insanlarca kent tipi yaşam biçiminin vermediği sosyal ve ekonomik güvenceyi yaratmış olduğu değerler ve normlar dizgisi içindeki ilişkilerle sağlayabilmektedir. Belki de kırsal kesimden taşınmış bulunan akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin yarattığı informal etkileşim bu güvencenin kaynağı da olabilmektedir.⁷⁵

Kentleşme ve gecekondulaşma konusunda yapılan araştırmalar kırdan kente göçen özellikle gecekondu mekanlarında yerleşen insanların kentsel yaşamla bütünleşme, kentlileşme, sosyal ve mesleki hareketlilik eğiliminde olduklarını göstermektedir. Gecekonduların en azından bu toplumsal özellikleri nedeniyle bir “ getto ” laşma eğiliminde olmadığını “ koloni ” leşme özelliğini koruduğunu belirtmekte yarar vardır.⁷⁶

Rex'in işaret ettiği gibi “ koloniler bünyesinde barındırmış olduğu topluluğun içinde bulunduğu topluma geçişinde bir atlama tahtası rolünü oynarken, gettolardan bu kesinlikle gerçekleşmez. Kolonilerin göçmenler için geçici bir gruplaşma özelliği varken gettolaşma da süreklilik ve kalıcılık esas olmaktadır. Gettolar gerek toplum gerekse mekansal olarak farklılaşmış olan gelişmiş sanayi toplumlarının kentsel alanlarında yer alabilmektedir. Düşük gelir grubunda, sosyal ve mesleki dikey hareketlilik beklentilerini yitirmiş, çoğu kez çalışma olanağına sahip olmayan ya da çalışmayan ve bazen de buna ek olarak etnik özellikleri nedeniyle toplumla bütünleşmesi engellenen insan topluluklarını bünyesinde barındırır.⁷⁷

2. Şehirleşme İle Gecekondulaşma Arasındaki İlişki

Gecekondu, köylerden kentlere nüfus akınlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal, ekonomik, gelişme düzeyinin dolaysız bir ürünüdür. Gelişmekte olan ülkelerde konut sorununda görülen açık da, kentlere göçmüş bulunanları gecekondu yapmaya zorlamaktadır. Hızlı kentleşmenin yaşandığı gelişmekte olan ülkeler, az sayıda büyük kent merkezlerinde, köy, kasaba başta olmak üzere diğer yerleşim alanlarından gelenlerin konut talebini karşılayamamaktadır. Yoğun nüfus çeken kent merkezlerinin

⁷⁴ İlhan Tekelli vd; Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir, İstanbul 1976, s. 231

⁷⁵ Deniz Kandiyoti; *Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Toplumbilimsel İncelemeler, May Matbaacılık, Ankara 1984, s. 26

⁷⁶ Tatlıdil; agm, s. 69

⁷⁷ John Rex; *Race Relationsin Sociological Theory*, London 1970, s. 102

konut arzı sınırlılığı kira ödentilerinin yükselmesine neden olmaktadır. Düşük gelir grubu içinde yer alan, kente yeni katılan kesim ise yüksek kira ödentisini karşılayabilecek sürekli gelire sahip olamamaktadır. Gerek konut açığı gerek kentteki kiraların yüksekliği ⁷⁸ bu grubun gecekondu yapımına yönelmesinin başlıca nedeni olmaktadır.

Meksika'da jacale, Panama'da rancho, Brezilya'da macambo, Arjantin'de favele, Tunus'ta gourbeville, Cezayir'de casbah, Fas'ta bidonville, Hindistan 'da bustee gibi adlar alan gecekondu, bu ülkelerde büyük kentler nüfusunun % 20 ile % 70 arasında kalan bir kesiminin yaşamını simgelemektedir. Gerçekten, kent nüfusunun, Lima'da % 36'sı, Caracas'ta % 35'i, Manila'da % 35'i, Calcutta % 33'ü, gecekondu bölgelerinde yaşar. Türkiye'de de bu oran Ankara'da % 70, İstanbul'da ve İzmir'de yarısından fazladır. ⁷⁹

Gelişmiş ve sanayileşmiş Batı ülkelerinin büyük kentlerindeki yoksulluk yuvaları (slums) ile gelişmekte olan ülkelerin gecekondu tipi yerleşmeleri genellikle birbirine karıştırılır. Bu iki olgu arasında bir açıdan benzerlik bulunmasına karşın, temelde önemli ayrımlar vardır. Her iki tip yerleşme de, toplumun yoksul ve dar kesimli sınıflarını barındırır. Bunun gibi meslek yapısı, tavır, davranış ve toplumsal değer sistemleri açısından da, yoksulluk yuvaları ile gecekondu bölgelerinde yaşayan kitleler arasında benzerlik bulunabilir.

Bununla birlikte, gecekondu kentlerin eski ve yeni kesimleri arasında hem maddi hem manevi anlamda, geçiş halindeki alanları oluşturur. Çoğu, türdeş görünümlü, tek katlı bir kaç odalı, bahçeli; ağaçları, kümesi, ahşap eklentileri olan barınaklardır. İçlerinde 25-30 yıllık olup kentin ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiş olanlar bulunduğu gibi, kente yeni göçmüş olanlarca yapılanları da vardır. Bir kesimi sağlık ve sağlamlık yönünden çok iyi, öteki bir kesimi ise, içinde oturulamayacak niteliklerdedir.

Buna karşılık, Batının yoksulluk yuvaları genellikle çok katlı birden çok ailenin yaşadığı, ağaçsız, eski, genellikle küçük metrekaresi olan yapılardır. Gecekondu yaşayanların köy asıllı olmalarına karşılık, yoksulluk yuvalarında oturanlar, kentlilerdir. Nüfus ve barınma yoğunluğu gecekondu yüksek olmakla birlikte, hektar başına

⁷⁸ Karpaz; age, s. 78

⁷⁹ Keleş; age, s. 375; Tatlıdil, *Kentleşme ve Gecekondu*, s. 14

nüfus yoksulluk yuvalarında, gecekonduculardan çok yüksektir. Öte yandan gecekonducular, genellikle barınma gereksinmesinin sürekli olarak karşılanmasını sağlayan, yerleşme niyeti ile kurulmuş yapılardır. Oysa yoksulluk yuvalarının en belirgin özelliği geçici ve konaklama yeri olmalarıdır. Bu nedenledir ki, kiracılık oranı birincilerde çok düşük ikincilerde ise çok yüksektir. Son olarak Batı ülkelerinin yoksulluk yuvaları, genellikle kentlerin merkezinde yer alır. Oysa gelişmekte olan ülkelerde gecekondu bölgeleri kimi farklı durumlar dışında, kentlerin çevresinde yer alır. Ve bu nedenledir ki, kentleri saran gecekondu kuşaklarından söz edilir.⁸⁰ Bu gözlem, kent-çevre bilimcilerinin Batı ülkeleri için geliştirdikleri kent yapısı kuramlarının, gelişen ülkelerin kentlerine uymadığının bir kanıtıdır.

Kent- Bilim Terimleri Sözlüğü, gecekonduyu “ **bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında onaysız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanmayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü** ”⁸¹ olarak tanımlanıyor.

1966 tarihli Gecekondu Yasası’ndaki gecekondu tanımı ise “ **imar ve yapı yasalarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa ve araziler üzerinde ve arsa sahibinin rızası olmaksızın yapılmış yapı** ”⁸² dir.

Kendine özgü fiziki yapı özellikleri yanında gecekonducularda oluşan akraba, hemşehri kümelenmeleri ve komşuluk ilişkileri, işlevleri açısından hem şehirle bütünleşme hem de bütünleşmeyi engelleyici olmak üzere iki farklı biçimde değerlendirilebilir.

Şehre ilk gelen göçmenler, daha sonra gelenlere konut edinme ve iş bulma konularında yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan şehre önce gelenler, sonra gelenlerin şehirde kendilerini yalnız hissetmelerini önlemekte ve yabancılaşmaya karşı bir kalkan görevi görmektedir.⁸³ Şehirlerde oluşan hemşehrilik bilinciyle, yardımlaşma ve dayanışma, dernekler aracılığıyla kurumsallaşmaktadır. Nitekim, ülkemizdeki gecekonducularda, akraba ve hemşehrilik gruplarının şehirdeki işlevinden, özellikle barınma, iş bulma, kredi sağlama, şehir hayatına katılma konularında “ **sorun çözücü** ” rolünden oldukça

⁸⁰ Keleş; age, s. 376-377

⁸¹ Keleş; *Kent-Bilim Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara 1980, s. 34

⁸² *Türkiye’de Konut Sektörü ve Sorunları*, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 1983, s. 65

fazla söz edilmişti. Ancak şehirde edilen yeni ilişkileri ele alan yaklaşımlar yeterli ölçülere ulaşmış değildir.⁸⁴ Akraba ve hemşehri kümelenmeleriyle oluşan gruplar, şehirlerde birer sosyal kontrol aracı olarak da işlerlik kazanmaktadır. Bu bağlamda, bireyin tutum ve davranışları denetlenerek grupla bütünleşmesi sağlanmakta; bireyselleşme engellenerek cemaat ruhu geliştirilmektedir. Hemşehrilik bilinciyle oluşan cemaatleşme ve sosyal kontrol aynı zamanda, kırsal kültürün şehirde devam ettirilmesini de mümkün kılmaktadır.⁸⁵

Şehre göç edenler için akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri, ilk yıllarda olumlu bir görüntü sergilerken, şehirde kalış süresi arttıkça, şehirle bütünleşmeyi engelleyici bir unsur olabilmektedir. Bir kimlik olarak bilinçli bir cemaat ruhunun gelişmesiyle oluşan “ **biz** ” ve “ **onlar** ” ayrımı “ **biz** ” dışındakilere karşı olumsuz bir tutum geliştirilmesine neden olabilmektedir.

Diğer taraftan önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi akrabalık ve hemşehrilik temelinde oluşan “ **patronaj ilişkileri** ”⁸⁶ yeni bir tabakalaşmaya da neden olabilmektedir. Şehre yeni gelen ve onları himayesine alan akraba ve hemşehri gruplarıyla, himaye gören yeni göçmen gruplar arasındaki ilişkiler kalıcı bir hale dönüşebilmektedir. Bu durum yeni patronaj ilişkileriyle pekişerek, diğer bireylere ve gruplara karşı bir güç haline gelebilmektedir. Aynı şekilde, kurumlar düzeyinde de hakimiyet kurma, kendinden olanlara ayrıcalık tanıma gibi bütünleşmeyi tehdit eden ve olumsuz etkileyen sonuçlar doğabilmektedir.⁸⁷

3. Şehirleşme, Gecekondulaşma ve Sosyo-Kültürel Değişim

Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi kentleşme, sadece Türkiye'ye has bir olgu değildir. Yeryüzünün her yanında, kentlerin çekme ve köylerin itme güçleri altında bu etkileşim gözlemlenir. Kentlerin çekici ve köylerin itici özellikleri arasında her yerde ayrımlar vardır. Bu güçlerin etkileşimi altında, köylerden kentlere doğru nüfus akınları olur. Bu akınları ters yöne çevirmek, ne istenilir bir durumdur, ne de olanaklıdır. Ne var

⁸³ Ayşe Güneş Ayata, agm; s. 91

⁸⁴ Gökçe vd., age, s.2

⁸⁵ Ayata, agm, s. 96

⁸⁶ Kıray; *Değişen Toplum Yapısı*, s. 48

⁸⁷ Kıray; *Değişen Toplum Yapısı*, s. 180-181

ki bu hareketliliğin başıboş bırakılması, planlı bir düzenlemeye konu yapılmaması, bu akınlara bir “ **erozyon** ”⁸⁸ niteliğini kazandırır

Bu erozyonun kırsal alanlar üzerindeki etkisi; **Keleş**’in de ifade ettiği gibi geçim olanakları daralmış bu yerleşmelerde yaşayanların büyük düşlerle kentlere göçmesi, köylerin atılgan, genç, becerikli ve girişimci ögelerini yitirmesi biçiminde kendini gösterir. Büyük kentlere gelenlerin çoğu, baba ocaklarında alışagelmış oldukları çevreden uzaklaşmış olduklarından gereksinim duydukları maddi ve manevi destekten yoksun kalırlar. Parlak iş hayalleriyle geldikleri büyük kentlerde, çoğu kez bu isteklerini gerçekleştiremediklerini görürler. “ **İşsiz** ” ya da “ **gizli işsiz** ” durumuna gelirler. Küçük köy topluluğunun oynadığı denetim işlevinin etkisi azaldığından,⁸⁹ toplum için yararlı olmayan hatta zararlı yollara kapılma olasılığı vardır.

Toplumsal erozyon büyük merkezlere gelenlerin çalışma durumlarıyla ilgilidir. Marjinal hizmetlerdeki yığılmalar, erken saatlerde köşe başlarında oluşan işçi pazarları, trafik, park yeri, içme suyu, elektrik, otobüs sıkıntıları, kanalizasyon yetersizliği, okul, kitaplık, yeşil alan eksikliği, toplumsal erozyonun büyük kentlerdeki belirtileridir.⁹⁰ **Ş S. Aydemir**’in “ **kentlerin kanserleşmesi** ” olarak adlandırdığı gecekondulaşma, büyük kentlere damgasını vurmuştur

Öte yandan, ülkemizde kentleşme, bir “ **ekonomik erozyon** ” niteliği de taşımaktadır. Köylerden kentlere, yalnız beden gücü ile çalışarak yaşamlarını kazanmak isteyenler gelmez; türlü yollardan ellerine önemli miktarda para geçen kimseler arsında da kentlere giderek iş yapmak, parasını yatırmak isteyenler bulunur.⁹¹ Kimileri de çocuk okutmak, hasta tedavi ettirmek, eğlence yerlerine yakın olmak için işyerlerini büyük kentlere taşır ya da büyük kentlerde mal ve mülk sahibi olmaya çalışırlar.

Ülkemizde İstanbul ve Ankara’nın belli başlı iki çekici yerleşim merkezi oluşu, gelir, servet, anamal akımını bu semtlere yöneltmekte; geri kalmış yörelerle, köylerde biriktirilen anamalin yatırıldığı yerler, bu kentler olmaktadır. Geri kalmış yörelerle köylerde biriktirilen paranın o yerlerin kalkınmasına hizmet edecek yerde, büyük kentlere akması, hatta oralardan da türlü yollarla yurt dışına aktarılması, Türkiye’de

⁸⁸ Keleş; *Kentleşme Politikamız*, s. 53

⁸⁹ Keleş; age, s.53

⁹⁰ Keleş; age, s.81

⁹¹ Keleş; age, s 55

kentleşmenin köyler ve geri kalmış yöreler için bir “ kan kaybı ” na, ⁹² ekonomik erozyona yol açtığını söyleyebiliriz.

Kabul etmek gerekir ki, kentleşme zaman içinde meydana gelen bir değişimdir. Her şeyden önce 1950’lerde kırsal kesimdeki hızlı nüfus artışı ile beraber tarımda makineleşme gibi faktörler köylerde geçinme imkanını azaltınca insanların bir çoğu şehirlere gelmişler ⁹³ ve daha önce köyler lehine olan nüfus dengesi 1950’lerden itibaren şehirler lehine hızla değişmeye başlamıştır

Nüfus toplumsal yapının temel unsurlarından biridir. Bir toplumun yapısı ve bu yapıdaki değişimler, o toplumun nüfus yapısı ve özelliklerinden ayrı olarak ele alınamaz, o toplumun, sosyal, siyasi ve ekonomik yapısının değişmesi de toplumdaki fertlerin ve aile özelliklerinin tavır ve davranışlarının değişmesi ile ilgilidir. ⁹⁴ Şu halde nüfus yapısındaki değişme, nüfusun şehirlerde yığılması, kırsal kesimden gelen insanların toplumsal çevre, mekan ve geçim tarzlarının daha baştan değişmesi demektir.

İkinci aşamada şehirlerde yaşamaya başlayan bu insanların kentlileşme süreci vardır. Bu süreç köy kökenli insanların kentli insana dönüşmesini ifade eder. **Kartal**’a göre bu süreç Türkiye şartlarında 40-50 yıldır. ⁹⁵ Şu halde kentleşme başlı başına bir toplumsal değişme olayıdır.

Toplumsal değişme, bir değer yargısı taşımayan ve bir yön ifade etmeyen bir kavramdır. Bu anlamda toplumların ilerlemeleri de gerilemeleri de toplumsal değişme olarak nitelenir ve her toplum sürekli bir değişme halindedir. Değişmenin derecesi ve yönü toplumlar arasında çeşitli faktörlere bağlı olduğu gibi, aynı toplumun farklı kesimlerine göre de farklılık gösterir. ⁹⁶

Genel anlamda toplumsal değişme toplumsal yapının unsurlarına, toplumsal kurumlarda veya toplumsal kurumlar arası ilişkilerde değişme olarak tarif edilebilir. Böylece toplumsal değişme kavramı toplumun yapısındaki temel ve geniş ölçekli değişimleri

⁹² Keleş; age, s. 74

⁹³ Niyazi Akyüz; Ankara’nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentlileşme Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1994, s. 35

⁹⁴ Kartal; *Kentleşme Sürecinde Bir Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara*, Kentleşme Sürecinde Bütünleşme Sorunları ve Çözümler Semineri (Tebliğ), Ankara 1982, s. 141

⁹⁵ Kartal; age, Ankara 1982, s. 144

⁹⁶ Amiran Kurtkan; *Köy Sosyolojisi*, İktisat Fakültesi Yay, İstanbul 1968, s. 192

ifade eder; ailenin yapısı, şekli, fonksiyonları, fertlerin geçimini temin etme yolları, dini tutum ve davranışları, insanların benimsediği değerler ve kullandığı tekniklerdeki değişimler⁹⁷ gibi. Toplumsal yapı ile kültürel ve siyasi yapı arasında çok sıkı bir etkileşim mevcut olduğu için toplumsal değişme, kültürel, ekonomik, ve siyasi alanları da içine almaktadır.⁹⁸ Toplumsal yapının bir unsurunun değişmesi bütün yapıyı etkiler. Fakat bir unsurdaki değişiklik, yapının diğer unsurların da aynı hız veya yönde bir değişime yol açmayabilir. Mesela, bir toplumun ekonomik yapısında meydana gelen değişimler siyasi, dini ve ailevi alanlarda da değişmelere de yol açabilir.⁹⁹

Bir toplumda değişimin hızı ve derecesi, o toplumun yapısına göre değişir. Umumiyetle geleneksel toplumlarda herhangi bir değişiklik, o toplumun bütün tabakalarını etkiler.¹⁰⁰ Diğer taraftan toplumsal hayatın çeşitli kesimlerindeki değişim hızları arasındaki farklılıklara dikkat çeken “ **Ogburn (Kültürel Gecikme) varsayımı** ” yla teknolojiye hızlı değişim ile din, aile ve siyaset kurumundaki yavaş değişiklik arasındaki uyumsuzluğu ifade etmektedir.¹⁰¹

Şehirleşme sürecinin toplumların kendine özgü tarihsel ve kültürel farklılıkları temelinde farklı tarzlarda tezahür etmesi, sonuçları ve yol açtığı sorunlar bakımından da değişik görüntülerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁰² Türkiye’de şehirleşmenin yapısal olarak sanayileşme ile birlikte eş zamanlı gelişmemesi, onun daha çok zanaatlara dayanan, işsizlik ve gizli işsizliğin baskısıyla marjinal iş alanlarını ve hizmet sektörünü kabartan bir süreç olmasını sağlamıştır. Hızlı nüfus artışı ile sanayileşme arasındaki dengenin olmayışı, her yıl çalışma çağına gelen nüfusun, sanayi tarafından istihdam edilmeyişi ve hızlı iç göç oranı, şehirlerdeki zaten bozuk olan yapısal gelişimi daha da karmaşık hale getirmektedir.

Dolayısıyla gelişmekte olan bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de şehirleşme sürecinde ortaya çıkan önemli sorunlardan biri, şehirlerin işsizlik baskısı altında kalmasıdır. Özellikle göçe katılan genç nüfusun şehirsiz alanlarda örgütlü, düzenli, gelir getiren işlerde yer almaları mümkün olmamakta, daha çok sosyal güvencesi olmayan ve toplumsal statüde önemli değişimlere yol açmayan marjinal işlerde geçim

⁹⁷ Kongar; *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 55

⁹⁸ Kongar; *age*, s. 56-57

⁹⁹ Kongar; *age*, s. 283

¹⁰⁰ Türkdoğan; *age*, s. 640

¹⁰¹ T. B. Bottomore; *Toplumbilim*, (Çev.: Ünsal Oskay), Beta, BYD, İstanbul 1984, s. 314

sağlanmakta ve yine marjinal olarak nitelendirebileceğimiz gecekondu¹⁰³lara yerleşmektedirler.

Sosyal değerler bakımından bir tür “ **geçiş insanını temsil eden göçmen** ” gündelik hayatında kırsal bölgelere has geleneksel değerleri dışlarken, bazı şehirselleşme ve davranış biçimlerinin payını ise arttırabilmektedir.¹⁰⁴ Aslında toplumsal değişme temelde fert için söz konusudur. Yani değişme ferdin davranışlarında, düşüncelerinde ve tavırlarında olmaktadır. Fakat bir veya birkaç ferdin etkilenmesi değişme olarak görülemez, daha geniş bir topluluk içinde yer alırsa ancak toplumsal değişme olarak düşünülebilir ve başkalarını etkileme gücüne ulaşabilir. Toplumsal değişme her şeyden önce bir topluluk fenomenidir ve o bir topluluğun bir bölümünün hayat şartlarını ve tarzlarını veya o toplulukta yaşayan fertlerin zihniyetlerini etkilemelidir.¹⁰⁵

Türkiye’de şehirleşmenin ortaya çıkardığı önemli sorunlardan biri de, “ **hızlı ve çarpık şehirleşmenin beraberinde getirdiği gecekondu olgusu** ” dur. Bir barınma sorunu gibi görünmesine karşın gecekondu, köylerden kentlere nüfus akınlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal, ekonomik gelişme düzeyinin dolaysız bir ürünüdür.¹⁰⁶ Sanayileşmekte olan ülkelerde meydana gelen hızlı şehirleşmenin bir sonucu olan gecekondu, bir başka açıdan toplumun tabakalaşmış yapısının mekandaki yansımasından ibarettir.¹⁰⁷ Yaşanılan mekanda kullanılan malzemenin kalitesizliği, alt yapının olmayışı ya da yetersizliği, gibi özellikler gecekondu semtlerinde ilk göze çarpan şeylerdir. Yerleşim alanlarının niteliği, o alanda yaşayanların gündelik hayat kalitesini, iş imkanlarını, çocukların geleceğini, dini anlayış ve uygulamaları doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla yerleşim çevresi, orada yaşayanlara salt barınak sunmak yerine kısa ve uzun vadede, çok boyutlu etkileri olan bir ortam da sunmaktadır. Geniş ölçüde benzer çevre veya koşullardan gelen göçmenlerin şehirde içine girdikleri fiziksel soyutlanma, onların yeni çevreyle olumlu ilişkiler geliştirmelerini ve şehir kültürüyle bütünleşmelerini engelleyici bir yapı¹⁰⁸ olarak işlev görmektedir.

¹⁰² Çelik; age, s. 109

¹⁰³ Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, s. 312; Görmez, age, s. 6

¹⁰⁴ Kartal; age, s. 58-60

¹⁰⁵ Ayşe Berkay Hacımirzalıoğlu, age, s. 104

¹⁰⁶ Keleş; *Kentleşme Politikası*, s. 375

¹⁰⁷ Tekelli; *Kentleşme Yazıları*, s. 203

¹⁰⁸ Sencer; *Türkiye’de Kentleşme*, s. 545

Şehre göç eden insanlar, gerek içine girdikleri -yeni aynı zamanda da yabancı- sosyo kültürel çevrede gerekse de çalıştıkları düşük gelirli hizmet işlerinde güçlü bir güvensizlik duygusu hissedebilmektedirler. Bu duygu onların güvenliğini sağlayan ilişki ve dayanışma ağlarına önem vermelerine neden temel oluşturur. Böyle bir güvenlik arayışı göçmenleri akraba ve hemşehrilerle bir arada bulunmaya yöneltir. Bu temelde kurulan ilişkiler ve cemaat dayanışmaları şehre uyum sürecinde bir tampon kurum ¹⁰⁹ gibi işlev görürler. Bu anlamda, akrabalık, hemşehrilik ve komşuluk ilişkileri, geçiş dönemi boyunca beliren ve şehre uygun bir yardımlaşma kaynağı olarak günlük hayatı her yönüyle kuşatan bir referans çevresi ¹¹⁰ haline gelirler.

Göçün ilk yıllarında göçmenlerin şehre intibaklarına yardımcı olan akraba ve hemşehrilik kurumlarının daha sonraki süreçlerde şehre uyumu engelleyici bir niteliğe büründüğü de gözlenebilmektedir. Belli bir aşamadan sonra şehre göç edenler için hemşehrilik “ **biz** ” ve “ **onlar** ” şeklinde bir ayırım yapmanın aracı olmakta, esnekliği ve izafiliği ile aile ve akrabalık ilişkilerinden farklılaşmaktadır. Şehirleşme sürecinde çeşitli toplumsal ve ekonomik güçlükler karşısında, bir çözüm yolu olarak beliren bu tür aracı mekanizmalar ve bunların yol açtığı sosyal yapılaşmalar, ¹¹¹ bazı işlevsel yararlarının yanı sıra bir çok önemli sorunun da kaynağını oluşturabilmektedir.

Bu sorunların birini de yine bu tür ilişkiler bağlamında öne çıkan ve şehirselleşmenin içinde yeni bir tabakalaşmanın işaretini veren “ **patronaj ilişkilerin** ” ¹¹² giderek kalıcı hale gelmesi teşkil etmektedir. Patronaj (himaye) ilişkilerinde patron genellikle adamına koruma ve çıkar sağlarken, himaye edilenler ise kişisel hizmet, sadakat, yardım ve genel destek sunarlar. ¹¹³

Bu bağlamda hemşehrilik gruplarına göre çok daha sıkı yapılı olan, belli liderlikleri, belli yaşam biçimleri ve kimlik taleplerine sahip bazı dini cemaatler ve tarikatlar, şehirleşme sürecindeki Türk toplumunda etkili himaye sistemleri haline gelebilmektedir.

Şehirleşme sürecinin Türkiye’ye özgü görünüşleri ile ortaya çıkan sorunlar, toplumu oluşturan yapı unsurlarının her birinde ayrı olduğu kadar genel anlamda da ya da daha

¹⁰⁹ Kiray; *Kentleşme Yazıları*, s. 102

¹¹⁰ Sencer; *Türkiye’de Kentleşme*, s.544

¹¹¹ Sencer; *Türkiye’de Kentleşme*, s. 547-548

¹¹² Mübceccel Kiray; *Değişen Toplum Yapısı*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, s.48

üst düzeyde kültürel sistemde de yansımalarını bulmaktadır. Bilindiği gibi hayat tarzını ve hayatı anlamlandıran bir sistem olarak kültür, bütün araştırma alanlarındaki birikmiş bilginin yanı sıra, toplumun tarihi boyunca çok sık değişikliğe uğrasa da kuşaktan kuşağa geçen değerleri, inançları ve normları kapsamaktadır. Bu anlamda kültür bir toplumun geneliyle ilgili olduğu kadar toplum içerisinde farklı yapı ve gruplara özgü bir çeşitlenme de gösterebilir. Nitekim şehrsel alanlarda gerçekleşen hayat tarzı ve bu hayat tarzına anlam veren şehre özgü bir kültürden söz etmek mümkündür. Buna göre şehrsel mekanlarda yaşayan kişilerin ya da toplumun, şehir kültürüne özgü bir düşünce ve tutum içinde olması beklenmektedir. Değişik düşünce ve hayat anlayışlarına sahip olan insanları bir arada tutan şehirler genelde çevrelerini saran kırsal alandan çok farklı bir hayat tarzı üretmiş ve geliştirmiştir. Bu nedenle şehirler sürekli olarak yeniliklere, yabancı metalara, olaylara ve düşüncelere daha kolay uyum gösterme eğiliminde olmuşlardır. Esasen maddi ve sembolik değerleri ile, bireylerin tutum ve davranışlarını yönlendiren ve anlamlandıran kültür, şehrsel merkezlerde gelişmiş ve kendi şartlarında hayata anlam kazandırmıştır.¹¹⁴

Değişik renk ve materyallerle bir çeşni oluşturan şehrin kültür mozaïği, bu yapısal farklılığı içerisinde şehir kültürü, farklı toplumsal kimlikler arasında uzlaşmaya yönelik mekanizmalarıyla sakinlerinin iradi sistemlerinden bağımsız varlığını sürdürür. Sosyal, ekonomik, ve siyasal etkinlikler şehirlerin kendine özgü “ **kimliğin** ” oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Şehir kültürü, bu kapsamda ele alındığında evrensel değerleri içerdiği gibi, şehirlerin, doğal, sosyal ve ekonomik çevrelerin yarattığı değerleri de kapsamaktadır.¹¹⁵

Ancak hızlı şehirleşme sürecinde şehrin sosyal ve ekonomik hayatıyla bütünleştiremediği yoğunlukta göç alan şehirler, hayat zenginliğinin yanı sıra şehrin dışladığı bir karanlık bölgenin doğmasına da neden olmuştur. Türkiye’de özellikle 1950’ li yıllardan sonra yaşandığı gibi çok kısa sürede ve sayısal olarak çok büyük bir nüfusun göç ettiği durumlarda var olan şehrsel kurumlar çoğu zaman yetersiz kalmakta ve göç eden gruplar çoğu zaman şehrin sosyo-kültürel yapısını değiştirebilmektedir.¹¹⁶

¹¹³ Çelik; age, s.118

¹¹⁴ Çelik; age, s.118-119

¹¹⁵ Tatlıdil; “ Göç ve Kentleşmenin Sosyal Boyutu ”, EÜEF. Sosyoloji Dergisi, s. 3, İzmir 1992, s.45-53

¹¹⁶ Tatlıdil; age, s.51-52

50' lilerden sonra ivme kazanan ilk göç dalgasıyla şehre göç edenlerin ne şehir ne de şehrsel hayat kalıpları konusunda herhangi bir bilgisi olmadığından bu “ **donanımsız nüfus** ”, şehre rasgele yerleşerek şehrin standardını düşürmüştür. Altan gelen göç dalgası, üste oluşan türedi zengin grupları erozyona uğratar ve Batı kültürüne entegre olmuş şehirli kültürel hayatın şehir içindeki etki alanı giderek daralmaya yüz tutar.¹¹⁷ **Mardin**, Türkiye’de şehirlerin köylüleşmesi, köylülerin şehirleşmesinden daha hızlı cereyan ettiğini ifade eder. Kırsal kesimden göç eden kitlelerin dikey olarak sınırlı bir hareket içinde olması şehir kültürünü kırsallaştıran nedenlerin başında gelmektedir.¹¹⁸ Şehir kültürünün kırsallaşması, büyük şehirlerde şehirselliğin yeterince oturması ve olgunlaşmasına zaman bırakmayan daimi bir göçün olması ve kırsal yapıyla ilişkilerin kopmamasına bağlanmaktadır. Aynı zamanda göçmenlerin geldikleri bölgelere göre mekan tutmaları ve benzer gelenek ve görenek ve kültürün yaygın olduğu bölgelerde şehir kültürüne ihtiyaç bırakmayan “ **kültür adacıkları** ”¹¹⁹ nın oluşması ile daha da pekişmektedir.

Türkiye’de şehirleşme ve göç olayına bağlı olarak, yaşayan popüler kültürün tarihsel bir biçimlenmesi şeklinde devreye giren “ **arebesk kültür** ”¹²⁰ tam bu arada önemli bir ifade aracı olur. Bu melez kültür, kırsal kökenli göçmen kitlelerin 1950’ lerden itibaren Türk toplumundaki hızlı modernleşmeyle biçimlenen yaşantılarını dile getirmiş, ve onların tüketimiyle popüler hale getirilmiş bir şehir kültürü olmuştur.

Çelik’in de belirttiği gibi “ şehirleşme sürecinde göçmenlerin kimlikleri, etkileşimde bulundukları kültürel yapı ile etkileşimin ya da diyalogun bir ürünü olarak şekillenmektedir. Oluşan bu yeni kültürel çerçeve ya da kimlik kırsal ve şehrsel kültürden farklılaşmış, yeni bir konumdur. Bu nedenle şehirleşme sürecindeki göçmenlerin kültürel yapılanması aslında daha çok “ **şehrsel ile kırsal** ”, “ **burası ile orası** ” ya da “ **geçmiş ile gelecek** ” arasındaki etkileşim sürecinden çıkan bir oluşum görünümündedir. “ **Farklı dünyalarda aynı anda yaşamak zorunda oluşun** ” getirdiği bu yapılanma ya da çifte bilinç, bir anlamda şehirlerin gecekondü bölgelerinde yaşayan kırsal kökenli kitlelerin iki kültür arasında sıkışmalarını ve kimlik krizi

¹¹⁷ Kıray; *Kentleşme Yazıları*, s. 179

¹¹⁸ Mardin; *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 273-274

¹¹⁹ Görmez; *age*, s. 41; Tatlıdil; *Kentleşme ve Gecekondü*, s. 22

¹²⁰ Meral Özbek; *Arabesk Kültür*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.165

yaşamalarını değil, aksine kültürler arasındaki hareketli zemin üzerinde yeni bir “geçiş kültürü” üretmelerini de ifade eder.”¹²¹

Şehre göç edenler başlangıç olarak gecekondu bölgelerini seçerler. Ancak sanayileşmenin yavaşlığı, hem güvenli hem de daha yüksek ücretli işlerin kıtlığı, gecekondu bölgelerini göç edenlerin kısa süreli konakladıkları geçiş alanları olmaktan çıkarmış, kesin bir kalıcılık özelliği kazandırmıştır.¹²²

Özetlemek gerekirse, kentleşme yıllardır çarpıklığından kurtulamıyor. Üstelik çarpık özelliklerine yenileri katılıyor. Burada ülkenin iç dinamikleri kadar, küreselleşme diye bilinen yeni dünya düzeninin kentlerimiz için yarattığı çarpıklıkların da rolü elbette ki inkar edilemez.

Kentlerde yaşamak, insanın kişiliğine zenginleştiren, gelişmesine yardımcı olan bir etmen olmaktan çoktan çıktı. Çirkinlik, zevksizlik, pahalılık, düzensizlik, saygısızlık, insan sağlığı için tehlikeler yaratan çevre koşulları, kentlerimizin alın yazısı durumuna geldi. Kentler, kentleşmiş bir insan tipinin yaratılmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunamıyor. Kentler, kimliklerini hızla yitirirken, göç eden kitlelerden de şehir ekonomisinin kazançlı çıkmadığı kesin.

Bu koşullar altında kentleşme, güncelliğini yitirmeden popüleritesini her zaman koruyacak. Hatta önemi daha da artacak.

Akyüz’ün de belirttiği gibi ülkemizin kentleşme tecrübesinin en önemli özelliklerinden birisini “gecekondu” ya da “gecekondulaşma” olgusu teşkil etmektedir. Bir “barınma sorunu”¹²³ olmaktan çıkan gecekondu, yalnız resmi bir kavram niteliği kazanmakla kalmamış “gecekondu mahallesi”, “gecekondu halkı” ve “gecekondu kültürü”¹²⁴ gibi kavramları ortaya çıkarmıştır.

¹²¹ Çelik; age, s. 119-121

¹²² Kıray; *Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe*, GÜ Yay, Ankara 1983, s. 346

¹²³ Keleş; *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1997, s.375

¹²⁴ Akyüz; age, s. 26-27

4. Gecekondulaşmayla İlgili Yaklaşımlar

Gecekondulaşmayla ilgili yaklaşımları da gecekondu sorununda olduğu gibi şehirleşme süreçlerine ve tartışmalarına bağlı olarak ele almak istiyoruz. Tekrar etmek gerekirse gecekondulaşma konusundaki farklılaşan yaklaşımlar da kaynağını şehirleşme sorununa bağlı olarak bulmaktadır.

Şehirleşme ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik etmenlerin etkisi altında oluşan bir süreçtir. Gerçekte bu dört kümede toplanan kentleşme etmenlerini birbirinden kesinlikle ayırmak olanağı yoktur. Her biri bir diğerinden etkilenen, birbirinin içinde olan etmenlerdir bunlar.¹²⁵

Ekonomik nedenlerden bir kısmı, köylü nüfusu köyünden iten, tarım kesiminin içinde bulunduğu koşullardan kaynaklanan nedenlerdir. Bunlara “**itici etmenler**” (push) ya da olumsuz göç nedenleri adı verilebilir.¹²⁶ Tarımda çağdaş üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarımsal üretim sürecinin her aşamasında ilkel yöntemlerin terk edilmesi, buna karşılık, üretimi etkileyen yeni girdilerin artan oranda kullanılması, tarımda çalışmasına gereksinme duyulan insan gücü miktarını azaltmaktadır.¹²⁷ Ekonomik nedenlerden bir diğer kısmı ise, köyünde beslenemeyen, gelecek için güvence bulamayan nüfusu kent merkezlerine çeken nedenlerdir. Bunlara “**çekici etmenler**” (pull) ya da olumlu göç nedenleri¹²⁸ adı verilmektedir.

Sanayileşmekte olan toplumlarda, kentlerdeki iş olanakları, köylük yerlere oranla daha hızlı çoğalır. Ekonomik gelişmeyle birlikte kişi başına düşen gerçek gelir yükseldikçe, kentlerde üretilen mal ve hizmetlere duyulan istem, tarım ürünleri istemine oranla fazla olur. Ayrıca üretim sürecinin ussallaşması sonucunda, eskiden köylerde görülen bir takım hizmetler kentlerde görülmeye başlanır. Bunun, uzmanlaşma (Specialization) ile yakından ilgisi vardır.¹²⁹

Kentlerin sahip bulunduğu bir çok toplumsal ve kültürel olanaklar ve hizmetler çok çekicidir. Kentlerin özgür havası, daha geniş bir kümenin üyesi olma duygusu, kentli olmanın gururunu paylaşma, bu etmenlerin başlıcalarıdır. Kimi yerlerde ise, köyden kente göç etmeye, belirli bir toplumsal aşağılık duygusunu ortadan kaldıran bir

¹²⁵ Keleş; *Kentleşme Politikası*, s. 22

¹²⁶ Keleş; *age*, s. 22

¹²⁷ Mehmet Ecevit; *Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri*, KBY, Ankara 1999, s. 51

¹²⁸ Keleş; *age*, s. 22

¹²⁹ Yıldız Say; *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, TV Yayınları, İstanbul 2002, s. 28

“ yükseliş ” gözü ile bakılır. Gerçekten kimi yazarlar 19. yüzyılın başlarına da Amerikan kentinin, herkesin şansını bir kez denediği bir yer olduğuna değinmektedirler. Bunun gibi “ İstanbul’un taşı toprağı altın ” sözü de büyük kentin çekiciliğini anlatan bir deyim olarak dilimizde yer etmiştir.

Bunun gibi bir çok köylü çocukları öğrenimini tamamladıktan, askerliklerini yaptıktan sonra kentlere yerleşirler. Yurt dışına işçi gönderilmeye başlanan 1960’ lardan sonra, yurda dönen işçilerde de, yoğunlukla aileleriyle birlikte büyük kentlerde yerleşme eğilimi vardır.

Kentleşmeyi yalnızca bir nüfus hareketi olarak görmek yanlıştır. Çünkü kentleşme hareketini geniş boyutta toplumsal ve ekonomik değişkenlerden soyutlamak mümkün değildir. Bu sebeple kentleşme olgusunu bütün yönleriyle kavrayıcı ve doğru bir şekilde **“sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere has değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci”** ¹³⁰ olarak tanımlamak ve adını da “ **Kentlileşme** ” olarak belirlemek gerekmektedir.

Kentleşme yolu ile hem kırsal bir toplum kentsel bir topluma dönüşmekte, hem de kent mekanı ve toplumsal davranışlar değişmektedir. Birinci süreç tarihi perspektif içinde belirlenmekte, ikincisi sürekli muhteva ve şekil değiştirebilmektedir. ¹³¹ Şu halde kentleşme herhangi bir yerleşim birimini ekonomik ve fiziki bir yapı haline getirdiği gibi kendine has bir hayat tarzı da meydana getirir. Böylece kentin büyüklüğü, yoğunluğu, heterojenliği üzerinde olduğu kadar toplumsal münasebetlerin niteliği ve şekli üzerinde de kuvvetli etkiler yapar. ¹³²

Diğer bazı araştırmacılar kentleşmenin iki anlamına işaret ederek, fiziki anlamının kentlerde belirli noktalarda birikme, ikinci anlamının, kentlere özgü davranış ve değer yargılarının bu noktalardan çevreye yayılma sürecinin de “ **Kentlileşme** ” olduğunu ifade etmektedir. ¹³³ Buna göre kentlileşme “ **kentleşme akımı sonucunda toplumsal değişimin, insanların davranışlarında ve birbiriyle olan ilişkilerinde, değer**

¹³⁰ Ruşen Keleş; *Kentbilim İlkeleri*, Sosyal Bilimler Derneği, Ankara 1976, s. 31

¹³¹ Barlas Tolan; *Toplum Bilimlerine Giriş*, Savaş Yayınları, Ankara 1983, s. 161-162.

¹³² Hauser; *Şehirsel Bölgelerde Sosyolojik araştırma El Kitabı*, s. 114

yargılarında, maddi ve manevi hayat tarzlarında değişiklikler yaratma süreci ”¹³⁴ olarak tarif edilmektedir. Aslında kentleşmeyi sadece bir açıdan görmek, onu bütün boyutları ile açıklamaya yetmez. **Hauser**’in dediği gibi “ **kent sadece yeni bir ekonomik teşkilatlanma değil aynı zamanda insanın davranış ve düşüncelerine de tesir eden bir değişik toplumsal düzeni ifade eder.**” Kentleşme “ **Kentli ”** diyebileceğimiz bir yaşama şeklini de beraberinde getirir. Nüfusun ölçüsü, nüfusun yoğunluğu ve nüfusun heterojenliği, toplumsal münasebetin mahiyetini, derecesini ve sıklığını, dolayısıyla da sosyalleşmeyi ve bizatihi insan tabiatını tayin eder, yani toplumsal yapıyı.¹³⁵ Görülüyor ki kentleşme, kente göçenlerin kent hayatına uyum sağlama meselesidir, bu da zaman içinde ve değişik faktörlere bağlı olarak gerçekleşecek bir olaydır. Yani başka bir deyişle şehirleşme, bir tür sosyalleşme sürecidir. Göçmenler, ilk sosyalleşmelerinden farklı olarak yeni bir sosyalleşme sürecine girerler. Bu durum bireyin şehirlilik düzeyini de etkilemektedir.¹³⁶

Göç yoluyla şehre katılan göçmenlerin geniş kır aile yapısı ve değer ölçütlerini terk ederek şehirli aile yapısını ve değerlerini benimsemeleri, ailede hem yapısal hem de işlevsel değişimler meydana getirmektedir.¹³⁷ Sanayileşmiş Batı toplumlarında, şehirleşmenin aile yapısı ve değerleri üzerinde meydana getirdiği değişimi konu alan çalışmalar, bireyselleşmenin ön plâna çıktığı bu tür toplumlarda, ailede bireyin istek ve ihtiyaçlarını temel alan yeni bir aile yapısının şekillendiğini göstermektedir. Aile ilişkileri içerisinde bireyin özel hayat tercihlerinin öncelik kazanmasının, çekirdek aile yapısının ve yalnız yaşayan bireylerin sayısının artmasında etkili olduğu görülmektedir.¹³⁸ Ancak şehirleşme sürecinde, ailede meydana gelebilecek yapısal ve işlemsel değişimlerden hareketle, modern şehir toplumlarında ailenin yok olacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü aile, rekabetçi ve mobilitenin hızlı olduğu toplumlarda,

¹³³ Ali Topuz; *Kırsal Alanlar İçin Kalkınma Önerisi Olarak Köykentler Düzeni*, 12.İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları , AÜSBF Yay., Ankara 1981, s. 100

¹³⁴ Keleş; *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay, Ankara 1980, s. 71

¹³⁵ Philip Hauser; *Problems of Rapid Urbanization*, in Peter Worsley (ed) *Problems of Modern Society*, Penguin, Harmondsworth. 1972’den nakleden İhsan Sezai, Şehirleşme, İstanbul 1992, s. 23

¹³⁶ Gülden Erkut; “ *Kentleşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu* ”, Kentleşme ve Kentlilik Politikaları, TÜSES Yay, İstanbul 1991, s. 53

¹³⁷ Erkut; a.g.m, s. 52

¹³⁸ Kyoung J Hyun; “ *Sociocultural Change and Traditional Values Among Koreans and Korean Americans* ”, International Journal of Intercultural Relations, University of Chicago 2001, s. 203-229

yakınlık ve psikolojik hisler açısından bir güvenlik sistemi olarak anlam kazanmaktadır.¹³⁹

Şehirlerde, kırsaldaki aile ve akrabalık bağlarının gevşemesi, bireyler arası ilişkilerin resmi, kesintili, yüzeysel, geçici ve anonim olması, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sosyal kontrolün kaybı, kültürel çözülme, şehirle bütünleşememe ve kimlik bunalımı gibi olumsuzluklar, yalnızlık güvensizlik, sapkın davranışlar, suça yönelim, uyuşturucu kullanımı gibi sosyal ve psikolojik problemler ortaya çıkabilmektedir.¹⁴⁰

Şehre göç ile değişen fiziki ve sosyal çevre bağlamında, şehrin kırsalla karşılaştırıldığında insanlar açısından daha iyi olması, göçmenler için ilk bakışta “ **görelî refah** ” kavramı ile ifade edilen, kendilerini köyden daha iyi durumda görmeleri sonucunu doğurabilir. Ancak şehirde kalış süresinin artmasına paralel, mevcut kaynakların azalması ve sürekli uyarıcılarla körüklenen fakat karşılanmakta güçlük çekilen isteklerle ortaya çıkan “ **görelî yoksunluk** ” duygusu meydana gelebilmektedir.¹⁴¹

Günümüzde bütün toplumların aynı gelişme seviyesinde olmadıkları bilinen bir gerçekliktir. Her şeyden önce sanayileşmiş Batı toplumları ile sanayileşmemiş toplumlar arasında toplumsal ve ekonomik açıdan yapısal farklılıklar vardır. Şu halde bir yerleşme birimi olarak kentlerin gelişmesi, büyümesi ve bir olgu olarak da kentleşme de yapı ve şekil bakımından farklılık arz etmektedir. Batı toplumlarında bu olgu 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve hızlanmış, sanayileşmemiş toplumlarda ise, Türkiye’de olduğu gibi 1950’li yıllardan sonra hız kazanmış olmasına rağmen, henüz kentleşme seviyesi, gelişmiş ülkelerdeki yüksekliğe ulaşamamıştır. Nitekim daha 19. yüzyılda gelişmekte olan ülkelerin bugünkü kentleşme seviyesinde bulunan gelişmiş ülkeler, yüksek kentleşme seviyesine Sanayi Devrimi ile ulaşmışlardır.¹⁴² Dolayısıyla gelişmiş ülkelerdeki kentleşme süreci aynı zamanda sanayileşmenin bir fonksiyonudur.

¹³⁹ Amitai Etzioni, Eva Etzioni; *Social Change, Source, Patterns, and Consequences*, Basic Books Publisher, Newyork, London 1964, s. 11

¹⁴⁰ Brian M. Du Toit; “ *Migration and Urbanizations* ”, Mouton Pub.-The Hauge-Paris 1975, s. 6; Abdullah Korkmaz; “ *Şehirleşme ve Suç* ”, Sosyoloji Kon. 23. Kitap İÜİFY, İstanbul 1991, s. 70-78

¹⁴¹ Mübeccel Kırar, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yay, İstanbul 1998, s. 103; Kartal, *Kentleşme ve İnsan*, s. 30 ; Vergin, agm, s. 35-39

¹⁴² Emre Kongar; *Kentleşen Gecekonducular Ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu*, Kentleşme Sürecinde Bütünleşme Sorunları ve Çözümler Seminerine Sunulan Tebliğ, Ankara 1982, s. 24-25

Gelişmekte olan ülkelerde ise kentleşme ile sanayileşme arasında bir bağ kurmak zordur. Çünkü bu ülkelerde yerleşme süreci gelişmiş ülkelerdeki gibi cereyan etmemiş, böylece kentleşme seviyesi düşük kalmıştır.¹⁴³ Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde gelişmiş ülkelerin teknolojisi kullanılmakla beraber, sanayileşme, uzmanlaşma ve örgütlenme gibi modern kentlerin kendine has niteliği oluşmamıştır. Ayrıca diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’de de kentleşme sanayileşmeden daha hızlı olduğu için, gecekondular türünden yapı ve fonksiyonların olduğu sağlıklı bir kentleşme niteliği arz etmektedir.¹⁴⁴

Batı toplumlarının toplumsal ve ekonomik faaliyetleri özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra millî sınırların dışına taşmış ve sanayileşmemiş toplumların toplumsal ve ekonomik yapıları üzerinde eski geleneksel ilişkileri değiştirici etkiler yapmıştır. Böylece gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal değişimler, kendi iç dinamikleriyle sosyo-ekonomik sistemlerin uyumlu bütünlüğü içinde değil, dış etkilerle oluşan bir değişme söz konusu olmuştur. Bu sebeple eski üretim tarzı ve toplumsal ilişkiler varlığını korurken, bunlara gelişmiş toplumların kalıpları aşılanmıştır. Bu şekilde kırsal kesimdeki teknolojik değişiklikler ve pazar ilişkileri yaygınlaşmış, ardından toprak birikimi ve mülksüzleşme süreci başlamış ve köylünün toprakla olan bağları zayıflamıştır.¹⁴⁵

Gelişmekte olan ülkelerde hem ekonomi dışı bağımlı, hem de bölgeler arasında gelişme farkları olduğu için kentleşmenin hem hızını hem de şeklini etkiler. Bu ülkelerde resmi ve özel yabancı sermaye ağır sanayiye değil, montaj sanayiine yönelmekte olup, verimli olmayan lüks tüketim malları sanayii, küçük işletme ve ticaret gibi sektörlerin gelişmesine ve daha ziyade hizmetlere dayanan “ içi boş bir kentleşmeye ”¹⁴⁶ yol açar. Kentleşmeyle ilgili bu panoramik açıklamadan gecekondulaşmayla ilgili yaklaşımları tartışmak istiyoruz

Bu bağlamda gecekondular bölgeleri kültürel anlamda da merkezi şehir kültürüne karşılık, oralarda süren hayatın dinamiklerine uygun bir ara ya da karşıt kültürün boy attığı yerler olabilmektedir. Kitlelerin belli bir zaman ve yerdeki sosyo-psikolojik özelliklerinin bir

¹⁴³ Keleş; *Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondular*, s. 7

¹⁴⁴ Ö. Ozankaya; *age*, s. 162

¹⁴⁵ Emre Kongar; *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, C. II İstanbul 1985, s. 399

¹⁴⁶ Keleş; *Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondular*, s.19

göstergesi olarak belirginleşen “ **popüler kültür** ” çeşitli boyutlardaki yansımalarıyla gecekondu bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun uyumsuzluğundan daha çok, tam tersine bir anlamda çevreye uymasının, var kalmanın yolunu bulabilmesinin bir tezahürü olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda “ **kültürün arabeskleşmesi** ” şeklinde de tanımlanan gelişmeler aynı zamanda “ **kırdaki geleneksel ortamı şehre taşıyarak değil** ” toplumsal yapı açısından şehrsel usullerin etkisi altında var kalmanın bir tezahürü olarak belirlenir.¹⁴⁷

Gecekondu olgusu üzerine yapılan çalışmalar, genellikle “ **marjinal sektör** ”, “ **merkez –çevre ya da bağımlı kentleşme** ” ve “ **tampon kurumlar** ” olmak üzere üç yaklaşım üzerinde odaklanmaktadır.¹⁴⁸

Gecekondu olgusunu ithal teknoloji ile kalkınan bir ülkenin, hizmet ve sanayi sektörleri tarafından emilmeyen iş gücünün şehirlerde oluşturduğu bir yerleşme ve yaşama biçimi olarak tanımlayan **marjinal sektör yaklaşımı**, gecekonduya yaşayanları, toplumla bütünleşememiş birey ve gruplar olarak ele alır. Ancak Türkiye’de şehirlerin nüfusların büyük çoğunluğunu gecekonduların oluşturması ve şehirleşmenin boyutlarının bir gecekondulaşma olayına dönüştüğü fikrinden hareketle, gecekonduların marjinal yerler olarak tanımlanmasının sakıncalı olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁹

Merkez-çevre yaklaşımı, şehirleşme sürecinin fiziksel anlamda yansıması olan gecekondu olgusunu, “ **merkez** ” durumundaki metropol şehir toplumunun etkisi altında şekillenen, az gelişmiş bir “ **alt yapı** ” olarak değerlendirmektedir.¹⁵⁰

Şehirleşme açısından gecekondulaşmayı bir **tampon mekanizma olarak ele alan yaklaşım** ise, tarımda makineleşme ve toprağın fazla küçük birimlere bölünmesi neticesinde açığa çıkan iş gücünün, şehirdeki hizmetler ve ücretlerin çekiciliği ve kırsalın iticiliği ile şehirlere göç etmeleri üzerinde yoğunlaşır. Bütün bu faktörlere bağlı olarak şehirlere gelen göçmenler, öncelikle konut ihtiyacını karşılamak için gecekondu mahallelerine yerleşmişlerdir. Daha sonra da bu bölgedeki yerleşmeler, “ **bir hayat tarzı** ” haline dönüşmüştür. Bu şekilde oluşan gecekondu, tampon

¹⁴⁷ Meral Özbek; *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 25

¹⁴⁸ Gökçe vd; age, s. 15

¹⁴⁹ Kongar; agm, s. 36

¹⁵⁰ Gökçe vd; age, s.15-16

mekanizma olarak bireyi yabancı şehir ve düşman hayatından korumakta, şehirle bütünleşmeyi sağlamaktadır. Üstelik bu bütünleşme sırasında gecekonduda yaşayanlar, köy ile bağları bütünüyle koparmamaktadırlar. Böylece tampon mekanizma yaklaşımına göre gecekonduda, şehir bütünleşmesinden öte ulusal düzeyde de bir bütünleşme aracı olarak işlev görmektedir.¹⁵¹

Yaklaşık 50 yılı bulan gecekonduda tarihimiz birkaç döneme ayrılarak incelenebilir:

a) Birincisi 1960'a gelinceye kadarki dönemi kapsar. Burada gecekonduda, yoksul ailelerin " **masum** " barınma gereksinimlerini kendi güç ve olanaklarıyla ufak tefek yardımlarla karşılamaya çaba gösterdikleri dönemdir. Bu dönemde, gecekonduların kiralandığına ender rastlanır. Aileler, yapmayı başarabildikleri gecekondularda kendileri otururlar.

b) İkinci dönem, 1960-1970 yılları arasındadır. Bu dönemde gecekonduda genellikle, sahibinin emeğinden yaralanılarak yapılmakta, ancak kiraya verilme oranı yükselmektedir. Bir başka deyişle, gecekonduda birçok gecekonduda yaparak, kendi gereksinmesinden arta kalanını kiraya vermektedir.

c) 1970 ve 80'lerden sonraki üçüncü dönemde ise, gecekonduda yapım süreci tamamen ticarileşmiş, yoksul kitle için arsa sağlayıp yapı gereçlerini bulan ve gecekonduda yapısını yaparak bunları satışa çıkaran " **gecekonduda firmaları** " türemiştir.¹⁵²

Sonuç olarak " **gecekonduda olgusu** " her ne kadar çarpık şehirleşmenin patolojik bir sonucu olarak tezahür etmişse de Türkiye'de kitlesel göç olgusunun sarsıcı etkilerini hafifleten bir mekanizma gibi işlev görmüştür.¹⁵³

5. Türkiye'de Gecekonduda ve Gecekondulaşma Olgusu

5.1. Türkiye'de Gecekondulaşma-Şehirleşme İlişkisi

Şehirleşme, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin, özellikle yakın dönemde içine girdiği değişme sürecinin en somut yönüdür. Değişme sürecini harekete

¹⁵¹ Kıray; *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999, s. 365-366; Kongar, agm, s.31; Gökçe vd., age, s.15

¹⁵² *Cumhuriyetin 60. Yılında İmar ve İskan Bakanlığı*, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara 1983, s.17

Şehirleşme, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin, özellikle yakın dönemde içine girdiği değişme sürecinin en somut yönüdür. Değişme sürecini harekete geçiren ve hızlandıran bir olgu olarak şehirleşme, ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Tarihte, çeşitli toplumlara bakıldığında, bu sürecin, farklı boyutlarda gelişim ve dönüşüm gösterdiği görülmektedir. Onun için gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında şehirleşme açısından farklılık söz konusudur.

Kentleşme 1950'lerden sonra Türkiye'nin en önemli meselelerinden biri olmuştur. Her şeyden önce birçok insanın uzun süre geleneklere bağlı olduğu hayat ve çalışma çevresinden kopup, çok farklı bir fiziksel ve toplumsal çevreye göç etmesi ve bu çevreyi şekillendirmesi, insanlığın karşılaştığı önemli olgulardan birisidir. Türkiye'de bu olayların çok hızlı ve yoğun bir şekilde meydana gelmesi konunun önemini arttırmaktadır.

Kentleşmenin itici (push), iletilici ve çekici (pull) güçlerin etkisi altında oluşan ve değişen bir nüfus hareketi olduğunu biliyoruz. İtici etmenler, genellikle nüfusu köyden ve tarımdan köy dışına iten etmenlerdir. İletici etmenlerle kastedilen, köyünden kopan nüfusu kentlerdeki, büyük merkezlere taşıyan ulaşım araçlarındaki ve olanaklarındaki gelişmedir. Çekici güçler ise, köyünden ayrılan ya da ayrılmaya hazır bulunanları kentlere doğru çeken ekonomik ve toplumsal etmenlerdir. Ülkemizde, nüfusun kentlere akını üzerinde bütün bu etmenlerin değişik ölçülerde payları vardır.¹⁵⁴

Bugün köylerde yaşamakta olan nüfusun % 45'i büyük bir çoğunluğu geçimini tarımdan sağlamaktadır. Dolayısıyla tarım kesimindeki ekonomik koşullarda yer alan değişmelerin bir kitlenin yer değiştirme kararları üzerinde önemli etkileri olur. Tarımda verimin düşüklülüğü, tarımsal gelirin azlığı, gelirin ve toprak iyeliğinin dengesiz dağılması, tarım topraklarının çok parçalanmış olması ve tarımda makineleşme, 1950'lerden beri köylüyü tarımdan dışarı itmiştir

¹⁵⁴ Türkiye'de Şehirleşmenin Nedenleri , Ruşen Keleş'in "Kentleşme Politikamız" adlı kitabının 47- 50. sayfaları arasından yazarın özel izniyle sadeleştirilerek alınmıştır.

Tablo 1: Coğrafi Bölgelerin Kentleşme Düzeyleri (%)

BÖLGELER	1940	1960	1980	1985	1990
Marmara	35.1	43.3	68.7	74.1	75.1
Akdeniz	20.1	31.6	49.8	52.7	54.3
Ege	23.3	30.3	48.6	54.8	53.0
İç Anadolu	14.8	24.8	47.4	53.3	59.5
G.D.Anadolu	15.8	16.1	36.5	39.9	53.5
D. Anadolu	9.3	13.4	27.2	31.1	37.5
Karadeniz	7.2	11.4	24.0	29.2	33.7
TÜRKİYE	18.0	25.2	45.4	50.9	55.4

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, *Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri* , T.C. Başbakanlık DİE Yay, DİE Matbaası Ankara 2003, s. 107

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Türkiye'ye çok sayıda traktör girmiştir. Tarıma traktörün geniş ölçüde girmiş olmasının anlamı, makinenin insan emeğinin yerini almasına olanak hazırlamasıdır. Bir traktörün tarımdan 6 tarım işçisini ayırmaya zorladığı varsayılırsa, ¹⁵⁵ bugüne değin, bu nedenle 2.5-3 milyon köylünün köyünü terk etmiş olduğu sonucuna varılır. Tarım işçileri ailelerini de birlikte kente götürmekte ya da sonradan aldırmakta olduklarına göre, traktörün kentleştirdiği köylü sayısının 8-9 milyona yaklaşmış olduğu sonucuna varılır. Kentsel nüfus 1950 yılından bu yana 16.5 milyon artmış olduğuna göre, traktörün tarıma girmiş olmasının bundaki payının yarısı bulunduğu rahatça kabul edilebilir.

İletici güçlerle kastedilen, taşınım olanaklarındaki gelişmelerdir. Kentleşme hareketleri; mal ve hizmet alışverişinin belli taşıma ve haberleşme ağları içinde merkezileşmiş, belli yerleşim yerleri ile bunlara bağlı çeşitli düzeylerdeki yerleşmeler arasında yoğunlaşmasından doğmaktadır. Bu nedenle, kentlileşmeyi, mal ve hizmet dağıtımının ve bu dağıtım işlevinin gerektirdiği bir iş bölümü, uzmanlaşma ve nüfusun böylece merkezileşmesi süreci olarak da saymak olanaklıdır.

Eğitim düzeyinin yükselmesiyle ve kitle iletişim araçlarıyla artan alışkanlık ve yurt dışından dönen işçilerin önemlice bir kesiminin kentleri yeğlemekte olmalarının bu devingenliğe katkısı olmuştur.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan beri, ülkemizde belli dönemlerde ve belli alanlardakiler devlet eliyle olmak üzere, önemli sanayi yatırımları yapılmıştır. 1927’de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun özel yerli anamalı harekete geçirmekte başarı gösterememiş olmasından sonra, devlet kimi temel sanayi kuruluşlarını bir plan denemesi içinde gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında, dokuma, kağıt, seramik ve kimya endüstrileri başta yer alır. Hatta devlet, kimi sanayi kuruluşlarını, ekonomik karlılık ölçütlerinin dışına çıkarak Anadolu kasabalarında kurmuştur

Tablo 2: Çalışan Nüfusun Kesimler Arası Dağılımı (%)

Çalışma Alanları	1955	1960	1970	1980	1990
Tarım	77.4	74.7	68.4	56.0	49.3
Sanayi (inşaatla birlikte)	8	9.5	11.5	15.2	15.5
Hizmetler	8.6	10.5	20.9	28.9	35.2
Belirsiz	6.	5.3	0.2	0.1	-----
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, *Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, T.C. Başbakanlık DİE Yay, DİE Matbaası Ankara 2003, s. 107

Büyük kentlerimizde, resmi kaynaklara göre, normal ölçülerin üstüne çıkan bir “**açık işsizlik**” bulunmasına karşın, kentlerdeki açık işsizliğin abartılmaması gerekir. Çünkü kentlere gelenler, işsiz kalmaktan çok, herhangi bir işte çalışma olanağı buldular mı orada çalışmaya başlamaktadırlar. Daha iyisini, kazançlısını, verimlisini, yeğleme şansları yoktur. Bu kentlerin çalışma durumu ile kentleşme arasındaki ilişkiler araştırılırken, açık işsizlik rakamlarıyla yetinilmez. Gizli işsizliğin tarım kesiminde ve kentlerdeki görünümü önem sunan bir konudur. Hızlı sanayiden kaynaklanmayan bir kentleşmenin “**köylerdeki gizli işsizliğin kentlere taşınması**” olarak nitelenmesi önemli bir gerçeği yansıtır. Türlü hizmet dallarında “**iş bulmuş**” görünenlerin ulusal ekonomiye yaptıkları katkı, sanayileşmeye dayanan, alternatif bir istihdam politikası sonucunda aynı nüfusun sağlayabileceği katkının yanında çok düşüktür.

Bu anlamdaki kentleşmeye, gerçek kentleşmenin karşısı olarak “**sahte**”, “**sağlıksız**” ya da “**aşırı**” gibi isimler verilmektedir. Kimi gecekondü araştırmaları, büyük

¹⁵⁵ Bir traktörün tarımdan ayırdığı insan sayısının 3, 4, 7 ve 9 olduğuna ilişkin türlü kestirimler yapılmıştır. Bu kestirimlerin ortalamaları alınır ve bir traktörün tarımdan 6 tarım işçisini ayırmaya zorladığı varsayılır

kentlerdeki sanayileşme ve çalışma durumu hakkında açık bir fikir elde etmeye yeterli bulgular vermiştir. **İbrahim Yasa**, Ankara gecekonduları üzerinde yapmış olduğu bir araştırmada gizli işsizler oranını %17.32'ye değin yükseldiğini göstermiştir. Bunun gibi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na yapılan kimi araştırmalar odacılık, kapıcılık gibi işlerle uğraşan gecekonduluların oranının Ankara'da % 22 olduğunu göstermiştir. Bu oran Ankara'nın kimi semtlerinde % 54 hatta % 70 gibi daha yüksek oranlara da çıkmıştır.¹⁵⁶ Bu veriler, ülkemizin büyük kentlerindeki nüfus yığılmasının “**sahte ve sağlıklı**” bir kentleşme olduğunu düşündürmektedir. İstanbul ve Ankara gibi kentlerde, hizmet kesimlerinde, seyyar satıcılık, at arabacılığı, ayakkabı boyacılığı, apartman kapıcılığı, simitçilik, satıcılık, amelelik, hamallık, bekçilik ve çöpçülük gibi hizmet türlerinin yaygınlık derecesini gözlemlemek büyük zahmet isteyen bir iş değildir.

Gelişmiş ülkelerdeki şehirleşme, sanayileşme ile bağlantılı iken; gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde şehirleşme ile sanayileşme arasında bir bağlantı kurmak zordur.¹⁵⁷ Batı ülkelerinde, sanayileşme ve şehirleşme arasındaki bağıntılı gelişme, şehirleşme ile şehirleşme arasında da doğrusal bir değişim sürecinden geçmiştir. Dolayısıyla Batıda şehirleşme ve şehirleşme, sonuçları bakımından, bütünleşmiş kavramlar olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁸ Türkiye açısından şehirleşme ile şehirleşme eş zamanlı gelişen birer olgu olarak gözükmemektedir. Önce şehirleşme daha sonra da şehirleşme süreci yaşanmaktadır.

Batı dışı toplumlarda şehirleşme, Batıdaki değişme ve gelişme sürecindeki çizgide ilerlememiştir.¹⁵⁹ Sanayileşmiş toplumları model olacak alan, fakat şehirleşme süreci sanayileşmeye dayanmayan toplumların şehirleri, kısmen sanayi öncesi ,kısmen sanayi şehri özelliklerini bir arada taşıyan şehirler şeklinde bir görünüme sahip olabilmektedir. Bu şekilde hem sanayi öncesi, hem de sanayi şehirlerinin özelliklerini bir arada taşıyan şehirler şeklinde bir görünüme sahip olabilmektedir. Bu şekilde hem sanayi öncesi hem

¹⁵⁶ İbrahim Yasa; *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, SSY Bak. SHGM Yayınları, Ankara 1966, s. 44

¹⁵⁷ Emre Kongar; *Kentleşen Gecekondu Gecekondulaşan Kentler Sorunu*, *Kentsel Bütünleşme*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Geliştirme Araştırma Vakfı Yay., Ankara 1982, s.24

¹⁵⁸ Raymond Aron; *Sosyal Sınıflar ve Sınıf Kavgası, Sınıf Mücadelesi*, (Çev. :Erol Güngör), Dergah Yay, İstanbul 1992, s.23

¹⁵⁹ N. Vergin; agm, 27-28

de sanayi şehirlerinin özelliklerini bir arada taşıyan şehirleri **Sjoberg “geçiş halindeki şehirler”**¹⁶⁰ olarak ifade etmektedir.

Kıray, geçiş halindeki toplumlarda, Sjoberg'in uyum mekanizmaları ile benzer bir işleve sahip bir kurumdan söz eder. “**Tampon mekanizmalar**” (Tampon Kurumlar)¹⁶¹ geçiş halindeki toplumların değişme süreçlerinde farklı hızlarda değişen kurum ve değerler arasında bağlantıyı sağlayan ve dengeyi kuran ara bir formdur. Bu mekanizmalar sayesinde sosyal değişme süreci, sosyal çözülmeye anomi olmadan dengeli bir biçimde gerçekleşebilmektedir.¹⁶² Bu açıdan **Sjoberg**'in “**geçiş şehri**” teorisinin, Türkiye’de şehirleşme olgusuyla örtüştüğü söylenebilir. Nitekim sanayi öncesi şehirlerde görülen yoğun sosyal ve mekansal ayırım, geçiş halindeki, şehirlerde görülmez. Çünkü geçiş halindeki şehirlerin, sanayileşmekte olan şehre uyumunu sağlayan bir takım uyum mekanizmaları vardır. Bu sistem sayesinde şehir nüfusuna katılan birey, hem şehre uyum sağlamakta hem de kır ile ilişkilerini sürdürebilmektedir. Kır ile şehir arasında ilişkilerin sürdürülmesine yardım eden mekanizmalar sayesinde, şehir hayatının bazı unsurları kırsal bölgeleri de etkileyebilmektedir.

Şehirleşmesi sanayileşme ile dengeli bir gelişime sahip olmamasına karşılık göçe bağlı hızlı bir şehirleşme süreci yaşayan Türkiye, diğer benzer ülkelerde de olduğu gibi, sosyal ve fiziki yapı bozuklukları yaşamaktadır. Sanayileşmeye dayalı iş kollarında istihdam edilmeyen artı işgücü, işsizlikle karşı karşıya kalmakta, ya herhangi bir sosyal güvencesi olmayan düşük gelirli, sosyal hareketliliğe imkan vermeyen marjinal işlere ya da hizmet sektörüne yönelmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin kırsaldan getirdikleri düşük eğitim seviyesi, şehre özgü işlere yatkın olmama veya uzmanlaşmanın olmaması; kültürel farklılıklar gibi şehir hayatının olumsuzlukları birleşince şehre intibak problemleri yaşanmaktadır.¹⁶³

Diğer taraftan göçmenlerin, şehirleşme sürecinde bu tür intibak sorunlarının çözümünde ve şehirle bütünleşmelerinde en etkin kurumlardan birisi ailedir. Türkiye’de kırdan şehre göçün ilk dönemlerinde, aile bireylerinin bazıları şehre göç edip diğerleri

¹⁶⁰ Sjoberg; age, s.329

¹⁶¹ Bu iki kavramla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mübeccel Kıray; *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İletişim Yay, İstanbul 1964, s. 13-17

¹⁶² Mübeccel Kıray; *Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve*, Toplum Bilim Yazıları, GÜİİBF Yay. Ankara 1982, s.16

¹⁶³ Görmez; age, s 6; Ö. Şenyapılı; *Kentleşemeyen Ülke, Kentleşen Köyler*, ODTÜ Mim. Fak. Yay, Ankara 1981, s. 128-130

köylerinde veya kasabalarında kalırken, daha sonraki dönemde ailelerin bir bütün olarak şehre göç ettikleri gözlenmiştir.¹⁶⁴ Şehirleşme sürecinde aile yapısı, geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru değişme eğilimi göstermekle beraber, yakın akraba, kardeş ve kardeş çocuklarının aynı apartmanın farklı dairelerinde oturdukları sık rastlanır bir durum olmaktadır.¹⁶⁵ Değişen toplum yapısı içinde ailenin de bazı temel işlevlerini kaybettiği veya diğer kurumlara devrettiği, ancak eskiye göre daha da güçlü bir şekilde temel bir dayanışma birimi olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir.¹⁶⁶ Böylelikle sanayileşmiş Batı şehirlerinden farklı bir süreç içinde gelişen Türkiye şehirlerinde göçmenler, bir şehirlilik bilincinden öte, göç öncesi kendi değerler sistemini devam ettirme eğilimindedirler.¹⁶⁷

Sezal, Türkiye'deki şehirleşme olgusunu, Batıdaki “ **şehir blokları** ” tipinin aksine “ **köy blokları** ” tiplmesiyle nitelendirmektedir. Köy blokları tipi, Türkiye'deki şehirleşmenin, sanayileşmeye dayanmadığı, çevre tahribatı ve fiziki plansızlıkla birlikte oluştuğunu, gecekondulaşmanın beraberinde köy kültürünü de şehirlere getirdiğini ima etmektedir.¹⁶⁸

Türkiye'de şehirlere göçte dengeli bir nüfus hareketinin olmadığı görülmektedir. Nüfusun belirli büyüklükteki şehirlere akın etmesi sonucu bu şehirlerde aşırı şehirleşme ve metropolitenleşme yaşanmaktadır.¹⁶⁹ Diğer taraftan coğrafi bölgeler arasında da şehirleşme hızı ve derecesi ile, şehirlerin büyüklüğü arasında farklılaşmalar görülmektedir.¹⁷⁰

Türkiye'de bölgeler ve dönemler arası farklılıklar arz etmekle birlikte şehirleşme sürecini tetikleyen çeşitli faktörler, daha önceki bölümde de belirttiğimiz gibi genel olarak kırsalın itici, göçü kolaylaştırıcı bir araç olarak iletici ve şehrin çekici güçleriyle¹⁷¹ ifade edilebilir.

Kırda nüfus artışı ve tarıma yeni teknolojik araçların girmesi, dengesiz toprak dağılımı ve miras yoluyla parçalanan tarım arazileri nedeniyle artan işsizlik, eğitim sağlık,

¹⁶⁴ Ayata; agm, s. 338-339

¹⁶⁵ Çelik; age; s. 115

¹⁶⁶ Birsan Gökçe vd; *Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyona Dönüşümü*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay, Ankara 1993, s. 16-17

¹⁶⁷ Keleş; *Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri*, s. 64-69

¹⁶⁸ İlhan Sezal; *Şehirleşme*, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992, s.112

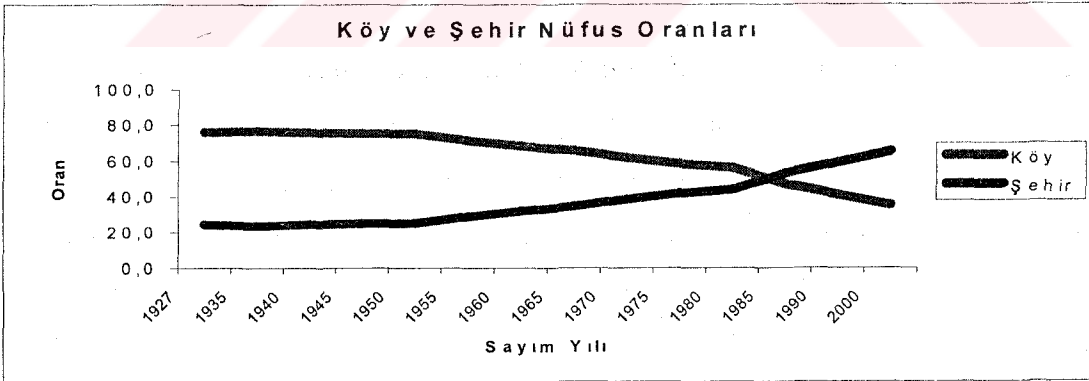
¹⁶⁹ Vergin; agm, s.30

¹⁷⁰ DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 2000*, TC .Başbakanlık DİE, DİE Yay, Ankara 2003, s. 78-85

eğlence gibi sosyal ihtiyaçların karşılanamaması veya yetersiz kalması, şehre göçte itici güçler olarak belirginleşmektedir.

Türkiye’de, 1945’li yıllara kadar durgun olan nüfus, 1945-50’li yıllardan itibaren hızlı bir artış göstermiştir. **Lerner**, Türkiye’nin geleneksel toplumdan, “ **geçiş toplumu** ” özelliklerine doğru bir dönüşümün 1950’ lerde ortaya çıktığını tespit etmiştir. Nüfus artışının hızlanması, nüfusun köy ve kasabalardan şehirlere doğru kaymasını da hızlandırmıştır. Şehirler, 1960’da genel nüfusun (27.754.820) % 32’sini, 1970’de (35.605.176) % 38.4’ünü, 1980’de (44.736.957) % 43.9’unu ¹⁷² barındırırken, bu oran 1990’da (56.473.035) % 59’a, 2000 ‘de (67.844.903) % 65’e yükselmiştir. ¹⁷³

Kırdan şehre göçte iletici güçler, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmelerdir. Türkiye’de özellikle karayolu ağının genişlemesi ve taşımacılıktaki yenilikler şehre göçü etkilemiştir. İletici güçlerden bir diğeri de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıdır. Bu vasıta ile şehirdeki imkânlar ve şehir hayatının çekici yönlerini gören insanlar, bu fırsatlardan yararlanmak için şehre yönelmişlerdir. ¹⁷⁴ Sanayileşme, ulaşım, eğitim, sağlık ve uluslararası ilişkiler gibi konularda uygulanan politikalarla sağlanan ilerlemeler, şehirlerin çekiciliğini arttırarak, nüfusun şehirlere yönelmesinde etkili olmuştur. ¹⁷⁵

Grafik: 1 Yıllara Göre Türkiye’deki Köy ve Şehir Nüfus Oranlar

Kaynak: *İstatistik Göstergeler, 1923-1998*, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2001, s. 5; *2000 Genel Nüfus Sayımı*, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, TC. Başbakanlık DİE, DİE Yay. 2003 Ankara, s.46

¹⁷¹ Keleş; Kentleşme Politikamız .s.47-52

¹⁷² DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE Yay., Ankara 1998, s.6

¹⁷³ *2000 Genel Nüfus Sayımı*, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, TC. Başbakanlık DİE, DİE Yay. 2003 Ankara, s.2

¹⁷⁴ Keleş; age, s. 47-50

¹⁷⁵ Tolan; age, s. 17-21

Tablo 3 : Türkiye’de Şehir ve Köy Nüfusları, Toplam Nüfus İçindeki Oranı ve Yıllık Nüfus Artış Hızları

Sayım Yılı	Köy Nüfusu	Köy Nüfus Oranı	Şehir Nüfusu	Şehir Nüfus Oranı	Toplam	Artış Hızı
1927	10.342.391	75.78	3.305.879	24.22	13.648.270	--
1935	12.355.376	76.47	3.802.642	23.53	16.158.018	17.24
1940	13.474.701	75.61	4.346.249	24.39	17.820.950	10.59
1945	14.103.072	75.06	4.687.102	24.94	18.790.174	21.73
1950	15.702.851	74.96	5.244.337	25.04	20.947.188	27.75
1955	17.137.420	71.21	6.927.343	28.79	24.064.763	28.53
1960	8.895.089	68.08	8.859.731	31.92	27.754.820	24.63
1965	20.585.604	65.58	10.805.817	34.42	31.391.421	25.19
1970	21.914.075	61.55	13.691.101	38.45	35.605.176	25.01
1975	23.478.651	58.19	16.869.068	41.81	40.347.719	20.65
1980	25.091.950	56.09	19.645.007	43.91	44.736.957	24.88
1985	23.798.701	46.97	26.865.757	53.03	50.664.458	21.71
1990	23.146.684	40.99	33.326.351	59.01	56.473.035	18.28
2000	23.797.653	35.10	44.006.274	64.90	67.803.927	

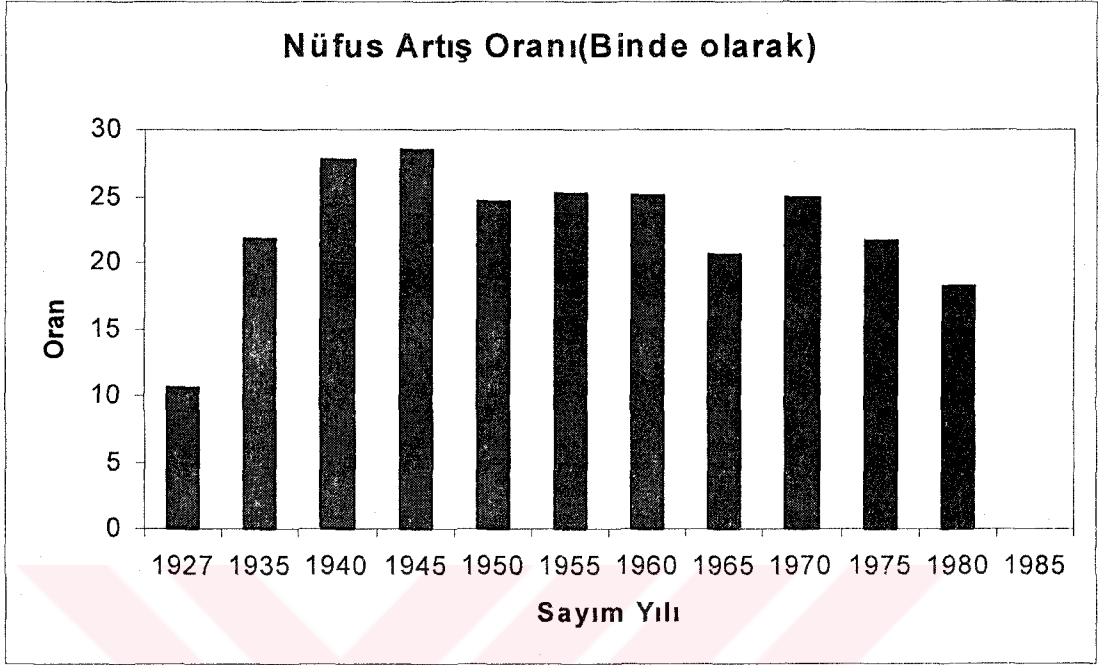
Kaynak: *İstatistik Göstergeler*, 1923-1998, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2001, s.18

Türkiye’de Ereğli, Kırıkkale, Karabük gibi şehirleşmesi büyük oranda sanayileşmeye bağlı şehirler mevcuttur. ¹⁷⁶ Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de sanayileşmeye paralel olarak bir şehirleşmeden söz etmek mümkün görünmemektedir.

Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirebileceğimiz Türkiye’de sanayileşme ve şehirleşme hızı arasında dengeli bir ilişki olmadığını ve yeterince üretim sağlanmadığından veya zanaat ve hizmet sektöründen kaynaklanan işsizlik veya “ gizli işsizlik ” köylerle şehirler arasında farklılaşma doğurduğu gibi şehirlerde yaşayanlar arasında da önemli farklılıklar doğurmaktadır. Bu durum, şehirlerde gecekonduların oluşmasına neden olmaktadır. Gecekondu, şehir merkezlerinden sadece mekan olarak değil; aynı zamanda hayat tarzı olarak da farklı bir yapı sergilemektedir. ¹⁷⁷

¹⁷⁶ Atalay; age, s. 45

¹⁷⁷ Tatar; age, s. 83

Grafik: 2 Yıllara Göre Türkiye’deki Nüfus Artış Oranı

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, TC. Başbakanlık DİE, DİE Yay. 2003 Ankara, s.50

Kentleşme Türkiye’ye özgü bir olgu değildir. Yeryüzünün her yanında, kentlerin çekme ve köylerin itme güçleri altında bu süreç gözlemlenir. Kentlerin çekici ve köylerin itici özellikleri arasında her yer de ayırım vardır. Bu güçlerin etkileşimi altında, köylerden kentlere doğru nüfus akınları olur. Bu akınları ters yöne çevirmek, ne istenilir bir durumdur, ne de olanaklıdır. Ne var ki, bu hareketliliğin başıboş bırakılması, planlı bir düzenlemeye konu yapılmaması **Keleş**’in ifadesiyle bu akınlara bir “ **erozyon** ”¹⁷⁸ niteliği kazandırır.

Köy ve şehrin; hayat tarzları, gelenek ve görenekleri, kültürleri, iş alanları, iş bölümü bakımından birbirinden farklıdır. Köyden şehre göç eden insanlar eski davranış ve

¹⁷⁸ Keleş; age, s.53

kültürleri de beraberinde gelmektedir. Şehir de sürekli değişim içindedir. Mevcut şehir kültürü zaman içinde yeni değişimler geçirmektedir. Şehre göç edenler de şehir kültüründeki değişimlere büyük oranda etkiye bulunmaya başlamıştır. Belirli çevrelerde asgari de olsa şehrin kültür kodlarını kendi kültür kodları ile birleştirip yeni bir kültürel çevre oluşturmaktadırlar.¹⁷⁹

Dünya ülkelerinde genelde (slumlar haricinde) şehre göç edenler şehirle bütünleşip eski alışkanlıklarını terk ederek şehirle bütünleşiyorlar. Bu süreç az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için biraz farklı işliyor. Şehre göç edenlerin bazıları şehirle bütünleşirken, bazı kesimler şehirde ayrı gruplar oluşturuyor veya şehir kültürünü kendi kültürleri ile dejenere ediyorlar

Ülkemizde göç ve şehirlileşme birbirini bütünleyen olaylar değildir. Yani göç sonucu şehirleşme her zaman mümkün olmuyor. Göç edenlerin şehirlileşmesi ya mümkün olmuyor ya da uzun bir zaman gerektiriyor. Şehre göç edenler şehirle bütünleşemedikleri gibi, şehre intibakları da pek mümkün olmuyor. Hemen belirtmemiz gerekir ki “ **köyden şehre göç edenlerin ilk durağı gecekondu** ”¹⁸⁰ Gecekondu, imar ve yapı işlerini düzenleyen 775 sayılı yasaya göre “ **imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz binalar** ”¹⁸¹ olarak tanımlanmıştır

Şehre göçle birlikte göç edenlerin şehirdeki gelirleri, çalıştıkları işler, yerleşim şekilleri ve barınakları konusunda değişimler olduğu gözlenmektedir. Maddi kültür öğelerindeki değişimler hem hızlı, hem de manevi değişimler üzerinde etkili olduğu için öncelikle bu değişimleri incelemekte fayda bulacağımız kanaatindeyiz

5.1.1. Göç ve Maddi Kültür Öğelerindeki Değişimler

Köyden şehre göç edenler şehre gelişlerinde geçimlerini temin etmek için öncelikle bir iş bulmak zorundadırlar. Aile reisleri şehirdeki ilk işlerini genelde kendi çabaları ile

¹⁷⁸ Keleş; age, s.53

¹⁷⁹ Görmez; *Şehir ve İnsan*, MEB Yay, İstanbul 1991, s.29

¹⁸⁰ Görmez; age, s.30

¹⁸¹ Tatlıdil; *Kentleşme ve Gecekondu*, EÜ Yay, İzmir 1989, s. 16

bulmaktadır.¹⁸² Gecekondu ailelerinde ev kadınlarının oranının % 90 civarında olduğu¹⁸³ ve şehirde kalış süresi arttıkça çalışmaya başlama oranının yükseldiği görülmektedir.¹⁸⁴

Köyde ana faaliyet ziraat, hayvancılık, ormanda çalışma iken, şehirde işlerin farklılaştığını, çoğunluğun ücret karşılığı çalıştığını, şehirde her şeyin para ile alınmaya başlandığını, aile ekonomisine katkıda bulunanların köye göre azaldığını görülür.¹⁸⁵

Ailenin çalışan fert sayısındaki azalmaya rağmen gelir düzeyinin arttığını vurgulamak istiyoruz.¹⁸⁶ Köyde ana ekonomik güç, kaldırılan mahsul ve hayvan ürünleri iken, şehirde bunun yerini doğrudan değişim sürecine giren para olduğu için gelir artışını bu da etkilemektedir. Şehirleşme sürecinde eski geleneksel yapıdan ayrıldığını belirtmek istiyoruz. Bunda kompleks teşkilâtların gelişmesi önemli rol oynamaktadır. Ancak çarpık şehirleşme, Türkiye'nin büyük şehirlerinde farklı bir kesim de yaratmıştır. "İşportacı" olarak bilinen ve "lumpen meslekler"¹⁸⁷ diye sınıflandırılan iş türleri şehirlerimizde çoğalmaktadır.

Evlerin alanı küçülerek oda sayısı azalmış ve evin kullanım amacı sadece ikametgâh olarak belirlenmiştir. Meskenler çok katlı olmaya başlamıştır. Genelde ya bahçe ortadan kalkmıştır ya da arazisi köydeki kadar büyük değildir. Köyde olmayan, kiracı, ve ev sahipliği müessesesi ortaya çıkmıştır. Şehirde kalış süresi arttıkça mesken sahibi olan nüfus oranı artmaktadır.¹⁸⁸ Ev eşyaları köyle karşılaştırılamayacak kadar da çoğalmıştır. Gecekondu mahallelerinde bulunan koltuk takımı, yemek masası, yatak odası takımı gibi eşyalar daha çok göstermelik ve prestij eşyaları olarak bulunmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸² Yasa; age, s. 23-24

¹⁸³ Yasa; age, s. 130

¹⁸⁴ Kemal Kartal; *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yay, Ankara 1978, s. 67

¹⁸⁵ Akkayan; age, s. 285

¹⁸⁶ Akkayan, age, s. 255; Yasa, age, s. 141; Kartal, age, s.64 ; Şenyapılı, age, s. 115

¹⁸⁷ Mübeccel Kıray; *Örgütlemeyen Kent İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Sosyal Bilimler Derneği Yay, Ankara 1972 , s. 75

¹⁸⁸ Tansı Şenyapılı; age, s.87-92

¹⁸⁹ İbrahim Yasa, age, s. 72

5.1.2. Göç ve Manevî Kültür Öğelerindeki Değişmeler

Şehre göçte maddi kültür öğelerinin yanında manevi kültür öğelerinde de değişme olmaktadır. Toplumsal değişmeler ise aileden başlayarak yayılmaktadır. Ailedeki değişmeler diğer değişimlere de kaynaklık etmekte ve gelenek, görenek ve otorite kavram ve anlayışında, insan ilişkilerinde değişmeler olmaktadır.

Şehir toplumlarında geniş aile genelde dağılmış, bunun yerini çekirdek aile almıştır. Göçle birlikte ailenin fonksiyonları da yeniden şekillenmeye başlamıştır. Ailenin ekonomik birlik olmaktan çıkması, ücretli işte çalışmaya başlama gibi faktörler geniş aileden çekirdek aileye dönüşü zorlamaktadır. Şehre göçte, otorite kavramı ve anlayışında da değişmeler olmuştur. İlk olarak kocanın otoritesi sürekli olarak işi için işyeri veya fabrikaya taşınması dolayısıyla sarsılmıştır.¹⁹⁰

Göç sonucu yeni şehirlinin eski alışkanlıklarını, geleneklerini, örf ve adetlerini değiştiren iki sebep mevcuttur. Birinci sebep şehrin etkisidir. Hakim kültür olarak şehrin kültürü yeni gelenlere tesir etmektedir. İkinci sebep üretim biçimleri ve teknolojinin şehirleşme süreciyle bağımlı veya bağımsız kendi kültürünü de beraberinde getirmesidir.¹⁹¹

Göçün ilk yıllarında şehre gelen insanlar geleneksel aile değerlerine sıkı sıkıya bağlıdır. İlk yıllarda bu insanlar para kazanmak, köydeki ailesine para göndermek için şehirdedirler. Dolayısıyla geleneksel kesimlere, özellikle akrabalarıyla¹⁹² ilişkileri devam eder.

Göçmen intibak için öncelikle maddi kültür öğelerini şehri taklit ederek değiştirmeye başlar. İlk dönemlerde değişmeler sınırlıdır. Manevi kültür öğelerindeki değişmeler daha uzun bir zaman süresinde başlar.¹⁹³ Manevi kültür öğelerindeki esas değişiklikler ise göç edenlerin ikinci kuşağında görülür.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Atalay; age, s.33-47

¹⁹¹ Görmez; age, s. 34

¹⁹² Joseph Kahl ; *Endüstrileşme ve Şehirleşmenin Bazı Sosyal Sonuçları*, (Çev.: Beşir Atalay), AT.ÜİF Dergisi, C. 5 , Sayı 12, Erzurum 1981, s. 220

¹⁹³ Akkayan; age, s. 258

¹⁹⁴ Kahl; agm, s. 223

Geleneksel kesimdeki yardımlaşma müessesesinin şehre göçle birlikte kaybolduğu veya bunun daha çok formel müesseseler aracılığıyla yürütüldüğü görülür.

Kır kökenli bu insanlar, şehirde kalış süresine paralel olarak belirli bir maddi refah düzeyine ulaştıkça eskiden ihmal ettikleri dini görevlerini daha çok yerine getirildiği de gözlenir. Buna karşılık dini görevlerinin tamamını uygulamayanların oranı da şehirde kalış süresi arttıkça artmaktadır.¹⁹⁵

Atalay'da Kırıkkale'de yaptığı araştırmada dini hayat açısından şehirde iki grubun varlığını tespit etmiştir. Bir uçta dine karşı ilgisiz bir kesim, diğer uçta ise dini hayatın çok daha bilinçli bir şekilde yaşandığı kesim vardır. **Atalay** bürokrat, memur ve sanayi bürokrasisinde dini tutumların zayıfladığını, alt sınıflarda ise dini geleneksel olarak anlayan ve köylü davranışlar gösterenlerin çokluğuna dikkat çekmiştir.¹⁹⁶

Din anlayışı ve dini hayat tarzı bakımından bu ikili yapı özellikle gecekonduarda kutuplaşmaya yol açmaktadır. Büyük şehirlerimizdeki mini etek ve çarşaf zıtlığı bunun en güzel örneğidir.

5.1.3. Göç Edenlerin Şehir Hayatına Uyum

Bütün araştırmalar, şehre göç sonunda göç edenlerin geleneklerinden koptuğunu ortaya koymaktadır. Şehre yeni göç eden insanlar şehirde artık köylü değildir. Toplumsal değişme sürecinde bu insanlar ya şehirle bütünleşmekte yani şehirli olmakta veya şehre intibak etmekte tam şehirli olmasa bile, şehre uygun davranışlar göstermektedir. Ama şehir kültürünü kendi kültürleri lehine değiştiren ya da yeni bir kültür oluşturan insanlar da vardır. Bu noktada bütünleşme ve intibak kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir.¹⁹⁷

Bütünleşme, bir toplulukta mevcut müesseselerin, normların, menfaat birliklerinin, küçük cemaatlerin ve genellikle hakim olan tutumların işleyen bir bütün teşkil edecek şekilde birbirlerini tamamlama durumudur.¹⁹⁸ “ **Şehirle bütünleşme** ” ise, şehir nüfusunun kendi içinde organik ilişkileri ve bir şehir kültürünün doğması olarak ifade

¹⁹⁵ Kartal; age, s.235

¹⁹⁶ Atalay; age, s. 150

¹⁹⁷ Görmez; age, s. 38

¹⁹⁸ Amiran Kurtkan; *Fert ve Topluluk İlişkileri Bakımından Şahsiyet ve Cemiyet Tipolojisi*, İÜİF Yay, İstanbul 1977, s.143

edilebilir. ¹⁹⁹ “ **Şehre intibak** ” ise, göç edenlerin, şehirle bütünleşmeleri değil, şehirle sürekli bir ilişki kuracak kadar uzlaşma içinde bulunmalarındır. ²⁰⁰

Bütünleşme ülkemiz şehirlerinde daha yıllarca ulaşılamayacak bir olaydır. Gelişmiş ülke şehirlerinde bile bütünleşme problemleri yoğun bir biçimde görülmektedir. Bu safhada şehre göç süresinde üç oluşumla karşılaşabiliriz. Bunlardan birincisi entegrasyon yani bütünleşme, ikincisi, göç edenlerin şehir kültürünü köyleştirmesi, üçüncüsü göç edenlerin şehre intibakıdır. ²⁰¹

Bütün dünyada, geç sanayileşmiş toplumlarda şehre göçün başlamasıyla birlikte şehirlerin çevresini saran yoksul gruplar, şehirde iş bulamama veya yeterli gelir elde edememe, şehir kültürüne yabancılık çekme gibi problemlerle karşılaşmaktadır. Sosyoloji literatüründe bu toplumların gözlenmesinde iki tefsir ortaya çıkmıştır. Birincisi, 1968-71 yılları arasında Latin Amerika şehirlerinde yerleşmiş göçmenlerin toplum hayatına katılmayıp “ **marjinal** ” kalmalarıyla ilgili olup, göç edenlerin geleneksel tutumları genel eğitim, sağlık gibi hizmetlere ulaşmayı önüyor, tüketimlerini yeterli standarda ulaştırmalarına mani oluyor ²⁰² şeklindedir.

İkinci bir görüş, yine 1960’larda **Oscar Levis**’ın şehir fakirlerinin hayatlarını inceleyerek ileri sürdüğü “ **fakirlik kültürü** ” analizidir. Levis, bu durumun kırdan göç edenlerle hızlı büyüyen az gelişmiş toplum şehirlerinde, modern sektörlerde, yeterli istihdam olmadığı zamanlarda ortaya çıktığını söylüyor.

Her iki halde de bütünleşmenin olmadığı sonucu ortaya çıkıyor. Ülkemizde bu süreç yukarda bahsettiğimiz iki tesir gibi cereyan etmekle birlikte şehirle bütünleşme mümkün olmamaktadır. **Murdock**’a göre zaten kültürde tam bir (integration) denge başarılamaz. Yeniliğin diğer kültür elemanlarını tamamlamaları zaman ister. Böylece zamanla diğer yenilikler kaybolur ve yeni entegrasyon süreci başlar. ²⁰³

Türkiye’de şehre göç edenler, göçün ilk yıllarında kendilerini sürekli olarak köyle kıyaslamaktadırlar. Gelir düzeyleri de köye göre daha iyidir. Gerek inançları gerekse

¹⁹⁹ Atalay; age, s.103

²⁰⁰ Sencar; age, s. 520

²⁰¹ Görmez; age, s.38

²⁰² Kıray; *Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme*, TGAV Yay, Ankara 1982, s. 63

²⁰³ Türkoğan; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, AT.ÜİF Yay, Erzurum 1970, s. 24

çeşitli sebeplerle bir gün başarılı olabileceklerine inanmaktadırlar. ²⁰⁴ Ayrıca şehirlerimizdeki akrabalık gruplaşmaları da fatalist tutumları önlemektedir. **Atalay** Kırıkkale incelemesinde, Kırıkkale’de nüfusun çok renklilik gösterdiğini, “ **adeta bir insan yığınının bir araya toplanmış** ” olduğunu vurguluyor. Hemşehri grupları işyerlerinde ve “ **hemşehri kahveleri** ” nde de devam ediyor. Zaman zaman hemşehrilik resmi teşkilat şeklini alıyor. Kırıkkale’de bu tür 24 dernek tespit edilmiştir. Bu grupların ve derneklerin çalışmaları sendikalara, siyasi partilere ²⁰⁵ uzanmakta ve her kesimde etkinlik kurmaya çalışmaktadırlar.

Bu yapılaşma şehirle bütünleşmeyi engellerken, bütünleşme sonucu olabilecek problemleri de hafifletecek bir sonuç doğurmaktadır.

Ülkemizde kısa bir sürede şehirle bütünleşmenin mümkün olmadığını belirttik. Bütünleşme mümkün olmamasına rağmen, şehre intibakın daha kısa sürede gerçekleşmesi mümkündür. Özellikle maddi kültür öğelerinde şehre intibak şehirlerimizde oldukça sık görülen bir durumdur.

Ancak Türkiye’nin şehirleşmesinde intibakı engelleyen bir çok sebep mevcuttur. Hızlı ve düzensiz şehirleşmeyi, şehre intibakı engelleyen temel faktör olarak gösterebiliriz. Ayrıca düzensiz şehirleşmenin de sebebi sayılabilecek ekonomik yapı; yani ülkemizin yarı gelişmişliği intibakı geciktiren sebeplerdendir.

Bu arada şehre intibakın göstergeleri nelerdir sorusunun üzerinde durmakta fayda vardır. Şehre yerleşenlerin, şehirden ayrılma eğilimi gösteremeyecek kadar, şehirle uzlaşmış olmaları, intibakın ilk göstergesidir. Şehirle uzlaşma ise öncelikle iyi bir mesken sahibi olmakla mümkün olabilmektedir. İyi bir işi ve geliri olan insanlar şehirdeki çevresi ile uyumlu ilişkilere girebilmekte şehre yabancılık çekmemeye başlamaktadır. ²⁰⁶ Ayrıca eğitim de hem iyi bir iş sahibi olmakta hem de çevre ile iyi ilişkiler kurmakta önemli bir etken olmaktadır.

Ancak Türkiye’de şehre göç edenlerin şehirle uyumunun gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Şehre göç edenler uyum sağlayabilmek için yeni uyum

²⁰⁴ Görmez; age, s. 40

²⁰⁵ Atalay; age, s. 103

²⁰⁶ Görmez; age, s.42

mekanizmaları “ **tampon mekanizmalar** ”²⁰⁷ geliştirmektedirler. Çoğu zaman yeni bir kültür oluşturmaktadırlar. Belirli bir sreden sonra “ **köylülük özelliği** ” ni yitirir, kentin damgasını yerler. Bu geçiş döneminde, aynı zamanda evrensel kültürü temsil eden kentlilik duygusunun da gerisine itilirler. Böylece kültürleri ne kent ne de köy insanına benzer. Geçen yıllar, köy ve kent zihniyetinden kopmuş bu insanları gittikçe kendi yalnızlığı içine terk eder. Köklü bir kültür ve tarih bilinci olmadığı için, “ **kent kültürünün omzunda bir kambur** ”²⁰⁸ gibi durur. Egemen kültürden giderek uzaklaşır. Bu açıdan gecekondur ne köy ne şehir denebilecek önemli bir tampon mekanizmadır.

Bu süreçte elbette ki tek taraflı bir etki söz konusu olamaz. Yani köyden şehre gte nasıl ki şehir, bireyin tüm tutum ve davranışlarına etki ediyorsa aynı şekilde bu plansız akınlardan da şehir, ekonomik, toplumsal, kültürel ve fiziki anlamda etkilenmektedir. şehre göç edenlerin sayısı büyük şehirlerimizde şehrin yerli nüfusunun oldukça üstündedir. şehir g edenlerle dolmuş vaziyettedir. O halde eskiler yenilere mi yeniler eskilere mi intibak edecek ? Eskilere intibak mümkün olsa çoğunluğun azınlığa intibakı gerçekleşmiş olacak. Zaten lkemiz şehirlerinde hakim şehir kültürü de mevcut değil. şehre gelenler geldikleri bölgelere göre şehirde mekan tutuyorlar. Gelenekleri, görenekleri, alışkanlıkları benzer olanlar daha çabuk kaynaştıkları için aynı mahalleleri seçiyorlar. Buralarda “ **kültür adacıkları** ”²⁰⁹ oluşturarak, şehir kültürüne de ihtiyaç duymuyorlar. Buna karşılık eski şehirliiler dağınık. Metropollerdeki birkaç semt haricindeki bölgeleri yeni g edenler işgal etmiş durumda. şehir kültürünü görünüşe göre köyden gelenler şekillendirmekte. Peki doğma büyüme şehirli olanlar bundan etkilenmeyecek mi ?

Bazı araştırmacılar Türkiye’de şehirlerin giderek kyleştiğini söylüyorlar. **Karpat**’ta gecekondularda ortaya çıkan kültür örüntüsünün, şehrsel özellikler kazanmaya başladığını aynı zamanda da şehir kültürünü yakından etkilediğini söylemektedir.

²⁰⁷ Kıray; *Toplumsal Yapı Analizleri için Bir ereve*, s.16

²⁰⁸ Türkdoğan; *Yoksulluk Kültürü*, s.22

²⁰⁹ Görmez; *age*, s. 41

5.2. Türkiye’de Gecekondulaşma Olgusunun Sebepleri

Türkiye’de şehirleşmenin ortaya çıkardığı önemli sorunlardan biri de, “ **hızlı ve çarpık şehirleşmenin beraberinde getirdiği gecekondu olgusu** ” dur. Bir barınma sorunu gibi görünmesine karşın gecekondu, köylerden kentlere nüfus akınlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal, ekonomik gelişme düzeyinin dolaysız bir ürünüdür.²¹⁰ Sanayileşmekte olan ülkelerde meydana gelen hızlı şehirleşmenin bir sonucu olan gecekondu, bir başka açıdan toplumun tabakalaşmış yapısının mekandaki yansımasından ibarettir.²¹¹ Yaşanılan mekanda kullanılan malzemenin kalitesizliği, alt yapının olmayışı ya da yetersizliği, gibi özellikler gecekondu semtlerinde ilk göze çarpan şeylerdir. Yerleşim alanlarının niteliği, o alanda yaşayanların gündelik hayat kalitesini, iş imkanlarını, çocukların geleceğini, dini anlayış ve uygulamaları doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla yerleşim çevresi, orada yaşayanlara salt barınak sunmak yerine kısa ve uzun vadede, çok boyutlu etkileri olan bir ortam da sunmaktadır. Geniş ölçüde benzer çevre veya koşullardan gelen göçmenlerin şehirde içine girdikleri fiziksel soyutlanma, onların yeni çevreyle olumlu ilişkiler geliştirmelerini ve şehir kültürüyle bütünleşmelerini engelleyici bir yapı²¹² olarak işlev görmektedir.

Türkiye’nin kentleşme tecrübesinin en önemli özelliklerinden birisini “ gecekondu ” ya da “ gecekondulaşma ” olgusu teşkil etmektedir. Türkiye, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra çeşitli sebeplerle hızlanan köylerden şehirlere göç sonucunda hızlı bir şehirleşme sürecine girmiş, kentlerin ve bilhassa büyük kentlerin nüfusu hızla artmış, fakat şehirlerimize göç eden bu insanlarımızın barınma ihtiyacını karşılayacak konut arzındaki eksiklik, onları gecekondu denilen konutları yapmaya zorlamıştır. Böylece hem dilimizde ilk defa “ Gecekondu ” kavramı kullanılmaya başlamış, hem de göçle birlikte sağlıksız, yani şehirleşmeye dayanmayan kentleşme sebebiyle ülkemizin ve toplumumuzun önemli meselelerinden biri haline gelmiştir.²¹³ Bugün ise gecekondu yalnız resmi bir kavram niteliği kazanmakla kalmamış “ gecekondu mahallesi ”, “ gecekondu halkı ”, “ gecekondu kültürü ” gibi kavramları ortaya çıkarmıştır.

1966 yılında yürürlüğe giren Gecekondu Yasası gecekonduyu “ imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, kendisine ait olmayan

²¹⁰ Keleş; *Kentleşme Politikası*, s. 375

²¹¹ Tekelli; *Kentleşme Yazıları*, s. 203

²¹² Sencer; *Türkiye’de Kentleşme*, s. 545

arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar ” şeklinde tanımlamaktaysa da,²¹⁴ yasal tanım, konutların yapım kalitesinin düşük oluşu, mahallelerin altyapı tesislerinin olmayışı, acele ve sağlık kurallarına uyulmadan yapılmış olması gibi hususları içine almaması ve kişilerin kendi toprakları üzerine yaptırdığı, gecekondun niteliği taşıyan yapıları gecekondun saymaya elverişli olmaması sebebiyle tenkit edilmiştir.²¹⁵

Tariflerde de görüldüğü gibi gecekondun, sadece bir barınma ve konut meselesi olarak ele alınmaktaydı. Oysa bu mesele toplumun sosyal ve ekonomik yapısından ve bu yapıdaki değişimlerden doğan kentleşmenin hızı ve şekli ile yakından ilgili bir kalkınma meselesidir. ²¹⁶ Kentleşme hızının ekonomik büyüme ve sanayileşme ile tutarlı ve paralel olmaması, kırsal alanlardan aktarılan gizli ve açık işsizliğin yaygınlaşmasına yol açmış, böylece kentleşme sağlıklı bir nitelik ortaya koymuş olup, bu süreç gecekondun olgusunu yaratmıştır. Şu halde gecekondun, köylerden şehirlere göç eden insanların, şehirdeki konut yetersizliği karşısında barınma ihtiyaçlarını, gelirlerinin düşük oluşu sebebiyle en ucuz yoldan gidermek için buldukları çözüm yoludur.²¹⁷

Aslında gecekondun olgusu değil, sadece bu olguya verilen isim yani gecekondun kavramı Türkiye’ye özgüdür. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin, hatta Batı ülkelerinin büyük kentlerinde bile bu olgu vardır. İngiltere’de devlet sanayi şehirlerine gelen köylülere ucuz konutlar yaptırır. Hindistan’da köylerden gelenler sokaklarda, parklarda, istasyonlarda kamp kurarlar. Türkiye’de ise halkın bu meseleye bulduğu çözüm tarzı gecekondulardır.²¹⁸

Gecekondun bir taraftan **Keleş**’in ifade ettiği gibi “köylerden şehirlere nüfus akınlarının ve ülkelerin sosyo-ekonomik gelişme seviyesinin dolaysız bir ürünü ”, ²¹⁹ ama diğer taraftan içinde yaşayanlarla birlikte toplumsal değişimin hem aracı hem de sonucu olmaktadır. Çünkü kentlerin sağladığı imkanlarla burada yaşayan ailelerin sağlık,

²¹³ Türkdoğan; Köy Sosyolojisi’nin Temel Sorunları, s. 322

²¹⁴ İlhan Tekelli; *Türkiye’de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara 1982, s. 201-202

²¹⁵ Keleş, *Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondun*, s. 190

²¹⁶ Keleş; age, s.210

²¹⁷ İstiklal Alpar, Samira Yener, *Gecekondun Araştırması*, DPTSPB, Ankara 1991, s. 6

²¹⁸ Charles W. Hart; *Zeytinburnu Gecekondun Bölgesi*, (Çev.: Nephane Saran), İTO, İstanbul 1969, s.101

²¹⁹ Keleş; *Kentbilim İlkeleri*, s. 118

beslenme, giyim alışkanlıkları, örf, adet ve manevi değerlerinde değişimler meydana gelmektedir. Bu değişim içinde, kendine has bir gecekondu kültürü yer almaktadır.²²⁰

5.3. Türkiye’de Gecekondulaşmanın Sosyo-Kültürel Yansımaları

Bir “ **barınma sorunu** ” gibi görünmesine karşın, gecekondu bundan daha fazla daha geniş bir konudur. Gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun büyük kentlerinde gecekondu olgusu vardır ve benzer koşullar içinde, benzer nedenlerle yer almaktadır.

Aslında gecekondu olgusu değil, sadece bu olguya verilen isim yani gecekondu kavramı Türkiye’ye has bir nitelik taşır. “ **Gelişmekte olan ülkelerin çarpık kentleşme sürecinin tipik bir tezahürü** ” olurken Batı ülkelerinin büyük kentlerinde de bu olguya rastlanır. Mesela İngiltere’de devlet, sanayi şehirlerine gelen köylülere ucuz konutlar yaptırır. Hindistan’da köylerden gelenler sokaklarda, parklarda, istasyonlarda kamp kurarlar. Türkiye’de ise halkın bu meseleye bulduğu çözüm tarzı ²²¹ gecekondulardır.

Şehirleşme sürecinde ortaya çıkan ve “ **getto, varoş, slum, sahanty town** ” gibi kavramlarla ifade edilen olgularla, Türkiye’deki gecekondulaşma olgusu arasında benzerlik bulunmakla beraber, oluşum ve işlevleri itibarıyla farklılıklar vardır.²²²

Gecekondu, ülkemizde II. Dünya Savaşı yılları içinde ortaya çıkmış bir olgudur. 1948 yılında büyük kentlerde 25-30 bin gecekondu bulunuyordu. 1953 yılında, gecekondu ilgilendiren 6188 sayılı yasa çıktığında, gecekondu sayısı 80 bini bulmuştu. Bu sayı 1960 yılında 240 binden 1983 yılında 1.5 milyona yükselmiştir.²²³

Kentlerde ortalama hane halkı büyüklüğü 5 olarak kabul edilirse, gecekondu 10 milyona yakın insanın yaşadığı sonucuna varılır. Bu nüfus, kentlerimizin toplam nüfusunun % 35’ine yakındır. Gecekondu bölgelerinde yaşayan kentsel nüfus oranı kentten kente değişmekle birlikte, en büyük beş kentimizde bu oran % 50 dolaylarındadır. Bütün ülkede, 45 bin hektar kadar toprak gecekondu ile kaplıdır. Gecekondu, ülkemizde, bir büyük kent ve gelişmiş bölge sorunudur.²²⁴

²²⁰ Alpar ; Yener; age, s. 6

²²¹ Charles W. Hart; *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*, (Çev.: Nephane Saran), İTO, İstanbul 1969, s. 101

²²² Tatlıdil; age, s. 15-20

²²³ *Cumhuriyetin 60 Yılında İmar ve İskan Bakanlığı*, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara 1983, s. 97

²²⁴ Keleş; age, s. 387

Görünen odur ki böyle bir kentleşmeyle “ **tarımdaki gizli işsizlik, kentlere gecekondu alanlarına** ” taşınmaktadır. Bunun bir başka anlamı da “ **kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğa**” ²²⁵ dönüşmesidir. Ankara ve İstanbul’da apartman kapıcılığı, odacılık, hizmetçilik, çöpçülük, simitçilik, ayakkabı boyacılığı, eskicilik ve taşıyıcılık gibi “ **marjinal işlerde çalışır görünenlerle** ” ²²⁶ birlikte, bu oran daha da yükselmektedir.

Tablo 3: Türkiye’de Gecekondu ve Gecekondulu Nüfus

Yıllar	Gecekondu	Gecekondulu Nüfus	Kentsel Nüfustaki Payı (%)
1955	50.000	250.000	4.7
1960	240.000	1.200.000	16.4
1965	430.000	2.150.000	22.9
1970	600.000	3.000.000	23.6
1980	1.150.000	5.750.000	26.1
1990	1.750.000	8.750.000	33.9
1995	2.000.000	10.000.000	35.0 ²²⁷

Kaynak: Ruşen Keleş; *Kentleşme Politikamız*, İmge Kitabevi Ankara 1997, s. 386

“ **Denetimsiz yerleşmeler** ” olarak nitelenen gecekondu bölgelerinde yaşayanların büyük bir bölümü “ **sanayi işçisi durumuna gelememiş kitle** ” denilen bir alt sınıf oluşturmaktadır. Bunun dışında kalarak, belirli hizmet dallarında iş tutup bir miktar kaynak bulabilen ve esnaflıkla küçük ticaretle uğraşmaya başlayanların, küçük kent soylular durumuna geldikleri açıktır. Bu küme, kentlerdeki yaşantının bütün özelliklerini yakından izlemekte ve almaya çalışmakta, yaşadıkları semtleri, konutları değer sistemlerindeki değişmelere koşut olarak zamanla değiştirmektedirler. ²²⁸

Gecekondu bölgelerinde yaşayanların akraba ve hemşehrileri ile yoğun ilişkileri ve bu temelde yeni bir dayanışma türünün üretilmesi, bu çevrelerin sosyal etkinlik olarak yoğun fakat özgün bir hayat sürmelerine neden olmaktadır. ²²⁹ Şehre dönük hayatları ve dayanışma yönleri ile şehirle bütünleşmiş yeni bir yapıyı, bir alt kültür olarak yansıtan gecekondu kesimi, adeta şehirde yeni bir cemaat hayatı sürdürür. Geleneksel

²²⁵ Keleş; age, s. 389.

²²⁶ Yasa; age, s.225-228

²²⁷ Kestirim

²²⁸ Keleş; age, s.390

²²⁹ Çelik; age, s. 111

dayanışmanın şehrsel alanda ve yeni bir form ile yeniden üretildiği gecekonduların bu alt kültürü, bir kısmı kendine özgü bir kısmı ise toplumun diğer kesimleri ile paylaşılan unsurları içeren aile, akrabalık, komşuluk ve modern örgütler ile dayanışma mekanizmaları oluşturmaktadır.²³⁰

Özellikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu şehirleşme hızı sanayileşmesinden daha hızlı olan ülkelerde, şehirlere göç edenlerin sayısının asıl şehirlilerden daha fazla olmasıyla, şehirlilik bilinci de farklı bir boyut kazanmıştır. 1950'lerde iç göçlerle hız kazanan şehirleşme, gelenekler açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur

Türkiye'de gecekondu, modernleşme yolunda kırdan şehre geçişi sağlayan tampon mekanizmalardır. Bu açıdan bakıldığında, kır ve şehir davranışlarının iç içe geçmiş olması, bazı yönlerden şehirleşme olsa bile gelenekselliğin de sürdürüldüğünün göstergeleri olarak kabul edilebilir. Şehre göçtükten sonra şehirle bütünleşme, ikinci üçüncü kuşağa kadar uzamaktadır. Bu süreçte göç edenlerin kendi davranış kalıplarını hemen terk etmeleri, şehirli gibi olma, şehirli gibi davranış ve tutum geliştirmeleri beklenemez. Göçün sürekliliği ve arkada bırakılanlarla sürdürülen ilişki, geleneksel davranış, tutum ve alışkanlıkların uzun süre devamına imkan vermektedir. Bununla birlikte gecekonduarda yaşayanların köylü olarak görülmesi de güçtür. Onların kırsal özellikleri sürdürmeleri, şehrsel özellikleri kabul etmeyişlerinden değil endüstriyel-iş, örgütlenme gibi imkansızlıklardan kaynaklanmaktadır.²³¹

Bireysel hareketliliğin hızlanmasına neden olan çok yönlü bir iletişim ve ulaşım ağına sahip modern yapının varlığı olduğunu ileri sürer **Deutch**. Buna göre sosyal hareketlilik, şehirleşmenin ve buna bağlı olarak da modernleşmenin bir boyutudur. Böyle bir yaklaşım, insanların yeniden sosyalleşmeleriyle yeni davranış kalıplarını benimsemeye hazır oldukları varsayımını içermektedir. Bu modele göre, şehirleşme süreci iki aşamada gerçekleşmektedir. Öncelikle eski geleneklerin etkisi zayıflayıp, erozyona uğramaktadır. Bu sürecin son aşamasında ise toplum, yeni kültür kodlarını ve yeni davranış kalıplarını kabul etmektedir. O halde bu teoriye göre, sosyal hareketliliğin ön şartı, geleneksel yapının çözülmesidir. Buna bağlı olarak da şehirleşme, yapısal dönüşüm ve toplumsal sistemin çözülmesine vurgu yapmaktadır. Şehirleşmenin doğurduğu kültür değişimleri Türkiye şartları açısından ele alındığında her ne kadar birbirinden ayrılmaz

²³⁰ Gökçe vd; *Gecekonduarda Aileler Arası Dayanışmanın Sosyal Organizasyona Dönüşmesi* s. 286-287

²³¹ Kıray; agm, s. 568

ise de, analitik amaçla **Turhan**'ın “ **maddi kültür** ” ve “ **manevi kültür** ” şeklinde ayrımı kullanılabılır niteliktedir : Fiziki mekan, ev şekli, günlük hayatta kullanılan ev eşyaları, meslek değişimleri maddi kültür değişmesi olarak; değer hükümlerinde, zihniyet ve davranışlarında, sosyal ilişkilerdeki değişimler de manevi kültür değişmesi şeklinde ifade edilebilir.²³²

Kayseri’de Zümrüt ve Yıldırım Beyazıt Mahallelerindeki gözlemlerimizden hareketle kentlerin sağladığı olanaklar sayesinde, gecekondu ailelerin, beslenme, giyinme, sağlık ve temizlik gibi maddi değer ve alışkanlıklarıyla, manevi yaşantılarında ve değer sistemlerinde önemli değişimler olmuştur. Okuryazarlık oranları, ülke ortalamasının üzerindedir. Gazete satın alan, kitle haberleşme araçlarından yararlananların oranı yükselmiştir. İş güç türleri arasında, tarımsal nitelik taşıyanlar hemen hemen hiç yoktur. Gecekondu aileler ve özellikle şehirde kalış süresi uzun olanlar, erkek ve kız çocuklarının öğrenimleri ve eğitimleri konusunda çağdaş, aydın eğilimleri benimsemişlerdir.

Bununla birlikte eşlerini bir işte çalıştırmak istemeyen erkeklerle, gelin alayları, başlık, çeyiz gibi alışkanlıkları koruyanlara, ekmeğini evden yapıp aynı kaptan yemek yeme alışkanlıklarını sürdürenlere de rastlamak mümkündür. Kadınların başörtüsüz, kısa kollu giysilerle, çorapsız gezinmesi hoş karşılanmaz. Saç kestirip boyanmalarına karşı da tepki vardır. Adak, kurban, ziyaret yerlerine gitmek, kutsal günlere has yapılan bir takım dini ritüellere de fazlasıyla önem verilir. Şehirde kalış süresi eski olmayanlar, köylerine zaman zaman kısa süreli ziyaretler yapar, kışlık yiyeceklerinin bir bölümünü oradan getirirler. Sonbaharda evlerinin pencere ve bahçelerinde kırmızı biber ve benzeri besin maddelerini kurutma alışkanlıkları, salça, çorba, reçel, turşu, tarhana, konserve v.b tüketime yönelik geleneksel alışkanlıkların çok büyük bir oranda sürdürüldüğünü gözlemlemek mümkündür.

Bunlara benzer nitelikleri, gecekondu ailelerin, köy ve kent aileleri arasında bir geçiş aşaması olduklarını göstermektedir. Gecekondu aileleri köyleştirdiğini ileri sürenlerle, tam bir kentlileşme sağladığı abartmasını yapanlar, bu değişim sürecinin belli aşamalarını dar bir açıdan görenlerdir. Gecekondu aileleri bu değişim süreci içerisinde az çok sürekli bir “ **gecekondu kültürü** ” yaratmaktadır Bu

²³² Kasım Karaman; *Şehirleşme Sürecinde Gelenek ve Değişim*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 2003, s. 68.

kültürün maddi ve manevi öğelerinden her biri, kentleşme sürecinin ayrı noktalarında bulunmakta, birbirine olan uzaklıkları, gecekonducuların kente gelip yerleşme tarihlerine, geldikleri kentlerin yapısına, açık bulundukları etkilerin cinsine ve gücüne yakından bağlı kalmaktadır.²³³

Şehir hayatının tüketim kalıpları, köy hayatıyla bağdaşmayacak kadar çokluk ve zenginlik göstermektedir. Bu kalıpların benimsenmesi ise yeni değer hükümlerinin kabulünü gerektirmektedir. Yeni şehirli, bu değer hükümlerini benimseyebildiği ve maddi kültür değişmelerine yönelebildiği oranda şehir hayatına uyabilecek ve şehir toplumuyla kaynaştığı bütünleşebilecektir. Aksi halde şehre yeni gelen köylü, bu çevreye ve kültüre karşı yabancılık duyacak, belli bir süre sonra kendi eski değer hükümlerine daha sıkı bir şekilde sarılarak yeni çevre kültürüyle olan bağlarını en asgarî seviyeye indirecektir. Dolayısıyla zihniyet ve davranışlardaki değişmelere paralel olarak tek rollü ilişkilerin yerini çok rollü ilişkilerin almasıyla gerçekleşecektir. Bunun gerçekleşmesi sanayileşmeye paralel bir şehirleşme süreciyle birlikte, değer hükümleri ve zihniyet değişmesiyle mümkün olabilecektir. Bu yönde bir değişimin, hızlı ve sıhhsiz bir şehirleşmeden beklenmesi mümkün değildir. Çünkü hızlı ve sağlıklı şehirleşmenin sonucu meydana gelen kültür değişimleri “ **kültür boşluğu** ” oluşturabilmektedir. Kültür boşluğu ise toplumsal çözülmeye²³⁴ yol açabilmektedir.

B. GECEKONDULAŞMA, DİN VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

1. Dinin Sosyolojik Tanımı

Din, insanın tutum ve davranışlarını, insanlar arası ilişkileri, toplumsal hayatı belirleyen temel kurumlardan biri olarak sürekli varlığını sürdürmektedir. İnsan toplumsal bir varlıktır. Dinin ise toplumda çok önemli bir statüsü mevcuttur. Öyle ki insanlık tarihinin ne kadar önceki dönemlerine inersek inelim daima din olgusuyla karşılaşırız.²³⁵ Fert en ilkel kültürlerde bile nasıl toplumsal bir çevrede yaşamışsa, bir din de öyle yaşamıştır. Tarihin önceki dönemlerinde olduğu gibi bugün de sanatsız, ilimsiz, felsefesiz toplum

²³³ Keleş; *Kentleşme Politikamız*, s. 392

²³⁴ Sezal; age, s. 120-123

²³⁵ Freyer; age, s. 31

vardır, ama dinsiz toplum asla var olmamıştır. Din ferdi şahsiyetin, en derin tabakalarına kadar nüfuz eder. Ferdin bütün varlığıyla katıldığı bir olgu varsa o da dindir. Şu halde din, öncelikle fertlere nüfuz eden, daha sonra toplumun bütününe etkisi altına alan toplumsal bir kurumdur.²³⁶

Eski Yunanca'da “ **Thrioheya**, şimdi **Triskevi** ” şeklinde ifade edilen din kelimesi, korkuyla karışık saygı anlamına gelmekteydi. Latince'de “ **Religio** ” kelimesi ile karşılık bulan din kelimesi iki ayrı kökten gelmektedir. **Çiçeron**'la göre bir işi dikkatli bir şekilde ve tekrar tekrar yapmak anlamına gelen “ **Religere** ” kökünden, **Lactanius**'a göre de Tanrı ile insanı birbirine bağlama anlamına gelen “ **Religare** ” kökünden gelmektedir.²³⁷

İslam bilginleri, “**din**” in tarifini yaparken daha çok İslam inançlarını göz önünde bulundurarak yapmışlardır. Yapılan bu tanımların en yaygın olanına göre din, “ **aklı-selim sahiplerini kendi ihtiyaçlarıyla bu dünyada doğruluğa, salaha, öteki dünyada kurtuluşa götüren Yüce Allah tarafından konan bir kanundur.** ”²³⁸

Durkheim'e göre din, bildiğimiz bütün insan toplumlarında karşılaştığımız evrensel sosyal bir fenomendir. Sosyolojinin onu ilgi alanına alması yalnız hakkı değil, aynı zamanda görevidir.²³⁹ Din her ne kadar bugün bizlere kul ile Tanrı arasında kişisel bir ilişki olarak gösterilmek ve bununla sınırlandırılmak isteniyorsa da, gerçek anlamını ancak kendisine bağlı cemaatte bulabilmektedir.²⁴⁰ Aslında “ **din hayatı ayrı, dünya hayatı ayrıdır** ” sözü insan ve toplum hakkında bilgisi bulunmayanların kolayca kabul edebilecekleri bir şey olmakla birlikte, meseleyi biraz derinliğince inceleyenler böyle bir ayrımın gerçekte mümkün olmadığını görürler. Çünkü din, dini cemaate muhtaçtır ve dini bir dünyada yaşamak da dini bir birliğe mensubiyete ihtiyaç gösterir.²⁴¹

Dinin kendi içinde bir gerçekliği, bir gücü temsil ettiği ve asla ekonomik, politik ya da ideolojik çıkarlara indirgenmeyeceğini savunan **M. Weber**'in sistematik

²³⁶ Freyer; age, s.29

²³⁷ Ünver Günay; *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998 , s. 193

²³⁸ *İlmihal 1*, TDV, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 5

²³⁹ Baykan Sezer; *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İÜEF Yay, İstanbul 1981, s. 15

²⁴⁰ Sezer; age, s.214

²⁴¹ Erol Güngör; *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s.53

çalışmalarından sonra din sosyolojisi sosyolojinin içinde bağımsız bir alan haline gelmiş ve kısa zamanda zengin bir literatüre kavuşmuştur.²⁴²

Dini, toplumun bir fonksiyonu olarak gören ve dolayısıyla toplum genişledikçe dinin etkinliği ve giderek varlığını kaybedeceğini ileri süren pozitivist anlayışında etkisiyle bir süre sosyoloji, din ve dini düşüncenin kaynağını açıklama girişiminde bulunan kuramlarla ilgilenmiş ve bunun sonucu olarak da ilkel toplumların dinlerini araştırmaya yönelmiştir. Sistematik din sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilen **M. Weber**'le birlikte din toplum ilişkilerinin araştırılmasında din bağımsız değişken olarak yerini almaya başlar. M. Weber'in öğrencisi olan **J. Wach**,²⁴³ın da hareket noktası pozitivist reddine dayanır. O'na göre “ din denen fenomeni toplum ile basit bir salt fonksiyon ilişkisi içinde ele alamayacağımızı bilmekte yarar vardır. Çünkü din, pozitivist varsayımın aksine, yalnız zamana bağlı olmayıp, aynı zamanda insanın “ **ebedi** ” planına da uygundur. Belli bir toplumsal yapı ve ekonomik düzenle de kaim değildir. Dolayısıyla da gerçek dini tecrübe de zaman ve mekanla sınırlı değil, evrenselidir.”²⁴³

Bütün dinleri içine alacak şekilde dinin mahiyetini **Rudolf Otto** tarif etmiştir. Bir çok din bilgini tarafından da kabul edilen bu tanıma göre “ **din, kutsalın tecrübesidir.**” Bu tarif her şeyden önce ferdin kutsalı yaşayabilme kabiliyetinin varlığına, hatta bu tecrübenin onun varlığının bir gereği olduğuna dikkati çeker. Diğer taraftan dinin daima önce tek tek fertlerin şuurunda yerleştiğini ifade eder. Zira tecrübeler bir ruh, bir şuur ve özellikle bir fert ile ilgilidir. Bu bilhassa evrensel dinlerde böyledir. Çünkü evrensel dinlerde muhatap öncelikle ferttir.²⁴⁴

Dinler tarih boyunca toplum hayatında çeşitli görünüm ve fonksiyonlar kazanmışlardır. Dini tecrübeye şartlara göre toplumsal bütünleşmeyi sağlamanın yanı sıra, ihtilaflara hatta bazı grupların protestolarına da yol açabilir.²⁴⁵ Fakat **Wach**'ın da belirttiği gibi dinin toplumdaki bütünleştirici rolü, ihtilaf yaratıcı ve parçalayıcı fonksiyonundan kat kat fazladır.²⁴⁶ Çünkü bir din, herhangi bir toplumda yayılıp yerleştikten sonra, orada inançlar, kurumlar, normlar, değerler, tavır ve davranış

²⁴²M. Weber; *Sosyoloji Yazıları*, (Çev.: T. Parla), Hürriyet Vakfı Yay, İstanbul 1986, s. 229-230

²⁴³J. Wach; *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev.: B. İnandı), AÜİF Yay, Ankara 1987, s. 37

²⁴⁴Freyer. *Din Sosyolojisi*, s.32

²⁴⁵Baykan Sezer; *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İÜEFY, İstanbul 1981, s. 207

²⁴⁶Wach; *Din Sosyolojisi*, s.37

tarzlarıyla hayat bularak toplumun varlığıyla kaynaşır ve o toplumun fertlerini dini ve sosyo-kültürel açıdan bütünleştirir.²⁴⁷

Din toplumsal hayatın önemli bir bölümünü teşkil eder. Çünkü kişinin toplum karşısındaki tavrı ve dinin toplumsal münasebetlerle kurumlar üzerine etkisi, dini grubun inançları, ibadetleri ve teşkilatına nüfuz eden zihniyete bağlıdır.²⁴⁸ Her dinin kendi getirdiği teolojik öğretileri dışında, hayatın bütün önemli meseleleri ve bunlara karşı takınılan veya takınılması gereken tavırlarla ilgili zengin bir fikri muhtevası vardır. Din o toplumdaki fertlere belirli bir zihniyet ve ruh getirir, dinin bütün mensupları bu zihniyeti benimser ve şuurlu veya şuursuz olarak bu zihniyet onların hayatına tesir eder.²⁴⁹ Fertlere çevrelerindeki dünyayı özel gözlüklerle görmelerini sağlayacak kavramsal görüş imkanları sağlayan din²⁵⁰ böylece ferdin, içinde yaşadığı dünyayı anlaması ve kendini bu dünyada belirli bir yere yerleştirmesi sonucunu doğurur.²⁵¹

2. Toplumsal Yapılarla İlişkisi İçinde Din ve Dini Tecrübe

Kutsalın tecrübesi şeklinde tanımlanan “ **dini tecrübe** ” muhtelif şekillerde objektifleştirilerek türlü ifade tarzlarına bürünmektedir. Aslında dini tecrübe beşeri ve dünyevî bir ortamda, dinamik bir diyalektik karaktere sahip bulunuyor. Nitekim tarihi ve sosyolojik olarak dinler ve din, hayat, bir toplum ve kültür ortamında, çeşitli iç ve dış etkenler çerçevesinde bu yapısal unsurların dinamiğine göre şekilleniyor ve hatta değişime uğrayarak yeni formlara bürünüyor.²⁵²

Din Sosyolojisi'nin en önemli simalarından **Joachim Wach**, dini tecrübe ve onun anlatımını; dini tecrübenin teorik boyutu: Akide (doktrin), pratik anlatım: İbadet (kült), sosyolojik anlatım : Dini cemaat veya topluluk²⁵³ olmak üzere üç grupta incelemiştir.

²⁴⁷ Günay; *Din ve Sosyal Bütünleşme*, EÜİF Dergisi, C. 6, Kayseri 1989, s.7

²⁴⁸ Wach; age, s 53-54

²⁴⁹ Freyer; *Din Sosyolojisi*, s 37

²⁵⁰ Mardin; *Din ve İdeoloji*, s. 50

²⁵¹ Mardin; age, s.25

²⁵² Günay; age, s. 213

²⁵³ Joachim Wach; *Din Sosyolojisi*, (Çev.: Ünver Günay), MÜİFV Yay, İstanbul 1995, s. 43-45

ABD'deki dini hayatı inceleyen **Glock** ise dini yaşayış içerisinde incelenebilir dört boyut ayırt etmektedir ki dini tecrübe dört yönde objektifleşmiştir. Bunlar: Tecrübî, ritüalist, ideolojik, konsekansiyeldir²⁵⁴

Her din bir takım inançlara dayanmaktadır. En ilkelinden en yükseğine kadar, ister hak ister batıl hangi din olursa olsun, bu inançlar o dinin ayrılmaz birer parçasını teşkil ederler. İlkel ve politeist dinlerdeki mitolojik inanç ve geleneklerin yerini monoteist, ilahi ve yüksel dinlerde “ **iman esasları** ”, “ **doktrinler** ” ve “ **dogmalar** ” alırlar. Böylece bu tip yüksek dinlerde dini tecrübenin nazari ifadesi iman esaslarının toplandığı akaidle ilgili hususlar şeklinde kendini gösterir. Öte yandan her dine özellikle yüksek dinlerde dini inançların o dinin akidesinin özünü ifade eden bir formülün tekrarlanması suretiyle açığa vurulduğu görülmektedir. İtikadı dile getiren bir formülün tıpkı bir sembol, herkesin arkasından gittiği bir bayrak gibi o dine inanan tüm fertleri birleştirdiği anlatılmak istenmekteydi. İslâmiyet'te “ Yüce Allah'ın birliğini yahut tekliğini ” ifade eden “ **Kelime-i Tevhid** ” in veya “ Cenab-ı Allah'ın varlık ve birliğini ve Hz. Muhammed'in O' nun kulu ve Resulü olduğunu ” tasdik etmekten ibaret olan “ **Kelime-i Şهادet** ” bu dine mensubiyetin sembolü olan böyle birer ilk formüldür.

Dini tecrübenin teorik anlatımı, muhteva bakımından genellikle üç konu etrafında dönmektedir: Tanrı, Dünya ve İnsandır.²⁵⁵

Hiçbir din sadece bir takım tasavvurlar, fikirler ve inançlar toplamından ibaret değildir. Aksine her din bir duygu ve davranış meselesi olarak da ortaya çıkmaktadır. Amel; iman konularının ibadet alanı dediğimiz davranış alanına uygulanışından başka bir şey değildir. İbadet, dini inancın canlılığının korunması, devamı ve arttırılmasında önemli rol oynamaktadır. Zihni bir nitelikte olan inanç daha geniş bir cemaat içinde ayrılma ve farklılaşma sebebi olduğu halde, ibadet dini grubu kaynaştırmaya, birleştirmeye ve geliştirmeye yarar. Bu bakımdan İslam'da ibadet “ **imanın süsü** ” olarak vasıflandırılmaktadır. İbadetler, kurban, ayin, dini tören ve mensekler sadece ona katılanların tecrübelerini ifade etmekle kalmazlar aynı zamanda grubun teşkilât ve zihniyetini tayin etmeye ve onu şekillendirmeye yararlar. Nihayetinde tapınma eylemleri, ne kadar geniş ve belki de birbirine karşıt anlamlara ve farklılıklara

²⁵⁴ Günay; age, s. 216

²⁵⁵ Günay; age, s.217-222

bürünseler bile, hiçbir vakit dini inançlar konusundaki farklılıkların ortaya çıkardıkları ayrılıklar ölçüsünde bölünmelere ve gruplaşmalara yol açmazlar.²⁵⁶

Yaşayan bir din tabiatı icabı sosyal münasebetler kurmak ve sürdürmek zorundadır. Her din bir toplum içerisinde ortaya çıkıp hayatiyet bulduğu gibi, üyelerini birbirine bağlayan temel bağın din bağı olduğu sırf dini grup ve cemaatlerde görüldüğü üzere din, bir dini birlik ve cemaatleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Öte yandan hayatın hemen hemen bütün meseleleri hakkındaki hükümlerle, tüm ehemmiyetli dünyevi hadiselerle karşı takınılan tavırların toplamından ibaret bulunan gayet zengin bir fikri muhtevası da bulunmaktadır. Bu anlamda her din belli bir “ ruh ” ya da “ zihniyeti ” de beraberinde getirir. Başka bir deyişle din, mensuplarının dünyaya özel bir gözlükle görmelerini sağlayan ve bu şekli altında insan davranışlarını etkileyen metafizik bir dünya görüşü ve hayat anlayışı sağlar. Herhangi bir dine sulûk eden bir ferdin, kutsal dışı meselelere karşı belli bir tutumu takınmasını ve mesela tabiat, tarih ve kültürü belirli bir açıdan değerlendirmesi sonucunu doğurur.

Dinin topluma etkileri olduğu gibi, toplumsal durumlar ve güçlerinde dini tecrübelerin anlatımları üzerinde etkisi vardır. Çünkü toplum karşılıklı ve karmaşık bir etki-tepkiler bütününden ibaret olup, dini tecrübenin anlatımları da belli ölçülerde bunun dışında kalmamaktadır.²⁵⁷

Geleneksel toplumun şehirlerinden farklı olarak modern şehirlerde, dini sosyalleşme, dini çoğulculuk, sekülerizasyon, yeni dini hareketler ve cemaatlerin ortaya çıkışı gibi başka birçok dini sosyolojik tezahürleri içinde taşımaktadır.²⁵⁸ Modern şehir hayatında geleneksel dindarlığın rolü azalırken yeni dindarlık formları ve görüntülerinin ortaya çıkması normaldir. Farklı kurumsal sektörlerden oluşan ve bireylerden farklı farklı roller talep eden şehir hayatının, yeni dindarlık formlarını açığa çıkarması adeta kaçınılmazdır.²⁵⁹

Geleneksel toplumlarda din toplumun bütün sosyo-kültürel faaliyetlerini nüfuzu altında tutan dinin modern şehir hayatında bu kuşatıcı etkinliği azalarak daha kişisel boyutta özel yaşantılara doğru bir çekilişinden söz etmek mümkündür. Modern toplumun tipik

²⁵⁶ Günay; age, s. 222-228

²⁵⁷ Günay; age, s. 228-231

²⁵⁸ Günay; age, s. 361

²⁵⁹ Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s. 35

rol düzenlemeleri her ne kadar bireyde dini değerlere karşı bir ilgisizlik doğursa da burada bütünüyle bireyselleşme sürecinde dinin kurumsal görünüşünün yahut toplumsal ilişkilere olan etkisinin kaybolacağı anlamı çıkarılamaz.²⁶⁰ Bu bağlamda dinin etkinliğinin çözülüşü ve toplum içindeki temellerinin aşınmasının, hem birey hem de toplum açısından bir takım zararlı etkileri olan bir boşluk yaratması,²⁶¹ normaldir

Buna mukabil, dini hayatın şehrin farklı sosyo-ekonomik ve kültürel çevrelerine göre değişebilen ifade biçimlerine sahip olması gerçeği, dindarlığın boyutlarının her yerde aynı olmayan önem ve ağırlıklara sahip olduğunu göstermektedir. Gündelik hayatın bireysel ve toplumsal pratiğini ağırlıklı olarak tabiat şartlarının belirlediği kırsal alanlarda, genelde tabiat güçleriyle mücadele de başarısız kalan insanların kadercil eğilimler taşımaları daha kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bir taraftan da kırsal cemaatin mensupları üzerindeki kuşatıcı denetim gücü, bu inançların şekillenmesinde ve sürdürülmesinde belirleyici bir rol taşımaktadır. Fakat şehir hayatında durum aksinedir. Modern şehir hayatında birey, kırsal hayatta kaderciliğe çeken şartlardan ister istemez uzaklaşmaktadır.²⁶²

Dini tecrübenin doktrin kısmında kırsal hayatın dinamikleri içinde gelenekselleşen Tanrı, evren ve ahiretle ilgili inançlar, şehir hayatının kendine özgü dinamikleri içinde bir sarsıntıya uğramakta ve sonrasında daha rasyonel bir temelde yorumlanabilmektedir.

Dini tecrübenin pratik anlatımında, kırsal ile şehir ortamında bariz farklılıklar vardır. Genellikle kırsal alandaki dini yaşayışta cemaatçi bağlar daha baskın bir karakter arz ederken, şehirde bireyselci özellikler ağırlık kazanmaktadır.²⁶³ Dini yaşayıştaki yoğunluk ve dini ilginin şiddeti, şehrin üst tabakalarında en alt düzeyde olup, orta ve aşağı tabakalara doğru özellikle şehir hayatı ile henüz tam olarak bütünleşmemiş gecekondü çevrelerine doğru gidildikçe artma eğilimi gösterebilmektedir.²⁶⁴ Kırsal kesimde dinin pratik yönüne verilen önem şehirdekine oranla daha yüksek görünürken şehirsiz ortamlarda gerek bireyselci eğilimlerin artışından gerekse de dini yaşayış

²⁶⁰ Günay; " *Modern Sanayi Toplumlarında Din*, s. 51

²⁶¹ Çelik; age, s. 86

²⁶² Niyazi Akyüz; *Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentlileşme Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1994, s.198

²⁶³ Wach; age, s. 27-28

²⁶⁴ Günay; *Erzurum ve Çevre ;Köylerinde Dini Hayat* , s. 40

konusundaki cemaat baskısının kaybolmasından dolayı, inanca oranla pratik boyuta verilen önemde bir azalmadan söz edebiliriz.²⁶⁵

Dinin bireyleri toplumsal hayat içinde farklı tutumlara almaya güdülemesini hazırlayan temel faktörlerden biri de farklı tabaka ve kategorilerdeki insanların, içinde bulundukları statü ve konumlara göre değişebilen din anlayışlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Şehirsel yapılarda yaşayan insanlar bir yatay ve dikey ilişkiler ağı içerisinde bulunurlar. Son derece farklı, mesleki ya da sivil karakterde olabilen bu ilişkiler yüzünden kişiler sınıfları ve statüleriyle bağlantılı dini durumları yaşamaktadırlar. Doğal olarak sosyal farklılaşma ve tabakalaşmanın dini tecrübenin anlatımı üzerine açık bir etkisi olduğu söylenebilir²⁶⁶

Değişik toplumsal tabaka ve katmanlarda şekillenen dindarlık tipolojileri, dinin bu çevrelere uygun anlayış ve uygulama imkanlarını içeren bir çeşitlenme potansiyelini taşıdığı anlamına gelir. Bu anlamda hemen hemen bütün diğerde belirgin bir şekilde resmi ve kitabi dindarlık ile halk dindarlığının ayrımlaşması bu gerçeğe işaret eden önemli bir farklılaşmadır.²⁶⁷

Şehirsel yapılarda ya da şehirleşme sürecinde bulunan toplumlarda dinin önemli sosyolojik tezahürlerinden biri de onun cemaatleşmeler üzerindeki etkilerinde görünür. Özellikle sağlıklı ve çarpık şehirleşmenin söz konusu olduğu toplumlarda, diğer yansımalarıyla birlikte cemaatleşme olgusunda bazı işlevler kazanarak daha şiddetli bir şekilde kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Sanayileşme ve şehirleşme süreçlerinde ortaya çıkan bireyselleşme neticesinde, insana “**aidiyet**” duygusu ve “**sıcaklık**” veren grup bağları kopmakta, diğer yandan samimi ilişkilerin kopması ve çözülmesi ise bir takım psikolojik problemlere yol açabilmektedir. Buna bağlı olarak aidiyet duygusu ihtiyacını karşılamak için “**deviant**” davranışlar gösteren gruplar ve bu gruplara üyelik artabilmektedir. Bu tip toplumlarda, ailenin, küçük grubun, cemaatin çözülmesi, çok hızlı ve dakik bir hayatın yürürlükte olması, insanın bir çok menfaat birliği arasında bocalaması gibi faktörler, doğal olarak bireyciliği ve yalnızlığı getirmiştir. İşte

²⁶⁵ Günay; “Modern Sanayi Toplamlarına Din”, s. 55-58

²⁶⁶ Wach; age, s. 266

²⁶⁷ Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* s. 74; Günay; *Din Sosyolojisi*, s.302

bir bütünsel kimlikten ya da cemaate aidiyet duygusundan yoksun kalmak, kişileri bu türden ihtiyaçlarını ve tepkilerini tatmin edecek gruplara üyeliğe zorlamaktadır.²⁶⁸

Bu bakımdan, sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmelerin merkezinde ve çevresinde kalanlar arasındaki tartışmada, dışlanmışların tepkisini ifade eden bazı kollektif kimlik arayışları ve cemaatleşme eğilimleri, marjinallerin, alt tabakadakilerin, kendi yoksunluk durumlarına abartılı bir cevabı gibi görünmektedir.²⁶⁹

Şehre göç eden yeni şehirliler zamanla kendilerini artık daha önce yaşadıkları köy şartları ile değil de, şehirdeki yüksek yaşama standartlarıyla kıyaslamaları neticesinde bir “ **görelî yoksunluk duygusu** ” yaşayabilirler. Birey öncelikle kendi güç ve potansiyeli ile bu dezavantajı ortadan kaldırmaya ve standartlarını yükseltmeye çalışsa da zamanla bunun kişisel düzeyde ki çabalarla gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını görmesi nedeniyle bir dışlanmışlık psikolojisiyle yılgınlığa kapılabilmektedir. Yoğun rekabet ve mücadele ortamının sağladığı güvensizlik ve ümitsizlik durumu, kişiyi kendini güven içinde hissedeceği, korku ve endişelerinden uzakta bir yer aramaya yöneltebilmekte, bunu da değişik grup ve cemaatlere üye olarak giderme yolunu seçmektedir. Cemaatlere üyelik sayesinde kişi, belli bir ahlaki anlayışın oluşturulduğu güçlenmiş bir kimlikle ortaya çıkmakta ve karmaşık toplumsal yapı içerisinde varolabilme gücü kazanarak, kendine yer açabilmektedir.²⁷⁰ Bu noktadan hareketle dini cemaatlere yönelişi göçmenlerin sadece şehrin sosyo-ekonomik imkanlarından mahrum kalmalarından kaynaklanan bir tepkisellik olarak düşünmek eksik olur. Bununla birlikte dini cemaatleşmelerin uyum sürecinde ortaya çıkan tampon mekanizma işlevlerini ile şehrin kültürel ve ekonomik fırsatlarına ulaşmada taşıdığı misyon göz ardı edilmemelidir.²⁷¹

Aile ve akrabalık sisteminin çözüldüğü bu süreçte birey şehirde yaşanan hızlı sosyal hareketlilik ortamına uyum sağlayabilmek için yeni dayanışma yolları aramaya başlar ve bu ihtiyacını karşılayabileceğini düşündüğü dini cemaat ve hareketlere yönelir.²⁷²

Şehir hayatında birincil ilişki gereksinmelerini gideremeyen ve şehrin ekonomik ve sosyal fırsatlarından da yeterince yararlanamayan göçmenler, alternatif sosyal destek

²⁶⁸ Beşir Atalay; *Sanayileşme ve Geleneksel Yapı (Japonya Modeli)*, DPT Yay., Ankara 1984 , s. 13,58

²⁶⁹ Nuri Bilgin; *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayınları, İstanbul 1995, s.175

²⁷⁰ Hüsnîye Tatar; “ Şehirleşme ve Cemaatleşme ”, Türk Sosyolojisi Dergisi, Nisan\ 1997, S.3, s.84-85.

²⁷¹ Çelik; age, s. 92

ve dayanışma sistemlerine sarılmak durumunda kalmaktadırlar.²⁷³ Bu yönelişin ilk adımı olarak, hemşehrilik bağlarının, bütünsel şehir ilişkisi içerisinde cemaate aidiyeti ifade eden bir anlam ve işlev kazanması olmaktadır. Ancak bundan farklı olarak daha sıkı ve organize yapıları ile değişik taleplere cevap veren ve bu anlamda kişilerin güven temelinde ilişki kurmalarına yardım eden çeşitli dini cemaat ve gruplar, bu alanda oluşan boşluğu doldurmaktadırlar.²⁷⁴

Yeni şehirlilerin kent hayatına doğrudan katılmaları doğal olarak belli bir süreci gerektirmektedir. Cemaatler bu anlamda birer “**tampon mekanizma**” gibi kişilerin şehirselleşme süreciyle ilişkilerini düzenleme işlevleriyle de şehir hayatıyla kırsal geleneksel kültürün karşılaşması ve çatışmasından doğabilecek gerilimleri azaltabilmektedir. Özellikle hızlı ve çarpık bir şehirleşme süreci yaşayan gelişmekte olan toplumlarda kurumların ve bürokrasinin düzgün işlememesi, toplumsal tabakalaşma sisteminin dengesiz dağılımı, kültürel yapının yozlaşması ile yerellik, ideoloji ve inanç temelinde oluşan cemaatleşmelerin etkinlik kazanması arasında ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Resmi kurumların ulaşamadığı ya da yeterli olmadığı barınma ile eğitim vb konularda devreye giren cemaatler, bireylerde bu yüzden oluşabilecek hayal kırıklıkları, öfke ve sapmayı engelleyici, toplumsal çözülme ve gerilimleri önleyici potansiyelleri ile adeta sosyal yapının istikrar unsurları haline gelirler.²⁷⁵

Mensuplarının gündelik hayat pratiklerinden,²⁷⁶ kişisel eğilim ve tercihlerine kadar bütün sosyal ilişkilerini ve dünya görüşlerini belirleyen cemaatler bu anlamda, toplumda farklılaşan din anlayışlarının ve uygulamalarının da önemli kaynaklarından biri olabilmektedir. Özellikle geleneksellikten modernliğe geçiş sürecinde bulunan toplumlarda, cemaatlerin sağladığı kimlik ve sosyal dayanışma ağları, kişilerin toplumsallaşmalarına bir ölçüde katkıda bulunurken, bir başka açıdan ana yapıdan ayrılmış sosyal bloklar ve kültürlerin önünü açabilmektedir.²⁷⁷

²⁷² Tatar; *Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Malatya 1996, s. 83-86

²⁷³ Niyazi Akyüz; “ Türkiye’de Yaşanan İslam’ın Kırsal ve Kentsel Şekillerine Sosyo-Analitik Bir Yaklaşım ” ,Türk Yurdu, Aralık \ 1997, C. 17, S.124, s. 21

²⁷⁴ Hüsnüye Tatar; age, s. 141-142

²⁷⁵ Tatar; age, s.106, 191

²⁷⁶ Tatar; age, s. 189

3. Türkiye’de Şehirleşme Gecekkondulaşma ve Din

Batıda başlayan büyük değişim dünya ölçüsünde bir boyut kazanmaya yönelince, Osmanlı İmparatorluğu da daha XVIII. yüzyılda önce askeri alanda başlattığı değişimi giderek başka toplumsal faaliyet alanları ve kurumlara doğru kaydırmaya başlamıştı. XIX . yüzyıl bu yolda önemli hamlelere sahne oldu. Bu dönemde Tanzimat, bu yolda şüphesiz çok önemli bir merhaleyi oluşturmakta, bundan böyle Türk toplumunda değişim ivme kazanmış bulunmaktaydı.²⁷⁸

Ancak, tüm çabalara rağmen Osmanlı, hantal yapısı ile bu değişime ayak uyduramayarak, I. Dünya Savaşı’nın sonunda çökünce, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte Türk toplumu, tarihindeki belki de en köklü reformlar aracılığı ile, değişimin çok tipik bir örneğini yaşamaya başladı. Tanzimat’la başlayan değişim, Türk toplumu içerisinde çelişkili bir hal ortaya çıkarmış, bu durum özellikle kurumlarda en çarpıcı bir biçimde kendini göstermiştir. İnkılâpların çok önemli bir bölümü, toplumdaki bu çelişkili durumu ortadan kaldırmaya yöneldiler. Atatürk döneminde gerçekleştirilen inkılaplar, özellikle Tanzimat’tan bu yana giderek şiddetlenen bir bunalım ve arayış dönemini takiben ortaya çıkan böylesine hızlı bir değişime işaret etmektedir.

Günay ve Ecer’ in de belirttiği gibi “ bu hızlı değişimlerin topluma mal olması ve kökleşmesi yine de uzun bir süreçte oluyor. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de başlatılan değişim olgusu, kanaatimizce toplum hayatımızın her alanında bütün hızıyla sürüyor. Ancak değişim, böylesine bir tarihi, toplumsal ve kültürel olgu olarak, Türk toplumunun kendi şartları ve iç ve dış dinamikleri çerçevesinde yaşıyor. Anlaşılan o, tarihi ve toplumsal gelişimi çerçevesinde, düz hatlı bir çizgide seyretmiyor. Dolayısıyla da Türk toplumu da her geçen gün sürekli olarak modernleşmiyor. Tersine değişim zikzaklar ve med cezirlerle karakterize olan bir süreçte gerçekleşiyor. Her şeye rağmen Türkiye’de kökleri gerilere uzanan ve Cumhuriyetle birlikte ivme kazanan **Gemeinschaft** (cemaat) ilişkilerden **Gesellschaft** (cemiyet) ilişkilere, yahut geleneksel bir toplum modelinden modern bir topluma doğru olan değişim süreci

²⁷⁷ Çelik; age, s.94

²⁷⁸ Ünver, Günay; Vehbi Ecer; *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, Erciyes Ün. Yay. Kayseri 1999, s. 229-230

bütün hızıyla sürüyor ve böylece hızlı ve köklü değişim ve dönüşüm, Türk toplumunun Cumhuriyet tarihine damgasını vuruyor.

Geleneksel modelden modern ve çağdaş bir toplum modeline geçmek isteyen ancak henüz bunu başaramayan, yine de artık eskisi gibi olmayan “ **tranzisyonel** ” bir toplumun kendi iç ve dış dinamikleri çerçevesinde yaşamakta olduğu değişim ve dönüşüm ve bunlara uyum ve uyumsuzluk olguları ve çelişkiler biçiminde ” ²⁷⁹ değerlendirmek gerekiyor.

Toplumsal yapısı hızla değişmekte olan Türkiye’de onunla sarmaş dolaş bir halde bulunan din, farklılaşan toplumda kendine yeni bir yer edinme sürecini yaşamakta ve bu çerçevede ister istemez bazen sesli bazen de sessiz ve derinden kendi konumunu sorgulamaktadır. ²⁸⁰

Çok hızlı değişim, sekülerleşme ve modernleşmenin ortaya çıkardığı yeni durum ve şartlara özellikle de değerlerin değişmeye başlamasına tepkisel bir anlam taşıyan ve belli bir dönemden itibaren tırmanışa geçen tarikatların çok büyük bir bölümü aslında eski sufi teşekküllerin devamından ibarettir. Ancak yeni durum ve şartlar onlara yeni uyum, süreç ve şekillerini empoze etmekten geri durmamış ve böylece onlar toplum içerisinde yeni işlevlere de yönelmişlerdir. ²⁸¹

Şehir hayatının anonimleşmiş, resmi ve yüzeysel ilişkileri ile farklılaşmış iktisadi, kültürel yapısı içerisinde, dini hayatın da hemen bütün boyutlarında bu ilişkilere denk düşen bazı değişimleri yaşaması ya da karşılıklı bir etkileşime girmesi kaçınılmaz görünmektedir. Rasyonalizasyon, iş bölümü ve kurumsallaşma gibi önemli yapısal değişimlerin yaşandığı şehirleşme ve modernleşme sürecinde kültürel yapıda olduğu gibi geleneksel dindarlık formlarında da ciddi sarsıntılar ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden şehirde yaşanan kültürel gelişme, çatışma ve uyum süreçleri ile şehrin sosyal yapısı, ister istemez hayatı ve toplumu anlamlandırmada farklı bir dini algılama çerçevesi istemekte ve tipolojik olarak özgün bir şehirli dindarlığı oluşmaktadır. ²⁸²

²⁷⁹ Günay-Ecer; age, s.231, 233

²⁸⁰ Günay-Ecer; age, s. 294

²⁸¹ Çelik; age, s.101

²⁸² Çelik; age, s. 79

Sanayileşme ve şehirleşme neticesinde gündelik hayatın daha fazla biçimde rasyonalize edilmesi, zamanın kullanımı, tüketim temelinde tanımlanan toplumsal ilişkiler ve rollerle kitle iletişim araçlarının manipülasyon gücü, modern şehir insanının dine karşı ilgilerini azaltıcı bir işlev görebilmektedir.²⁸³ Öte yandan, şehrin statü ve rollere göre ayrılmış yapısı içerisinde, insanların şehir imkanlarına ulaşma durumlarına göre değişebilen çeşitli din anlayışlarına bağlanma eğiliminde oldukları da gözlemlenebilmektedir. Bu eğilime, gelişmekte olan ülkelerin şehirleşmesine özgü olan kırsal-geleneksel kültürün ve dindarlık tarzının, oluşan bu yerel atmosfer içerisinde etkinliğini sürdürmesi ve çoğu durumlarda yeni formları altında şehirde var olmaya devam etmesi bir örnek olarak verilebilir.²⁸⁴

Toplumsal gelişmedeki olumsuzluklar ve çelişkilerin yarattığı güvensizlik, endişe, yalnızlık ve güçsüzlük, şehirlerin daha çok orta ve alt tabakalarında ve özellikle de gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların bilinçlerinde daha derin etkiler bırakmaktadır. Taşıdığı özellikler itibariyle bu çevreler radikal karakterli dini akımların veya mistik eğilimli tarikatların ya da dini mistik büyüsel tiplerin faaliyeti için uygun birer ortam haline gelmektedir. Şehirleşme sürecinde de etkin bir şekilde tezahür eden cemaatler, tarikatlar, dinin ideolojileşmesi ve siyasallaşması, türbe ve ziyaret dindarlığında gözlenen nispî artış eğilimi, hızla değişen ancak çelişkiden de yakasını kurtaramayan bunalımlı bir toplumda dini hayatta meydana gelen farklılaşmaların göstergeleri olmaktadır. Bu anlamda yeni dini hareketlerin zihinsel yapılanmalarında ve gelişmelerindeki belirleyicilerinden biri, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarda önemli sarsıntı, yozlaşma ve çatışmalara yol açan değişim süreçlerine karşı bir tepkidir.²⁸⁵

Dinin bütünleştirici işlevini, bürokrasi ve kurumsallaşma olgusu bazı konularda üstlenmiş gibidir. Dinin şehir hayatının farklı kesitleri arasında bir bağ kuran unsur ve güç olma vasfı önemli ölçüde aşınarak, onun diğer sektörlerle aynı düzeyde görülmesine yol açmıştır. Tüm bunların neticesinde din, artık toplumun genel bütünleştiricisi olmaktan ziyade belirli toplumsal grupların özel bütünleştiricisi olma işlevi ile pratiği kuşatmaktadır.²⁸⁶

²⁸³ Günay; "Modern Sanayi Toplumlarında Din" s. 46

²⁸⁴ Çelik; age, s. 80

²⁸⁵ Günay-Ecer; age, s. 89

²⁸⁶ Peter Berger; "Dini Kurumlar", (Çev.: Adil Çiftçi), Toplumbilim Yaz. And. Yay. İzmir 1999, s. 108

Her ne kadar din, modern toplumun büyük ve kamusal kurum ve alanlarındaki önemini kaybetmiş olsa da, sosyo-psikolojik düzeyde sağladığı tatmin duyguları ve hayatı anlamlandırıcı yönü ile özel alanda varlığını sürdürmeye devam edecektir. Birey “ **din ve işin bir arada yürümediğini** ” fark ettiği ölçüde “ **dinin etkide bulunabileceği** ” başka hayat alanları aramada daha gayretli olur.²⁸⁷

II. Dünya Savaşı’nı takip eden dönemde Türkiye’de gerek siyasi alanda gerek sosyo-ekonomik alanda bir çok değişimde kendini göstermeye başlamıştır. Çok partili döneme geçiş ve özellikle Demokrat Partinin iktidarıyla dini politikalarındaki yumuşama eğilimleri aynı zamanda tarım sektörüne teknolojinin girmesi olayına paralel olarak “ **ülke yapısal değişimi hızlı ve hazırlıksız bir şekilde yaşamaya** ” başladı. Buna mukabil köyden şehre ve özellikle İstanbul gibi metropollere büyük iç göç olgusu kendini gösterdi. Hatta göç olayı durmayarak başka bir kulvardan da atağa geçti. Ülke 1960’lı yıllardan itibaren yurt dışına da göç vermeye başladı. Türkiye’de büyük şehirler köylerden başlayan bu akımı yeterince “ **massedebilecek** ” bir sanayi, sosyo-ekonomik ve kültürel kapasiteye sahip olmadığından şehirlerin çevresinde gecekondulaşma olayı çok büyük boyutlara ulaştı.²⁸⁸ Bu süreç içerisinde şehirlerin çevresini kuşatan devasa gecekondulaşma olgusu ile birlikte çarpık şehirleşmenin bütün toplumu etkileyen çeşitli toplumsal tezahürleri ortaya çıktı. Türkiye’nin girmiş olduğu bu hızlı sosyo-ekonomik değişim sürecinde geleneksel yapılar hızla çözülürken modern yapılar hemen bunların yerini alamamıştır. Bu hızlı değişim sürecinde toplumsal yapı kendine özgü bir takım ara formlar ve tampon mekanizmalar yaratmıştır. Yaşanan hızlı sanayileşme ve şehirleşmeye paralel olarak büyük şehirlerde bireyler, yerleşme iş bulma resmi kurumlarla ilişkiler vb konularda çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. İşte şehir hayatına özgü bu tür sorunların çözümünde, dini işlevlerin ötesinde başka işlevlerde kazanarak devreye giren tarikatlar, adeta bir “ **sosyal güvenlik mekanizması** ” gibi çalışarak bir ara form oluşturabilmektedir.²⁸⁹ Nitekim Türkiye’de tarikatların, şehirlerin değişimden en fazla etkilenen çevreleri olan orta ve alt tabakalarda, özellikle gecekondu çevreleri ve kasabalarda yaygın olması vakası bu olguyu destekleyen bir ilişkiyi göstermektedir.²⁹⁰

²⁸⁷ Berger; agm, s, 125

²⁸⁸ Günay-Ecer; age, s. 246

²⁸⁹ Fulya Atacan; *Sosyal Değişme ve Tarikatlar: Cerrahiler*, Hil Yayınları, İstanbul 1990, s. 89

²⁹⁰ Çelik; age, s. 99

Geleneksel toplum yapısına oranla modernleşme ile yaşanan hızlı değişimler, aşırı materyalizm, rasyonalizm, pozitivizm, toplum yapısında bir otorite ve inanç boşluğu olgusu ile birlikte bir toplumsal anomiye de yol açabilmektedir. Böylece büyüü bozulan dünyada aşırı sekülerleşme sonucu bir kenara çekilen geleneksel inançlar ve dinler, bu manevi ihtiyaçlara cevap veremeyince boşluk yeni dini hareketler tarafından doldurulmaktadır. Genellikle yeni dini hareketlerin, geleneksel din ve inanç sistemlerinin belli toplum kesimine sağlayamadıkları bir kısım manevi ihtiyaçları karşıladıkları kabul edilmektedir.²⁹¹

Dolayısıyla hızlı değişim süreci içinde bir uyum aracı ve sosyal güvenlik mekanizması gibi çalışan tarikatlar, toplumsal ilişkiler alanındaki yaygınlaşan etkinlikleri ile adeta bir seküler patronaj ağı geliştirirler. Bir ara form olarak tarikatlar şehirleşme sürecinde yeni seküler işlevler üstlenerek sosyal sistemde ortaya çıkan boşluğu doldurmakta ve bu dünyevi himaye sistemi içinde şeyh\mürid ilişkisini ve dolayısıyla tarikatı yeniden üreterek yeni bir anlam kazanmaktadırlar.²⁹²

Bu tarikatların önemli bir bölümü eski sufi teşekküllerin bir devamı olup Selçuklu ve Osmanlı'da tarikatlar şeklinde kurumlaşmış bulunan Gemeinschaft (cemaat) eğilim ve özleminin bir uzantısıdır. Ancak değişen şartlar onlara yeni uyum süreçlerini de empoze etmektedir.

Böylece tarikatlar Türkiye'de toplumsal değişimin ortaya çıkardığı anomi ve bunalım ortamında, geleneksel formların kendilerine yabancı gördükleri değişimin yeni şekillerine karşı tipik bir set oluşturmak suretiyle direnme gayretlerinin sembolik bir anlatımıdır.²⁹³

Türkiye'de yasak olmasına rağmen neden insanlar tarikatlara veya öteki dini –mistik- sosyal akım, hareket cemaat ve oluşumlara giriyor ve hatta son dönemde olduğu üzere büyük oranlarda rağbet gösteriyorlar ?

Kişisel ve toplumsal sorunlar ve bunalımlar, kimlik krizleri, ahlaki nedenler, dinini daha yoğun ve içten yaşama ihtiyacı, mistik coşkunun cazibesi, hayalperestlik ve

²⁹¹ Orhan Türkoğlu; " Batı ve Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ", Türk Yurdu, C. 17, S. 116-117 s, 451-452

²⁹² Atacan; age, s. 18

²⁹³ Günay-Ecer; age, s. 250

gerçeklerden kaçış, yalnızlıktan kaçış, dayanışma ihtiyacı, ekonomik veya politik sebepler *gemeinschaft* eğilimin geleneksel uzantısı olarak cemaat ruhunun yeniden şahlanması, Allah'la beraber olmak, ruhunu yüceltmek, işlediği günahkardan temizlenmek, ahirete hazırlanmak, arayış, yaratıcı dini tecrübe, çevrenin ve geleneğin etkisi, ailenin yoksulluğunun, çarpık kentleşmenin etkisi ve böylece ortaya çıkan uyumsuzluklar ve daha saymakla bitmeyen bir çok sebep insanları tarikatlara ve cemaatlara girmeyi, insanları cezbediyor.

Günay'ın da belirttiği gibi özellikle hızlı nüfus artışı köyden kente göç, gecekondulaşma, işsizlik, eğitimsizlik, hızlı değişimin ortaya çıkardığı anomi ortamı, ve yabancılaşma, yalnızlık, ferdiyetçilik, bilgisizlik, sağlık hizmetlerinin yetersizliği, hızlı enflasyon ve ekonomik, siyasal ve kültürel istikrarsızlık, kişinin temel haklarını, değerlerini ve itibarın sağlayacak güvenli mekanizmaların ve özellikle de sosyal güvenlik kavramının yeterince gelişip kurumlaşmamış olması, dini eğitim ve öğretimin kalitesizlik ve yetersizliği, dar kalıplar içerisinde Orta Çağ'dan kalma ve çoğu modası geçmiş meselelere sıkışıp kalmış, yüzeysel, fikri, zihni, ahlaki, kültürel, ve felsefi boyutları güdük, normatif ve gelenekçi dini kültürün zafiyeti, kerametlerin esrarengiz cazibesi, geleneksel kitabi dindarlığın otoriterlik, normatiflik ve kuruluğu, geleneksel ve yaygın dinin tekelci ve kontrolcü otoriter baskısından kaçış, özgürlük içerisinde yaratıcı dini coşku ve ruhi tatmin arayışı, yabancı değerlerin toplumu istilaya başlaması, ahlaki dejenerasyon, ihtirasların yarattığı bunalımlar ve daha saymakla bitmeyecek bir çok etmenin bunda rol oynadığı açıktır.

Her şeyden önce tarikatlar kuru bir dindarlık yerine duygu ve heyecan içeriyor. Bu amaçla, onlar şiiri, ilahileri, musikiyi, raksı, zikri, merasimi, gösteriyi, spiritizmi, telkini medyumlaştırmayı, kerameti mitolojiyi, şifa dağıtmayı, bereketi, ve başka heyecan yaratıcı etkileme araçlarını alabildiğine kullanıyor. Bu durum eğitilmiş-eğitimsiz, bir çok insanı, özellikle de çarpık toplumsal yapılaşmanın kendini gösterdiği çevrelerin insanlarını; gençleri, kişilik ve kültür sorunları, sosyo-ekonomik problemler, geleneksizlik, köksüzlük, sağlık meseleleri yahut başka maddi manevi çaresizlik, yetersizlik, yüzeysizlik, şekilcilik, ezbercilik, kuruluk, temelsizlik, kalitesizlik, başıboşluk, yalnızlık, hiçlik, anlamsızlık, iç sıkıntısı, tatminsizlik, arayış ve beklenti içerisinde bocalayan kitleleri cezbediyor.²⁹⁴

²⁹⁴ Günay-Ecer; age, s. 298, 300, 326

Modern dönemlerde tarikatlar toplumun sosyal faaliyetleri üzerinde yeniden yoğunlaşmaya ve yapılaşmaya yönelik bir takım işlevler kazanırlar. Ancak bunun dışında gelenek ile modernlik arasındaki tereddütler ve özellikle Batılı değerler içinde eriyip gitme endişesi, tarikatların zihni ve ahlaki planda kendi içlerinde kapanma eğilimlerini besleyerek büyük şehirlerde yeni bir tür kapalı cemaatler ya da ayrı sosyal bloklar haline gelmelerini sağlayabilmektedir. Dini cemaat ve tarikatların faaliyetleri arasına dernek, vakıf, yurt, kurs vb eğitim kurumları, şirket kurma ve bunları işletme, finans kurumları oluşturma, holdingleşme, basın ve medya örgütlenmesi gibi dünyevi amaçlara yönelik işler çok büyük ölçüde girmekte ²⁹⁵ ve bütün bunlar da tarikat kültürü geleneği ve dünya görüşünde bu gelişmenin mantığına uygun önemli tutum değişikliklerini beraberinde getirmektedir.

Dinin değişen toplum yapısında kendine yeni bir tarzda yeni bir konum edinme süreci, çoğu zaman bir dini yeniden canlanış olarak tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Farklılaşan, ihtisaslaşan ve kurumsallaşan toplum yapısı içinde yeni bir konum kazanır. Bu değişimin en önemli iki boyutu farklılaşma ve dinin bugünün toplumunda ideolojik bir içerik kazanabilmesidir. Böylece özellikle geçiş toplumlarında sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelere paralel olarak geleneksel din ve dindarlıkların gerileyeceği şeklindeki evrimci beklenti ve öngörülenin aksine çoğu zaman geleneksel dindarlıkların yeni form ve biçimler altında yeniden canlanışı olgusuna rastlanabilmektedir. ²⁹⁶

Modern şehrsel hayat içerisinde, gerek mevcut dinlerin sağlayamadığı bir meşrulaştırmayı gerçekleştirme gerekse de kimlik ve bütünleşme problemlerini çözümleme vasıtası olarak yöneldikleri yeni dini hareketler, bu boşluğu doldurmak için devreye girmiş “ **görünmeyen bir din** ” in etkin unsurları konumundadır.

Şehirde geleneksel din ve dindarlıklar yeni ve değişik şartlara uymaya çalışmakta; sarsıntı, uyumsuzluk, geri dönüş ve yeni arayışlar bu intibak sürecine bağlı olarak kendilerini göstermektedirler. Bu bağlamda geleneksel din anlayışları ve uygulamaları,

²⁹⁵ Şerif Mardin; *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.111

²⁹⁶ Günay; *Din Sosyolojisi*, s.346

modern toplumlarda daha bireysel, akılcı ve içten yaşanan dindarlık şekillerine dönüşmekte ve kendini göstermektedir.²⁹⁷

Hızlı sosyo-ekonomik değişme ve göç, değerler düzeyinde bir anomi yaşanmasına sebep olurken bireylerde sosyal güvensizlik yaratabilmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan yeni dini hareket ve oluşumlar “ **kalabalıklar içerisindeki yalnız insana** ” bir referans ve danışma çevresi sağlarken, diğer yandan bir protesto ögesi ve ekonomik gelişmenin meşrulaştırıcısı olarak önemli işlevler üstlenmişlerdir²⁹⁸

Yaşanan iktisadi entegrasyonun ve kapitalist bir şehir toplumu tipine eklemlenmenin yarattığı bunalımlar, geleneksel kesimlerin toplumsal tabakalaşma sistemindeki zayıf konumlarını fark etmelerine neden olabilmektedir .Bu aşamada gözlenen dine müracaat ve dinselilikteki artış, aslında ekonomik gelişmeye paralel olarak toplumu istila eden yabancı kültür değerlerinin yarattığı bunalımın bir tepkisel anlatımıdır. Bu yaklaşıma göre, dine dayanan hareketlerin çoğu aslında toplumsal tabakalaşma sisteminde düşük bir statüye sahip bireylerin kollektif tepkisinin örgütlenmesinden ibaret olarak görülmektedir.²⁹⁹

Türkiye’de dinsel canlanışın sosyo-kültürel ve ekonomik nedenlerle ilişkilendirilebilen bir temelin bulunduğu kabul edilebilir. Bu nedenlerin ortaya çıkmasına imkan veren yoksullukla zenginliğin bir arada yaşadığı çarpık şehirleşme ortamı, göçmenlere çeşitli kıyas imkanları sunar. Bu aşamada gerek göçmenlerde gerekse de şehrin periferisinde ya da sosyo-ekonomik tabakalaşmanın altında kalmış ve gelir dağılımından yeterli pay alamayan toplum kesimlerinin, kendilerini o konfora sahip başkaları ile kıyaslamaları sonucu “ **görelî ekonomik yoksunluk duyguları** ” oluşabilmektedir.³⁰⁰ Bu şekilde beklentiler ile imkanlar arasındaki mesafenin farkına ve bilincine varmakla şiddetlenen yoksunluk duygusu, siyasal davranışlardan dini hayata uzanan bir çizgide toplumsal hayatın çeşitli boyutlarında ortaya çıkan radikal yorumların ya da gruplaşmaların temel nedeni olarak gösterilmektedir.³⁰¹ Yeni dini hareketlerin ortaya çıkışını “ **yoksunluk teması** ” na göre vurgulayan yaklaşımlar, psikolojik faktörlere ağırlık vererek açıklama eğiliminde olmuşlardır.

²⁹⁷ Günay; age, s. 365

²⁹⁸ Atacan; age, s.13; Türkdöğün, “Batı ve Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ”, s. 34

²⁹⁹ Vergin; “ Dinselilikte Artış ”, s. 10; Vergin; “ İslam , Kenti Yeniden Muhasara Ederken ”, Türkiye Günlüğü, Güz 1992, S. 20, s.74

³⁰⁰ Marshall; *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 829

Yeni dini hareketlerin zihinsel yapılanmalarında ve gelişmelerindeki belirleyici ana unsurlardan biri de sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarda önemli sarsıntı, yozlaşma ve çatışmalara yol açan değişim süreçlerine karşı duyulan tepki olmaktadır. Toplumsal gelişmedeki olumsuzluklar ve çelişkilerin yarattığı güvensizlik, endişe, yalnızlık ve güçsüzlük, şehirlerin daha çok orta ve alt tabakalarında ve özellikle de gecekondulu bölgelerinde yaşayan insanların bilinçlerinde daha derin etkiler bırakmaktadır. Taşıdığı özellikler itibariyle bu çevreler radikal karakterli dini akımların veya mistik eğilimli tarikatların ya da dini mistik büyüsel tiplerin faaliyeti için uygun birer ortam haline gelmektedir.³⁰²

Çarpık kentleşmenin kaçınılmaz bir tezahürü olan gecekondular ve dini hayat arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Kayseri'nin 4000 yıllık tarihi geçmişiyile, İlk Çağ'lardan başlamak üzere bir çok medeniyet ve kültüre ev sahipliği yapan kent, önemli ticari yolların kavşak noktasında bulunan belli bir tarih birikimi olan modern bir kent hüviyetindedir.

Sahip olduğu bir takım özellikler nedeniyle bölgesinde önemli bir çekim merkezi konumu kazanarak hızlı bir nüfus artışına sahne olan ve bunun yanı sıra sanayileşme ve sosyo-ekonomik gelişme gibi çeşitli faktörlerin etkisi altında, sosyo-kültürel değişim süreci ile de karşı karşıya bulunmaktadır. Bununla birlikte diğer büyük şehirlerde yaşanan gecekondulu şehirleşmenin aksine, kentte nispeten daha planlı ve düzenli bir şehirleşme süreci göze çarpmaktadır. Bazı eksiklik ve çarpıklıklarına rağmen bunlar çözülemeyecek boyutlarda değildir. Ancak geleneksel Anadolu şehrinden, hızlı bir sanayileşmeyle birlikte heterojen bir nüfus yapısına doğru hızla ilerleyen Kayseri'de bu sürecin kentin toplumsal yapısı ve dini hayatında da değişimlere yol açması kaçınılmazdır.

³⁰¹ Tatar; agm, s. 98

³⁰² Türkdoğan; agm, s. 37; Tatar; age, s. 187.

II. BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANINDA GECEKONDULAŞMA VE DİN

1. Kayseri'nin Kentsel Gelişimi

Anadolu medeniyetlerinin tarihi zenginlikleri ile dolu olan Kayseri, 4000 yıllık tarihi geçmişi ile Anadolu'nun tam ortasında olup İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde, 17.043 km² yüzölçümü ile Türkiye'nin % 2.2 'lik bölümünü kaplamaktadır. Şehrin sınır komşuluğunu ise, Kahramanmaraş, Nevşehir, Adana, Sivas, Yozgat illeri yapmaktadır.³⁰³

İlk Çağ medeniyetlerinden olan Hititlerden başlayarak bir çok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış, zengin kültürel ve sosyal birikimi olan bir şehirdir.

M.Ö XI. yüzyıl ortalarında Tabal Krallığı'nın yerleşim yeri olan, Mazaka (Kayseri) olduğunu göstermektedir. M.Ö 550'lerde Pers Hakimiyeti'ne geçen Mazaka, Kapodokya Krallığı döneminde Eusebia, Kapodokya'nın Roma'ya bağlanmasından sonra Caseria (Kaseria) adını almıştır.³⁰⁴

Anadolu Selçukluların Anadolu'yu Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak adına kurdukları beyliklerden biri olan Danişmentliler tarafından 1127'de Emir Melik Mehmet Gazi tarafından fethedilen Kayseri, Emir'in oğlu Melik Mehmet zamanında

³⁰³ Kayseri Valiliği; *Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri*, Plaka Matbaa, Ankara 1998, s. 3, 17

³⁰⁴ Halit Erkiletlioğlu; *Kayseri Tarihi, (En Eski Zamanlardan Osmanlılara Kadar)*, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü Yay, Kayseri 1993, s. 34, 37

beyliğin başkenti olmuştur. 1169 yılında kent tüm bölgeyle birlikte Anadolu Selçukluların hakimiyetine girmiştir. A. Selçukluların 1243' te Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilmesiyle kent sırasıyla İlhanlılar, Eretnalılar ve Karamanoğullarının hakimiyetine girmiştir. Osmanlılar zamanında 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı'nın idaresine girmiştir.

Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Kayseri, Selçuklular döneminde bir kültür ve ticaret merkezi durumundaydı. Osmanlılar zamanında da şehir kültürel, iktisadi ve siyasi açıdan konumunu yine muhafaza etmekteydi.³⁰⁵

XVI. yüzyılda ait tahrir defterlerindeki kayıtlara göre surlar içerisinde yer alan 37 mahalleden müteakip 9000 nüfusu bünyesinde barındıran bir şehirdir. Nüfusunun % 30'u gayri müslim olup gerisi Müslüman idi.

XVII. yüzyılda şehirde fiziksel büyümenin yanında, iktisadi hayatta da bir canlanma görülür.

XVIII. yüzyılda kentin mahalle adedi 77' ye çıkarken nüfusu 20 bin'e ulaşmıştır, XVIII. yüzyıla ait olduğu belirlenen 1 bedesten, 5 han ve 4 pazar yeri tespit edilmiştir.

Bu hızlı gelişim XIX. ve XX. yüzyılda da devam etmiştir. 1892 kayıtlarında 49 bin olan şehir nüfusu, XX. yüzyılda yaklaşık 56 bin olarak tespit edilmiştir. Şehrin bu istikrarlı gelişiminde ticaretin yanı sıra Kayseri'nin sancak merkezi olması nedeniyle idari yapılanmada da önemli bir faktör olmuştur.³⁰⁶

2. Kayseri'de Kentleşme ve Gecekondulaşma

Cumhuriyetin ilanıyla tüm ülkeyi saran değişim ve gelişim rüzgarı kentin şehirleşmesinde de önemli bir dönüm noktası olur. Kayseri'ye 1926'da Tayyare fabrikası, 1927'de tren istasyonu, 1935'te Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nın kurulmasıyla şehrin çehresi iyiden iyiye değişmeye başlamışken, II. Dünya Savaşıyla birlikte tüm ülkeyle birlikte kent de bir duraklama sürecine girmiştir. 1950'lerden sonra

³⁰⁵ Vehbi Ecer; *XII. ve XIV. Yy.larda Kayseri Kültür ve Tarihi*, İBAV Yay, Kayseri 2001, s. 13

³⁰⁶ Osman Eravşar; *Seyahatnamelerde Kayseri*, KTO Yay, Kayseri 2000, s. 41

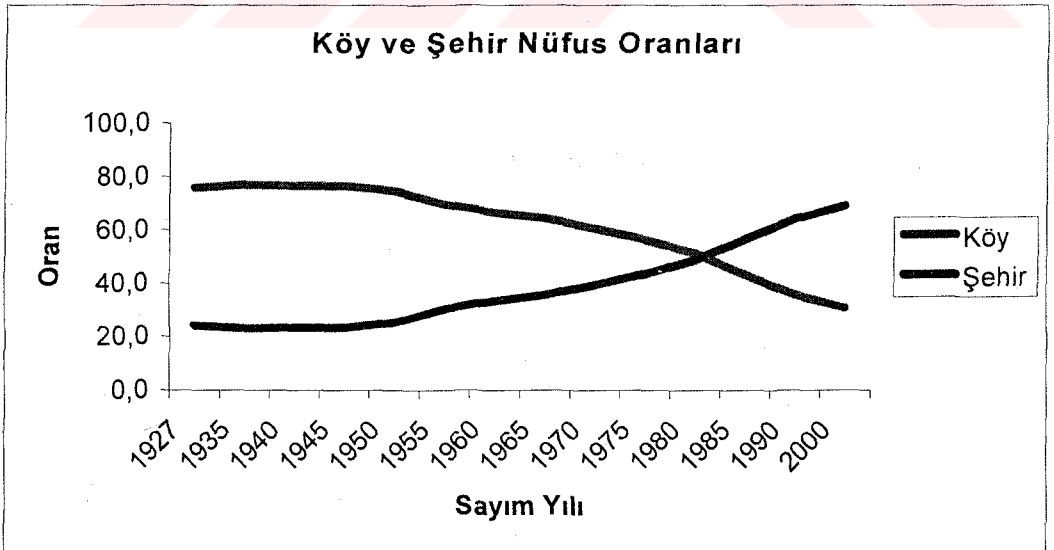
yeniden atılım yapan şehir sanayileşmeden kaynaklanan iş gücü açığı nedeniyle 50'lerden sonra göç almaya başlamıştır.³⁰⁷

Şehirleşmenin hızlanması köy-şehir nüfus dengesini bozmuştur. Yıllara göre Kayseri köy-şehir nüfus dağılım oranları Tablo 4'dedir.

Tablo 4: Kayseri'nin Köy ve Şehir Nüfus Oranları, Artış Hızları

Sayım Yılı	Köy Nüfusu	Köy Nüfus Oranı (binde)	Şehir Nüfusu	Şehir Nüfus Oranı (binde)	Toplam	Artış Hızı (binde)
1927	190.111	75.90	60.379	24.10	250.490	--
1935	239.114	77.02	71.344	22.98	310.458	17.24
1940	262.780	76.62	80.189	23.38	342.969	10.59
1945	283.615	76.63	86.474	23.37	370.089	21.73
1950	301.871	74.75	101.990	25.25	403.861	27.75
1955	293.748	69.61	128.262	30.39	422.010	28.53
1960	319.047	66.41	161.340	33.59	480.387	24.63
1965	344.985	64.34	191.221	35.66	536.206	25.19
1970	361.869	60.44	236.824	39.56	598.693	25.01
1975	381.227	56.33	295.582	43.67	676.809	20.65
1980	398.031	51.14	380.352	48.86	778.383	24.88
1985	375.504	43.46	488.556	56.54	864.060	21.71
1990	339.412	35.97	604.072	64.03	943.484	18.28
2000	328.078	30.94	732.354	69.06	1.060.432	

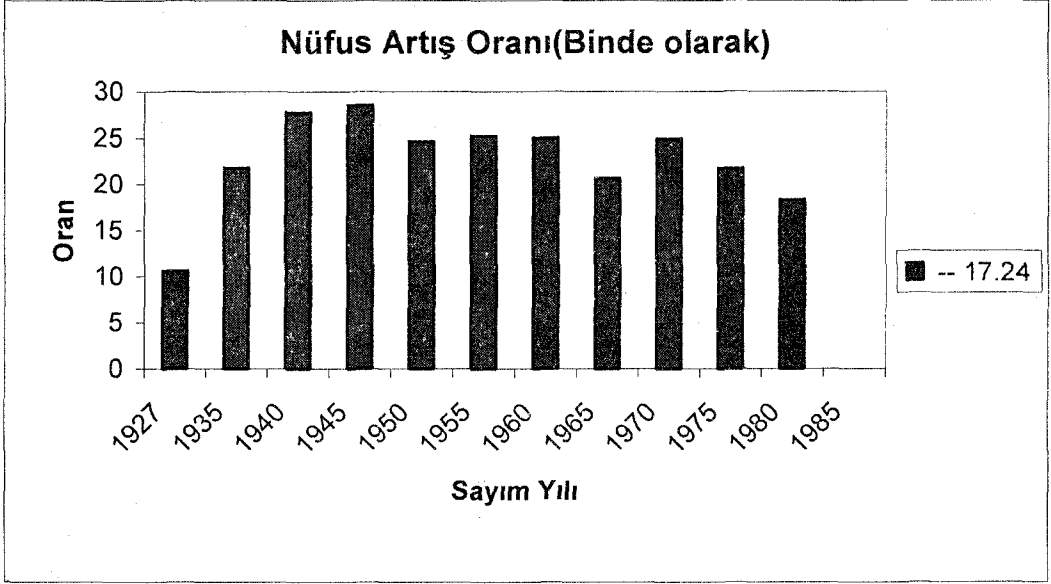
Kaynak: Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri) 38 Kayseri, T. C. Başbakanlık DİE, DİE Matbaası, Ankara 2003, s.40

Grafik 3 : Kayseri'nin Yıllara Göre Köy ve Şehir Nüfus Oranları

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri) 38 Kayseri ,T. C. Başbakanlık DİE, DİE Matbaası, Ankara 2003, s. 47

³⁰⁷ Kayseri Valiliği, *Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri*, Plaka Matbaa, Ankara 1998, s. 3,17

Grafik 4: Kayseri’de Yıllara Göre Nüfus Artış Oranı

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri) 38 Kayseri, T. C. Başbakanlık DİE, DİE Matbaası, Ankara 2003, s.66, 47, 51, 65’den alınmıştır.

1950’li yıllarda artış gösteren sanayileşmeye bağlı göçlerle başlayan şehir-köy nüfus oranındaki değişim, Kayseri “ **il merkezinin** ” nüfusunun artışını hızlandırmıştır. 1950’de 65.648 olan şehir nüfusu; 1960’da 102.596’ya, 1970’ de 160.985’e, 1980’de 207.037’ye , 1990’da 421.362’ye 2000 yılında ise 536.3922’ye yükselmiştir.

2000 yılı nüfus sayımına göre Kayseri il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusun Türkiye ortalamasının üzerinde yer aldığı dikkati çekmektedir. 1960’lı yılların sonuna kadar sürekli nüfus kaybeden bir il görünümünde olan Kayseri 1960-1970 döneminde Türkiye nüfus artış hızının altında yer almasına rağmen nüfus kaybında azalma görülmektedir.

1980 ve sonrası Kayseri için yeni bir dönem olmuştur. Bunun en önemli nedeni kent merkezinin giderek nüfus kazanma eğiliminde olmasıdır. Üniversitenin açılması, küçük ve orta işletmelerin büyüyerek geniş pazarlara açılması, sanayi in ilerlemesi bunda etkin rol oynamıştır. Bununla birlikte şehrin kent yerleşimine açık bir imara sahip olması, hinterlandının genişliği, önemli yolların kavşak noktasında bulunması ve belediyelerin alt ve üst yapı hizmetlerindeki olumlu çalışmaları, ucuz ve rahat yaşam koşullarının olması, nüfus artışındaki önemli etkenlerden bazılarıdır

Kayseri il genel nüfusunda iş gücüne katılma oranı 1980 ve 1985’de % 56.1, 1990’da % 54, 2000’de % 49.8’dir. Aynı dönemler içinde iş gücü oranı azalırken, işsizlik oranı artış göstermiştir. 1980’de % 5.2 olan işsizlik oranı, 1985’te % 5.4, 1990’da % 6.7 ve 2000’de % 8.5’dir.

2000 Genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, Kayseri il geneli iş gücüne katılma oranı, cinsiyete göre farklılaşmaktadır. 12 yaş ve üzeri yaş grubunda iş gücüne katılma oranı erkeklerde % 67, kadınlarda % 33 düzeyindedir. Diğer taraftan iş gücüne katılma oranında cinsiyetler arası dağılım, köy ve şehirlerde önemli değişiklik göstermektedir. İş gücüne katılma oranı köylerde, kadın ve erkeklerde % 82 iken; bu oran Kayseri il merkezinde farklılaşmakta ve erkeklerde % 63’e, kadınlarda da % 10’a düşmektedir.

Kayseri il genelinde iş gücü grubu içinde yer alan nüfusun istihdam edilme oranı erkeklerde % 90 kadınlarda % 94’tür. Aynı grupta yer alan erkeklerde işsizlik oranı % 9.6 kadınlarda % 6.3’tür. İşsiz nüfusun % 61’ini 30 yaşın altındaki genç nüfus oluşturmaktadır. İşsizlik oranı yerleşim yerlerine göre de değişiklik göstermektedir. İşsizlik oranı il merkezinde % 15, ilçe merkezlerinde % 20.9, köylerde % 9 olarak tespit edilmiştir. Cinsiyete göre, iş gücüne katılma oranı bakımından Kayseri il merkezi işsizlik oranı, kadınlarda % 27.3, erkeklerde % 13 ‘dür.

İstihdam edilen nüfusun ekonomik faaliyet alanları dağılımı değerlendirildiğinde en yüksek oran % 47 ile tarım kesimine aittir, İstihdam edilen diğer nüfusun % 16.4’ü sanayide, % 5.4’ü inşaatta, % 31.1’i de hizmet sektöründedir.

Eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde, Kayseri’nin son yıllarda büyük bir atılım yaptığı görülmektedir. Okuma yazma bilme oranı, 1970’e kadar okuma yazma bilmeme oranından daha düşük iken, 1970’ten sonra sürekli artış göstererek 2000 ‘de % 91.36’ ya ulaşmıştır. Okuma yazma bilme ya da bilmeme oranları açısından erkekler ve kadınlar arasında farklılaşma görülmektedir. 1935’te erkeklerin % 28.6’sı kadınlarında % 5.6’sı okuma yazma bilmiyorken, 2000’de bu oran, erkeklerde % 96.6’ya kadınlarda da % 86.12’ ye yükselmiştir. Okuma yazma bilme oranı il merkezinde erkeklerde % 97, kadınlarda % 86’dır.³⁰⁸

³⁰⁸ İstatistiki veriler 2000 Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri\ 38 Kayseri, T. C. Başbakanlık DİE, DİE Matbaası, Ankara 2003, s.34, 47, 51, 65’den alınmıştır.

3. Örneklemın Demografik ve Sosyo-Kültürel Özellikleri

Anket çalışmamız Kayseri'nin iki farklı mahallesinde yapılmıştır. Örneklemi oluşturan 100 kişiden 50'si Yıldırım Beyazıt Mahallesi'nde ikamet etmekte olup, diğer 50 kişi ise Zümrüt Mahallesi'nde oturmaktadır. Yaptığımız ön çalışmalar ve görüşmeler neticesinde Kocasinan merkez ilçesine bağlı olan Yıldırım Beyazıt Mahallesi muhtarlık kayıtlarına göre Kayseri'nin köy ve ilçeleri başta olmak üzere çevre illerden gelenlerin oluşturduğu bu mahalle şehrin lüks semtleri olarak nitelendirebileceğimiz -maddi ve manevi anlamda hem çok yakın aynı zamanda bir o kadar da uzak olan- Sivas Caddesi ve Alparslan Mahallesi'nin hemen arka kısmında oluşan geneli tek katlı, müstakil, bahçeli, hemen hemen altyapı ve ulaşım hizmetlerinin -Türkiye'deki diğer gecekonduların nitelikleri göz önüne alındığında- oldukça iyi durumda olduğu, sakinlerinin toplumsal ve kültürel anlamda bir nebze de olsun “**şehirlileşmeyi**”³⁰⁹ başarabildikleri bir mahalledir.

Zümrüt Mahallesi, ise Melikgazi ilçe merkezine bağlı olup sakinlerinin büyük bir çoğunluğunun Kayseri'ye uzak illerden özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelenlerin oluşturduğu fiziksel anlamda Yıldırım Beyazıt mahallesiyle benzer özellikler göstermesine rağmen, yaşıtlarındaki gözlemlerimiz ve yapılan mülakatlar neticesinde “**şehirlileşmeyi**” henüz tam anlamıyla başaramamış oldukları görülmektedir.

a. Cinsiyet

Örneklemimizi oluşturan 100 kişinin % 47'si **kadın**, % 53' ü **erkektir**. Görüldüğü gibi cinsiyet oranları birbirine yakındır. Bu husus varsayımımızın değerlendirilmesi açısından önemlidir. Çünkü dini yaşayışla cinsiyet arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu muhakkaktır.

³⁰⁹ “Şehirlileşme” yi **Keleş**, şu şekilde tanımlar: Kentleşme akımı sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, maddi manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratma sürecidir. **Ö.Şenyapılı** Şehirleşen insanda “ekonomik ve sosyal olmak üzere iki bakımdan değişme olmaktadır. Ekonomik bakımdan şehirleşme kişinin geçimini tamamen şehirle ve şehre özgü işlerle sağlıyor duruma gelmesiyle gerçekleşir. Sosyal bakımdan şehirleşme ise kır kökenli insanın türlü konularda, şehirlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve manevi değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşmektedir. Bknz: Önder Şenyapılı; *Kentlileşen Köylüler*, Milliyet Yayınları, 1978, s.13; Ruşan Keleş; *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1980, s. 87.

b. Yaş

Çalışmamızın konusunun dini hayatla ilgili olması ve dini inanç, ibadet, kanaat ve tutumların 18 yaş ve yukarındakilerde daha güçlü temsil edileceği kabul edilerek 18 yaş ve üzerindekiilerden örneklem alınması kararlaştırılmıştır.

Yaş dağılımı 18-25 yaş grubu arası araştırmamızın % 13'ünü, 26-36 yaş grubu % 22'sini, 36-46 yaş arası % 35'ini, 46-56 yaş arası % 19'unu, 56 ve üzeri yaş grubu da % 11'ini oluşturmaktadır.(Tablo 5)

Tablo 5: Yaş Gruplarına göre Cinsiyet

Yaş Grupları		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
18-25	Sayı	11	2	13
	%	%11	%2	%13
26-36	Sayı	13	9	22
	%	%13	%9	%22
36-46	Sayı	14	21	35
	%	%14	%21	%35
46-56	Sayı	4	15	19
	%	%4	%15	%19
56+	Sayı	5	6	11
	%	%5	%6	%11
Toplam	Sayı	47	53	100
	%	%47	%53	%100

c. Medeni Durum

Örneklemeimize katılanların **medeni durumuna** gelince; % 87'si evli, % 7'sinin eşi ölmüş, %2'si boşanmış, % 4'ü ise bekardır.

d. Eğitim Düzeyi

Ankete katılanların **cinsiyete göre eğitim düzeyi** şöyle sıralanmaktadır. (Tablo 6)
Kadınlarda okuma yazması olmayanların oranı % 9, erkeklerde % 4 iken, ilkokul mezunlarının oranı kadınlarda % 28 iken erkeklerde % 16'dır. Ortaokul mezunları kadınlarda % 4 iken, erkeklerde % 16 'dır. Lise mezunları kadınlarda % 3 erkeklerde % 16'dır. Üniversite mezunu kadınların oranı % 3 iken erkeklerde bu oran % 1 olarak hesaplanmıştır

Buna göre okuma yazması olmayanlar % 13, ilkokul mezunu olanlar % 44, ortaokul mezunu olanlar % 20, lise mezunu olanlar % 19 üniversite veya yüksekokul mezunu olanlara % 4 olarak hesaplanmıştır. Orta ve lise ve üniversite öğrenimi görenlerin toplam oranı % 43 olarak görülmektedir. Bu oranın yüksek olmasına dayanarak araştırma yaptığımız bölgede büyük bir toplumsal hareketliliğin olduğu sonucuna varmaktayız.

Tablo 6: Cinsiyet ile Eğitim Düzeyi Durum Dağılımı

Cinsiyet	Sayı %	Eğitim düzeyi					Toplam
		Okm- yazms yok	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniv.	
Kadın	S	9	28	4	3	3	47
	%	% 9	% 28	% 4	% 3	% 3	% 47
Erkek	S	4	16	16	16	1	53
	%	% 4	% 16	% 16	% 16	% 1	% 53
Toplam	S	13	44	20	19	4	100
	%	% 13	% 44	% 20	% 19	% 4	% 100

Bununla birlikte ilkokul mezunlarının çok yüksek bir oranda temsil edilmesinin sebebi bunların köylerden Kayseri'ye göç etmiş olan birinci nesil olmaları büyük çoğunluğunun kadın olması (kız çocuklarının yüksek tahsil yapmasına izin vermemeleri) erkeklerin ilkokulu bitirir bitirmez, hem aileye bir gelir sağlamak, hem de kısa yoldan bir meslek sahibi olması için genellikle örgütsüz ve sosyal güvencesi olmayan işlerde çalıştırılan veya çalışmak zorunda kalan kimselerdir.

e. Meslek Durumu

Yönetici olarak çalışan % 1'lik bir kesim varken, ücretli çalışıp yönetici olmayan % 4' lük bir oran vardır. Esnaf ve zanaatkarların oranı % 15 tüccar ve küçük işletme sahiplerinin oranı % 42'dir. Serbest meslek sahibi olanlar % 13, ev hanımları % 41'dir. İşçiler % 13, öğrenci % 2, işsizler % 4, diğer meslek gruplarının oranı % 3 olarak hesaplanmıştır. (Tablo 7)

Tablo 7: Meslek Durumu

Meslek	Sayı	Yüzde
Yönetici	1	% 1
Ücretli Çalışan	4	% 4
Esnaf, zanaatkar	15	% 15
Tüccar, küçük işletmeci	42	% 42
Serbest Meslek	13	% 13
Ev Hanımı	41	% 41
İşçi	13	% 13
Öğrenci	2	% 2
İşsiz	4	% 4
Diğer Meslekler	3	% 3
Toplam	100	% 100

Görüldüğü gibi deneklerin mesleki dağılımları geniş bir yelpaze oluşturmakta olup, bunları 10 kategoride toplamak mümkündür. Ücretli çalışanlar kategorinde kamu ya da özel kuruluşlarda belli bir sosyal güvence ile aylıklı olarak çalışanlar girmektedir. Kadınların büyük çoğunluğu ev hanımı olup, çalışan bayanlar ise vasıfsız işlerde görülmektedir. Şöfor, nakliyecisi, kahvecisi, aşçı vs olanlar da diğer meslekler kategorisinde toplanmıştır. Öğrencilik bir meslek olmamakla birlikte, öğrenci olanların şimdiki statülerini göstermek adına bu kategoride toplanmışlardır.

Sosyalleşme sürecinin ilk ve yoğun belirleyici aşaması aile içinde geçerken, daha uzun olan ikinci aşama ise mesleki sosyalleşme süreci ile devam etmektedir. Meslek ve mesleki sosyalleşme bireyi ebeveyn ailesinden daha farklı bir aile hayatına sahip olmasına yol açabilmektedir.³¹⁰

f. Aylık Kazanç

Bireylerin veya toplumların hayat tarzları ile ekonomik düzeyleri arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle alan araştırmalarında, gelir dağılımının tespiti ve gelir düzeyinin bağımlı ya da bağımsız değişken olarak belirlenmesi, diğer unsurların değerlendirilmesi bakımından önemli bir gösterge olmaktadır.

³¹⁰ Joseph Ficher; Sosyoloji Nedir ? (Çev.: Nilgün Çelebi), Atilla Kitabevi, Ankara 1996, s.155

Tablo 8: Aylık Kazanç Durumu

Aylık Kazanç	Sayı	Yüzde
Düzenli bir gelirim yok	25	% 25
Asgari ücret	22	% 22
350-500 milyon	25	% 25
500-750 milyon	18	% 18
750-1 milyar	6	% 6
1-1,5 milyar	4	% 6
1,5 +	-	-
Toplam	100	% 100

Düzenli bir geliri olmayanların oranı % 25 iken, asgari ücretle çalışanlar % 22 oranındadır. 350-500 milyon aylık kazancı olanlar % 25 iken 500-700 milyon kazancı olanlar % 18 oranındadır. 750 –1.5 milyar aylık kazancı olanların oranı % 6 iken, 1-1.5 milyar aylık kazancı olanlar % 4 oranındadır. 1,5 milyardan fazla kazancı olan çıkmamıştır. (Tablo 8)

Bu sınıflandırmaya göre alt gelir grubunun % 47, orta gelir grubunun % 43, üst gelir grubunun % 10 ile temsil edildiği görülmektedir.

Esasen gelir durumunun tespiti, fertlerin çeşitli endişelerinden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. Fertlerin böyle bir soruyla karşılaşması durumunda, en genel tepki gelirin düşük gösterilmesi olabildiği gibi, bu durumun araştırmaya karşı olumsuz bir tavrın sonucu olarak ortaya çıkması da muhtemeldir. Buna dayanarak bölgede gelir seviyesinin beyan edilenden daha yüksek olduğu kanaatimizi ifade edebiliriz.³¹¹ Gelirini düşük göstererek “ kızım bizim durumumuz bu belki bize de yardım yaparlar ” söylemiyle oldukça sık karşılaştık.

Araştırmamıza katılanların bazılarının hanelerinde birden fazla çalışan bulunabildiği gibi, çalışan birinin iki ayrı iş yaptığı da sık rastlanan bir durumdur.

g. Şehirde Kalış Süresi

Doğduğundan beri bu şehirde yaşayan (2. kuşak) ların oranı % 7 olup, **şehirde kalış süresi** 1-5 yıl arası olanlar % 14, 5-15 yıl arası olanlar % 31, 15-25 yıl arası olanlar

³¹¹ Gelirin düşük gösterilmesi problemiyle Akyüz’de Ankara’daki gecekonduları incelerken karşılaşmıştır. Bknz Akyüz; age, s.67

% 24, 25 yıldan daha uzun süredir bu şehirde yaşayan insanların oranı % 24'dür. (Tablo 9)

Tablo 9: Şehirde Kalış Süresi

Şehirde Kalış Süresi	Sayı	%
Doğduğundan beri	7	% 7
1-5 yıl	14	% 14
5-15 yıl	31	% 31
15-25 yıl	24	% 24
25 +	24	% 24
Toplam	100	% 100

Şehirde Kalış Süresi arttıkça eğitim seviyesinin arttığı görülmüştür. Doğduğundan beri şehirde yaşayanlarda en yüksek oran lise olarak çıkmıştır.(% 5) 1-5 yıl arası şehirde yaşayanlardan en yüksek oran ilkokul mezunu olanlar çıkmıştır. (% 6) 5-15 yıldır şehirde yaşayanlardan en yüksek oran ilkokul mezunu olanlar çıkmıştır.(%14) 15-25 yıldır şehirde yaşayanlardan en yüksek oran yine ilkokul çıkmıştır.25 yıldan daha fazla şehirde kalanlarda bu oran % 11 ile ilkokul çıkmıştır.

Tablo 10: Şehirde Kalış Süresi ile Eğitim Düzeyi Durum Dağılımı

ŞKS	Eğitim düzeyi					Toplam
	Okm- yzms yok	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversit e	
Doğ. beri		1		5	1	7
1-5 yıl		6	5	3		14
5-15 yıl	4	14	7	6		31
15-25 yıl	3	12	4	3	2	24
25 +	4	11	6	2	1	24
Toplam	11	44	22	19	4	100

h. Çocuklarla İlgili Tutum ve Beklentiler

Çocukların eğitimi, meslek edinmeleriyle ilgili meseleler kent ortamında önemini korumaktadır. Fertlerin bu meselelerle ilgili tutumları da köydekilerden farklı olduğu gibi, gecekondularda çocukların bir sosyal güvence teşkil etmesi değil yetiştirilmesi için harcanan emek ve maliyetin fazlalığı önem kazanmaktadır. Buna paralel olarak, fertlerin çocukların eğitimi ve meslek seçimi ile ilgili tutumları, onların kentlileşmeleri hakkında bazı ipuçları vermektedir.

Hem kız hem erkek çocuklarının okuyabildiği kadar okumasını isteyen ebeveynler çoğunlukta olup daha sonra da en çok yüksek öğrenim görmeleri diyenler sahip olmaktadır. Araştırmamızdaki gözlemlerimize göre çocuğun okuyabildiği kadar okuması isteğinin en yüksek oranı oluşturmalarının en büyük sebebi, gerek köy gerek gecekondlu şartlarında fertlerin içindeki okuma isteğinin çeşitli imkansızlıklar sebebiyle karşılanamaması, diğer bir sebebi de soruda çocukları “ bilfiil okutup okutmadıkları değil okutma isteğinin sorulmasıdır.”³¹²

Çelik’in de ifade ettiği gibi geleneksel kırsal kesime göre şehir çevresinde ailenin işlevlerinin değişmesi, öncelikli olarak ailenin büyüklüğü konusunda belirgin farklılaşmalara yol açmaktadır. Bunlardan en önemli olanı ise ailede ortalama çocuk sayısının azalma eğiliminde olmasıdır. Bu konuya ilişkin olarak araştırmamızda yeni şehirlilerin özellikle genç kuşakların, çok çocukluluk konusunda genel olarak olumsuz bir tutum sergilerlerken, çocuk sayısının belli bir düzeyin üstüne çıkmasını sakıncalı bulma eğiliminde olduklarını aşıkardır. Belli oranda bunu olumlu karşılayanlarla birlikte gerek geçim sıkıntıları gerekse de geleceğe yönelik olarak çocuklara daha iyi eğitim imkanları sağlama kaygısı böyle bir eğilimin arkasında yatan önemli bazı nedenleri oluşturmaktadır.³¹³

Tablo 11: Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde
1	14	% 14
2	24	% 24
3	18	% 18
4	13	% 13
5	11	% 11
5+	9	% 9
Çocuğu yok	7	% 7
Cevap yok	4	% 4
Toplam	100	% 100

Tek çocuğu olanlar % 14, (Tablo 11) 2 çocuğa sahip olanlar % 24, 3 çocuğu olanlar % 18’dir. Araştırma alanımızın % 13’ü 4 çocuklu, % 11’i 5 çocuklu, % 9’u 5 çocuktan daha fazlasına sahiptirler. Çocuğu olmayanlar % 7 iken evli olmayanlar Bu soruya cevap vermemiştir (% 4)

³¹² Akyüz; age, s. 91

Tablo 12: Çocuk Sayısı ile Eğitim Düzeyi Durum Dağılımı

Çocuk Sayısı	Eğitim düzeyi					Toplam
	Okm-yzms yok	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	
1	1	4	4	5		14
2	2	13	6	2	1	24
3		7	6	4	1	18
4	2	6	4	1		13
5	2	8		1		11
5+	5	4				9
Çocuğu yok	1	2		3	1	7
Cevap yok				3	1	4
Toplam	13	44	20	19	4	100

Bu sonuçlar araştırma yaptığımız her iki bölgede gerek Türkiye'nin genel ekonomik dengeleri, gerekse ailelerin kendi bütçe dengelerini olumlu açıdan etkileyecek olan niteliksiz eleman yetiştirmekten ziyade, çocuklarını vasıflı ve mesleğe küçük yaşta intibak edebilecek elemanlar olarak yetiştiren meslek ağırlıklı liselere, yetiştirmek üzere göndermek isteme bilincinin yavaş yavaş yerleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu olay, bölgeye kent hizmetleri daha fazla gittikçe ve bölge halkı kentlileştikçe bu bilincin iyice yerleşip gelişeceğini göstermektedir.

Okuma yazması olmayan çocukların oranı % 13 'dür. Bu oranın bu kadar yüksek çıkmasının nedeni bu çocukların tamamının okuma çağında olmaması sebebiyledir. Yaptığımız görüşmelerde ailelerin çocukların eğitimlerine özel bir önem verdikleri toplumda bir yer edinmenin tek yolu olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Hatta ailelerin şehre göç sebepleri arasında çocukların daha iyi eğitim alabilmeleri ve daha iyi şartlarda çocuklarını yetiştirmek istemeleri sebebiyle şehre göç etmeleri ön sıralarda yer almaktadır. İlkokul mezunu olanların oranı % 44, ortaokul mezunu olanların oranı % 20, lise mezunu olanların oranı % 19, üniversite mezunu olanların oranı % 4 'tür. Ebeveynlere oranla ailelerin çocukların eğitimlerine cinsiyet ayrımı yapmaksızın özel bir önem verdikleri görülmüştür. Zaten çocukların eğitim oranları da ailelere oranla oldukça yüksek çıkmıştır. Görüşme esnasında aileler, çocuklarının kendileri gibi cahil kalmasını istemediklerini eğer zengin olmak, para kazanmak, toplumda saygın bir yer edinmek istiyorlarsa bunun yolunun okuyup adam olmaktan geçtiğini eğer okumazlarsa

(bir baba kendisini örnek vererek) “ benim gibi sürünür, onun bunun ağız kokusunu çeker ” ifadesini kullanmıştır.

Aile bir bazı fonksiyonlarını başka kurumlara devretmesine rağmen dini eğitimlerini aile büyüklerinden alanların (Tablo 13) oranı hiç de azımsanmayacak ölçüdedir. (% 22) Din eğitimi okuldan alanlar % 26, cami ya da Kur'an kursundan alanlar % 32, ebeveynlerinden alanlar % 8'dir.

Tablo 13: Çocukların Din Eğitimi Nereden Aldıkları

Din Eğitimi Nereden Aldı	Sayı	Yüzde
Aile büyükleri	22	% 22
Okul	26	% 26
Cami ya da Kur'an Kursu	32	% 32
Ebeveynlerinden	8	% 8
Toplam	100	% 100

“Çocuklarınızın Hangi Mesleği Seçmesini İstersiniz?” sorusuna ailelerin toplumda her daim gözde olarak nitelendirilen doktorluk, mühendislik gibi kazancı bol, prestiji yüksek mesleklere olan ilgi burada da devam etmektedir. Çocukların bu meslekleri seçmesini isteyen ailelerin oranı % 37 iken krizlerden bunalan ve düzenli gelir elde etmek isteyen aileler çocukların (özellikle kız çocuklarının) öğretmen ve ya devlet dairesinde memur olmasını istemektedirler. (% 36) Asker-polis olmasını isteyenler % 6 iken, çocuğunun hangi mesleği istiyorsa onu seçmesi gerektiğini düşünen ailelerin oranı % 20'dir.

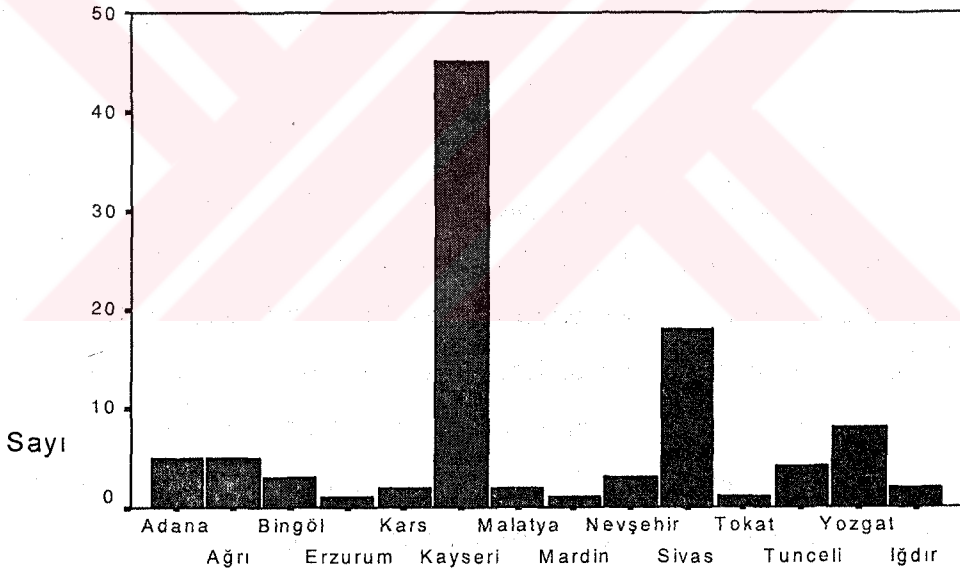
i. Şehre Göçün Nedenleri

Türkiye'deki, köyden kente göçün temelinde yatan sebeplerin başında ekonomik nedenler gelir. Araştırmamızda kente göçün sebeplerine baktığımızda cevap verenlerin ortak paydasını büyük oranda ekonomik sebeplerin oluşturduğunu görürüz . Bu görüşlerimizi daha önce yapılan alan araştırmaları da desteklemektedir.³¹⁴

³¹⁴ Bkz.Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002; Niyazi Akyüz, *Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentleşme Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1994; Orhan Türkdoğan, *Yoksulluk Kültürü*, Dede Korkut Yayınları 1977; Ercan Tatlıdil, *Kentleşme ve Gecekondu*, EÜEF Yayınları, İzmir 1989

Şehrin sosyo ekonomik ve kültürel imkanlarından yararlanma amacıyla şehre göç edilmekte, daha doğrusu şehir ortamı, sunduğu çeşitli fırsatlar nedeniyle bu insanları çekmektedir. Göç gerekçeleri çeşitli göç dönemlerinde her zaman aynı kalmamakta ve duruma göre bazı değişimler gösterebilmektedir. 1950-1970 döneminde göç olgusunda toprak yetersizliğinin ağırlıklı faktör iken, bu dönemden sonra bu faktörün göçü yöneltici rolünün azalma eğilimi gösterir. Bu aşamadan sonra şehre özgü bir iş bulma isteği, şehrsel tüketim ve kültür imkanlarının çeşitliliği gibi çekici faktörler göçün ağırlıklı nedenlerini oluşturur.³¹⁵

Araştırma alanımızda Yıldırım Beyazıt mahallesindeki deneklerin çoğu Kayseri'nin köy ve ilçelerinde doğup daha sonra kent merkezine göç eden kimselerden oluşur. Zümrüt mahallesinde ise deneklerin doğum yerlerinde Doğu ve Güney Doğu'daki illerin ağırlığı göze çarpmaktadır. (Grafik 5)

Grafik 5 : Doğum Yeri

Yıldırım Beyazıt'ta İç Anadolu'dan göç edenler % 44 iken Zümrüt Mahallesi'nde % 30'dir. Yıldırım Beyazıt'ta Doğu Anadolu'dan göç edenler % 1 iken Zümrüt mahallesinde bu oran % 20'dir.

³¹⁵ Yakut Sencer; *Türkiye'de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1979, s. 153

**Tablo 14: Mahalleye Göre Hangi Bölgeden
Göç Ettikleri Durum Dağılımı**

Mahalle	Hangi Bölgeden Göç Ettiniz ?			Toplam
	İç Anadolu	Doğu And	Akdeniz	
Yıldırım Beyazıt	% 44	% 1	% 5	50
Zümrüt Mahallesi	% 30	% 20	–	50
Toplam	% 74	% 21	% 5	100

Araştırmamıza katılanların % 67'si kırsalın iticiliği şehrin çekiciliği nedeninden bir anlamda ekonomik nedenlerden dolayı (iş bulabilmek daha iyi yaşamak v.b) şehre göç ettiklerini söylerken, çocuklarının daha iyi eğitim alabilmesi ve daha iyi imkanlardan yararlanabilmesi için şehre göç ettiklerini söyleyen ebeveynlerin oranı % 11'dir. Kan davası ve terör olaylarından ötürü yani can güvenliğinden dolayı şehri tercih edenlerin oranı ise % 4'tür. Akrabaları burada olduğu için göç edenler % 6, tayini çıktığı için göç edenler % 7'dir (Tablo 15)

Tablo 15: Şehre Göç Nedenleri

Şehre Göç Nedenleri	Sayı	Yüzde
İş bulabilmek	40	% 40
Daha iyi yaşamak	27	% 27
Çocukların daha iyi imkanlardan yararlanması için	11	% 11
Kan davası yüzünden	2	% 2
Güvenlik açısından	2	% 2
Akrabaların burada olduğu için	6	% 6
Tayinim çıktı	7	% 7
Toplam	100	% 100

j. İş ve Çalışma Sorunu

Kentsel uğraşlarla iş gücünü değerlendirmek amacıyla göç eden nüfusun kent çevresinde karşılaştığı en temel güçlük olan işsizlik ve geçim sıkıntısı uzun süreli ve

Bu nedenle yeni ve elverişli bir iş edinme, kentleşme sürecini tamamlayarak kentle uyumlu ilişkiler kurabilmenin bir ön koşulu olarak belirmektedir.

Bu konuda **Sencer** şöyle demektedir: “ Kentte çözülmesi gereken ilk ciddi sorun genellikle ekonomik etkinlik alanının değiştirilmesinden ötürü yeni iş güç türleri için yeterince nitelik kazanılmamış olması kadar, kentin sunduğu iş olanaklarının sınırlılığıdır. Geniş ölçüde kırdan veya geçerliliğini yitirmiş geçim uğraşlarından yetenek kazanmış olanların kentlerde endüstri veya nitelik gerektiren hizmet alanlarında yetersiz kalmaları, kolaylıkla iş edinmelerini, hele ortalama bir geçim düzeyi sağlayacak bir çalışma koşuluna girebilmelerini engellemektedir. Üstelik istihdam kaynaklarının kısıtlı olması ve kente yönelen nüfusu özümseyecek olanaklardan yoksun bulunması iş güçlüğüne daha da ağırlaştırarak onu sınırda (marjinal) konumları kabul zorunda bırakmaktadır. Bu iki etmene bağlı olarak göçe katılanlar kentte iş bulmakta güçlük çektikleri gibi, yeterli bir yaşama düzeyi sağlayacak koşullardan yoksun kalmaktadırlar. Bu yüzden kentte sınırda da olsa bir iş edinmek uzun süreye gereksinme göstermekte ve bu işi sürekli olarak koruyabilmekse çoğunluk güç olmaktadır.”³¹⁶

Tablo 16: Şehre Göçte İlk İş Durumu

İlk İş Durumu	Sayı	Yüzde
Hiç bir iş yapmazdım	24	% 24
Kısa süreli işlerde çalıştım	45	% 45
Devamlı bir işim vardı	25	% 25
Diğer	6	% 6
Toplam	100	% 100

Yeni kentlilerin ilk edindikleri iş türlerinin niteliksiz işsizlik olduğu görülür. Sonra ise uzmanlaşmayı gerektirmeyen serbest uğraşlar izler.

Araştırmamıza katılanların şehre göç ettikleri ilk zamanlarda iş durumları ise şu şekildedir : Hiçbir iş yapmayanlar % 24, (Tablo 16) kısa süreli işlerde çalışanlar % 45, (inşaat işçiliği, taksi şöförlüğü, gece bekçiliği v.b. işlerle seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, simitçilik gibi marjinal işler) devamlı işi olanlar % 25, diğer ise % 6 olarak belirlenmiştir.

Bu dağılım, kentleşen nüfusun her şeyden önce niteliklerinin yetersizliğinden ötürü bütünüyle düşük bir mesleki konum ve gelir düzeyi içinde bulunduğunu ve bu nedenle “ **kentin toplumsal katmanlaşmasında alt kesimi oluşturduğunu** ” ³¹⁷ göstermektedir.

Kırsal bölgelerden tarım işçisi olarak büyük kentlere göç edenler kenar mahallelerde en kısa zamanda toplumsal ve ekonomik uyumu sağlamak amacıyla iş ararlar. Bölgenin karakterine uygun olarak, bunların bir kısmı kalıcı bir kısmı da geçici işlerde çalışırlar. ³¹⁸

Kente göç edenler ilk aşamada çoğunlukla nitelik ve uzmanlaşmaya gereksinme göstermeyen düşük gelirli ve düşük konumlu bir iş edinmekte ve bu yüzden sürekliliği ve bağlayıcılığı sınırdan bir çalışma koşulu içine girmektedir. İş gücü türünün bu özelliği onları, ilk fırsatta daha elverişli bir çalışma olanağı aramaya ve sık sık iş değiştirmeye sürüklemektedir. Ancak iş hareketliliğinin bu ölçüde yoğun olması, bir yandan nitelik kazanmayı zorlaştırdığı, öte yandan yeni çalışma koşullarına ve ortamına uymayı engellediği için, iş koşullarının yarattığı sorunları ağırlaştırmaktadır. Kısacası, iş ve geçim koşullarının elverişsizliği, yeni kentliler arasında yaygın bir işçi dolaşımı olayının kaynağı olmaktadır. ³¹⁹

İş gücü türünün zaman içinde dağılımı değişmekle birlikte işçilik en yaygın bir uğraşı olarak günümüze kadar ağırlığını korumakla birlikte, ciddi bir azalma da göze çarpar. Buna karşılık yakın zamanlarda göç edenlerin giderek kentsel etkinlikler alanında yetenek kazanmasının ve kent çalışma koşullarında beliren çeşitlenmenin bir ifadesi olarak başta memurluk olmak üzere esnaflık ve serbest uğraşlarda vardır.

Şehre göç etmeden önce hane reislerinin % 21'inin hiç bir iş yapmadığını şehirleri birer “ **iş yuvaları** ” şeklinde gören hane reislerinin düşünceleri şehre göçü hızlandırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. (Tablo 17)

³¹⁶ Sencer; age, s.215-216

³¹⁷ Kasım Karaman; *Şehirleşme Sürecinde Gelenek ve Değişme “ Kayseri Örneği ”*,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2003, s. 101

³¹⁸ Orhan Türkdogan; *Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı* Dede Korkut Yayınları, Yapısı, s. 45

³¹⁹ Hacimirzalioglu; age, s. 88, 93

Tablo 17: Şehre Göç Etmeden Önceki İş Durumu

Göçten Önceki İş	Sayı	Yüzde
Tarım ve hayvancılık	47	% 47
İşçi (Devlet dairesinde)	10	% 10
İşçi (Özel sektörde)	21	% 21
Boş Geziyordum	21	% 21
Toplam	100	% 100

Ş “ Kentleşme öncesinde tarım ve hayvancılık uğraşlarının itici etkisinde kalarak ” ³²⁰ göç edenler % 47’dir. Özel sektörde işçi olanlar % 21, devlet dairesinde çalışıp çeşitli nedenlerle buraya göç edenler % 10’dur.

Tablo 18: “Şehirdeki İlk İşinizi Kimin Vasıtasıyla Buldunuz ?”

İş Bulma Durumu	Sayı	Yüzde
Kendi çabamla	46	% 46
İİB kurumu vasıtasıyla	7	% 7
Tanıdık, hemşehri veya akraba yardımıyla	41	% 41
Diğer	6	% 6
Toplam	100	% 100

Araştırmamıza katılanlardan şehre göç edenler şehirdeki ilk işlerini bulurken resmi kurumlardan neredeyse hiç yararlanmamışlardır. (Tablo 18)İş ve işçi bulma kurumu vasıtasıyla iş bulup çalışanların oranı % 7 iken araya tanıdık, hemşehri veya akrabayı koyarak iş bulanların oranı % 41’dir. Kendi çabasıyla iş bulanlar % 46 iken bu saydıklarımızın haricinde iş bulanlar ise % 6 oranındadır.

Göçmenlerin, bürokratik teşkilatları kullanma konusunda bazı güçlüklerle karşılaştıkları, sayısız kural karşısında şaşkına dönerken işlerini yürütmek için, nereye, hangi, daireye başvuracaklarını bilememektedirler.³²¹

³²⁰ Sencer; age, s. 163

³²¹ Metin Heper; *Türkiye’de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 25

Türkiye’de kırdan yeni gelen göçmenin hayatının geleneksel izler taşıdığı görülüyor; hayat büyük ölçüde aile çevresinde dönüyor. Ailede erkeğin önemli olması devlet dairelerinde kadınların çalışmasının horlanması gibi davranış kalıpları genel olarak bütün gecekonducularda hakim. Bireyler dört yılda bir oy kullanmanın haricinde katılımcı da değiller. Türk gecekonducularında vatandaş teşkilatlı bir toplum üyesi olarak meselelerini halletmeye uğraşmadığı gibi mevcut teşkilatlarla irtibat kurmamaktadır.³²² Nitekim Yasa,iş arayan gecekonducuların çok az bir kısmının İş ve İşçi Bulma Kurumu’na başvurduklarını ³²³ ortaya koymuştur.

Gecekondulunun şehirde en fazla başvurduğu bürokratik teşkilat karakol,yahut, jandarma teşkilatı, sağlık kuruluşları ve belediyelerdir.

k. Hanede Bulunan Kişiler

Deneklerin % 80’i anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile içinde yer almaktadır. Dede –nine, eş ve çocuklarla yaşayanların oranı % 6 iken, eşi, çocukları ve kardeşleriyle yaşayanlar % 5 oranındadır. Eşi, çocukları, kardeşleri ve ebeveynleriyle geleneksel geniş aile yapısını oluşturanlar ise % 2 oranındadır. Eğitim, sağlık ya da başka nedenlerden dolayı süresi belli olmadan (kısa ya da uzun süreli) herhangi bir tanıdık, akraba ya da hemşehrinin evde kalma durumu ise % 7 ‘dir. (Tablo 19)

Tablo 19 : “Evinizde kimlerle birlikte oturuyorsunuz ?”

Haneyi Paylaştığı Kişiler	Sayı	Yüzde
Eşimle	13	% 13
Eşim ve Çocuklarımla	67	% 67
Eşim ,çocuklarım, annem, babam	6	% 6
Eşim,çocuklarım,kardeşlerim (gelin)	5	% 5
Eşim,çocuklarım,ebeveynlerim ve kardeşlerim	2	% 2
Yalnız	7	% 7
Toplam	100	% 100

Araştırma bölgemizde % 80 oranında çekirdek aile vardır. Gözlemlerimiz ve mülakatlarımızdan hareketle köy ailesinin gecekondu, sonra da şehir ailesi haline

³²² Görmez; age, s. 54-55

³²³İbrahim Yasa; *Ankara’da Gecekondu Aileleri*, Akın Metbaası, Ankara 1966, s.115

dönüşmesi belirli dönemleri içine alan uzun bir toplumsal süreç olarak görülmektedir. “ Köyden ayrılarak şehre gelme, bir konuta yerleşme, köyle ilişkileri devam ettirme, sonunda ilişkilerin kopma ve kesilmesi bu uzun sürecin başlıca halkalarını teşkil eder.”

³²⁴ Bu çapraşık olayın başlangıç noktasını göstermek bir dereceye kadar mümkün olduğu halde, nerede sona erdiğini kestirmek zordur.

Gerçekten gecekondü ailesi şehir ailesinin bir takım maddi ve manevi yaşantı ve alışkanlıklarını benimsediği halde köysel değer ve alışkanlıklarından bir takımını da koruması bu aileyi uzun süre köy ailesinin şehirde bir kolu ve sürekliliği haline getirmiştir. Fakat bir yandan da ailenin iş gücünün değişme ve çeşitlenmesi, şehrsel koşulların, toplumsal baskının etkileri bu aileyi köy ailesinden uzaklaştırmış, şehir ailesine yaklaştırmak daha etkin ve canlı bir topluluk haline getirmiştir.

Bu duruma göre gecekondü ailesi “ **değer ve alışkanlıkları bakımından karma özellikler taşıyan çelişik davranışlı, türü kendine özgü, bir birincil topluluktur.**”³²⁵

Gecekondü ailesinde köy yaşayışındaki durgunluk ve biteviyeliğin; iş bölümü ve birliğin; yardımlaşma ve geleneklerin; yüzyüze ve içten gelen duygu, bağlılık ve toplumsal ilişkilerin yerlerini sık sık değişen durumlar, yüzyüze olmayan, içten gelmeyen ilişkiler; daha ussal örgütlenme ve dayanışma alışkanlıkları almıştır. Aile yaşayışının türlü yönlerini kapsayan bu oluşumun sonucunda şehrin bir takım değerleri görevleri ile benimsendiği halde, bir takımı sadece özenilen ve prestij sağlayan kültür öğeleri olarak alınmıştır. Temel görevleri değiştirilerek alınan bu değerle, gecekondü aileleri arasında şehir ailesi özentsini duyan ayrı bir aile grubunun varlığını göstermektedir.³²⁶

Araştırma alanımızdaki gecekondü ailesinin belirgin bir özelliği de genellikle ekonomik, toplumsal ve ruhsal bakımdan tutumlu ve kapalı bir topluluk olmasında görülür. Ailede beslenme, giyinme, temizlik, sağlık araç ve gereçleri, en küçük bir israf yapılmaksızın tüketilmekte, hiçbir şey “ **miadı** ” doldurulmadan elden çıkarılmamaktadır. Tutumluluk aynı zamanda ihtiyatlı olmayı da gerektirmiştir. Bunun için özellikle kışlık yiyecek maddeleri ele fırsat ve olanak geçer geçmez “ **stok** ” edilmekte aile ancak bundan sonra kendisini en azından bir huzur ve güvenlik içinde

³²⁴ Yasa; age, s. 229

³²⁵ Özkalp; age, s.155, 272, 296

bulmaktadır. Gecekondu ailesi toplumsal ve ruhsal bakımdan da ihtiyatlıdır. Tanımadığı, bilmediği kimselere karşı kapalıdır. Bu kapalılık onu şüphecilğe sürüklemiştir. Kendi aile, akraba ve topluluğuna bağlı bulunmayan kimselere açılmaktan, dert yanmaktan çekinir; bunlardan kendisine herhangi bir yardım geleceğine inanmaz; tersini düşünür. Bu çekingenlik bazı durumlarda ürkeklik haline kadar varır. Aile bu içe dönüklük ve kuşkuculuğu ile kopup geldiği birincil topluluğun, köyünün bir başka özelliğini yansıtmaktadır.

Genellikle Türk toplumunda olduğu gibi gecekondu topluluk ve ailelerinde de manevi değerlerin maddi olanlardan daha yavaşlıkla değişmekte olduğu görülmektedir. Her iki değer, değişme hızında da başa baş gidememektedir. Aralarında bir zaman boşluğu vardır. Toplumbilimcilerin “ **kültürel gecikme** ” dedikleri bu olay, yeni kuşaklarla eskileri arasında bir takım ayrılışlara, anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Bu durum ailelerin şehir yaşayışına uyumunu güçleştirmektedir. Daha önce dokunduğumuz çelişik davranışlar, başka bir deyimle “ **değerler çatışması** ” bu olayla yakından ilintilidir. Aile içinde bulunduğu şehrin yakın ve geniş çevrelerine uyumunu yapma çabası içindedir. ³²⁷Bunu henüz tam olarak başaramadığı için buradaki kültürü köyündeki ya da kasabasındaki bütünlenmiş kültüre benzememekte ve aile uzun bir süre iki ayrı kültürün sınır çizgisi üstünde yaşamak zorunda kalmaktadır

Özetlemek gerekirse çalışma yaşamı açısından geçiş tipine örnek olan gecekonduların, aile içi ilişkiler bakımından da geçiş tipi ailesine örnektir. Gecekondu ailelerinde, köyden uzaklaştığı için erkeğin otoritesinin köye göre yumuşadığını, aile başkanının aileyi ilgilendiren konularda tek başına karar verme otoritesini görelî olarak elinde bulundurduğunu, gerçekte kırdan kente göçle birlikte eşiyle paylaştığı konuların sayısının artmış olduğunu söyleyebiliriz. Kırdan kente göçle birlikte kadının aile içindeki rollerinin de değişime uğradığını, tam olarak ailesiyle eşit olmamakla birlikte kıra oranla daha iyi bir konum elde ettiği gözlemlenmektedir. Gecekondu ailelerinde 14-20 yaş arasındaki gençler kentte yaşadığı, okuduğu, çalıştığı için, genellikle kırsal değerlerle daha fazla tanışık olan ebeveynleri ile aralarında giyim kuşam, davranışlar, arkadaşlık ilişkileri, kız-erkek çocuklara karşı tutumlar ve evlilik konusunda karar

³²⁶ Özkalp; age, s. 235

³²⁷ Marshall; age, s.201, 256, 380,

vermede ayrılıkların bulunmasını fakat bu ayrılıkların bir çatışmaya dönüşmediğini bekleyebiliriz.³²⁸

I. Tassaruf Şekli

Tasarrufların değerlendirilmesi konusunda her iki mahallenin de sosyo-ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda deneklerin % 57'si tasarrufunun olmadığını belirtmiştir. Deneklerin % 16'sı döviz olarak, % 8'i gayrimenkul olarak, % 72'si altın olarak, % 4'ü arsa satın alarak, diğer % 4'lük kesim ise işini geliştireceğini söylemiştir. Deneklerin % 3'ü ise işini geliştireceğini söylemiştir. (Tablo 20)

Tablo 20 : Tasarruf Seçimleri

Tasarruf Seçimleri	Sayı	Yüzde
Tasarrufum yok	57	% 57
Gayrimenkul olarak	8	% 8
Arsa satın alarak	4	% 4
Altın olarak	7	% 7
Döviz olarak	16	% 16
Faizsiz finans kurumlarına yatırım	3	% 3
İşimi geliştiririm	4	% 4
Diğer	1	% 1
Toplam	100	% 100

Ekonomik anlamda büyük oranda eşlerine bağlı olan kadınların tasarrufları da genelde eşlerinin tasarruflarını onaylamak ya mutfak masrafından veya da çocuklar ya da kişisel harcamalar için kendilerine verilen paradan arttırılarak yapılan tasarruflar göze çarpmaktadır. Tasarrufu olmayan kadınlar % 33 oranındadır. Kadınlardan gayrimenkul alanların tamamı çalışan bayanlardır. Kendi birikimlerini değerlendirmişlerdir. Ekonomik anlamda eşe bağlı olup eşden habersiz yapılan tasarruf çeşitlerinin oranları ise şu şekilde sıralanmaktadır. Deneklerimizden kadınların % 5 gayrimenkul olarak (çalışan bayanlar) % 3 altın olarak, % 5'i döviz olarak, % 1'i de işini geliştirmek için tasarruf yaptığını söylemektedir. (Tablo 21)

³²⁸ Sevinç Özen; *Gecekondu Ailelerinde Bireyler Arası Etkileşim-Bayraklı M.Erener Mahslesi'nde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1984, s.107-112

Tablo 21 : Tasarruf Seçimleri ile Cinsiyet Durum Dağılımı

Tasarruf Seçimleri	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Tasarrufu yok	33	24	57
Gayrimenkul	5	3	8
Arazi		4	4
Altın	3	4	7
Döviz	5	11	16
Faizsiz finans kurumları		3	3
İş geliştirme için	1	3	4
Diğer		1	1
Toplam	47	53	100

m. Konut Mülkiyeti

Hem Zümrüt Mahallesi'nde hem de Yıldırım Beyazıt Mahallesi'nde tapusuz olarak oturanların oranı % 11'dir. % 89'unun ise tapusu vardır. (Tablo 22)

Tablo 22: “ Oturduğunuz evin arsasının mülkiyeti ne şekildedir ? ”

Arsa Mülkiyeti	Sayı	Yüzde
Müstakil tapu	54	% 54
Hisseli tapu	35	% 35
Tapusuz	11	% 11
Toplam	100	% 100

Metropollerdeki gecekondularla kıyasladığımızda Kayseri gecekonduları sosyal, ekonomik ve fiziki anlamda oldukça iyi durumda olduğu gözlenir. Altyapı hizmetlerinin büyük oranda tamamlandığı, yeterli olmasa da toplu taşıma araçlarının ulaşımı sağladığı, dağınık yerleşmeden ziyade tamamının toplu yerleşme ve bitişik nizam olduğu evlere rastlanır. Geneli tek katlı, bahçelidir. Bu kenar mahalleleri şehirden ayıran en büyük fark, bireylerin tutum ve davranışlarıdır. Yani ne tam şehirdir ne de tam köylüdür. Kırsal geleneksel tutum ve davranışları kentte taşımakta aynı zamanda kentli davranış biçimlerini de kazanmaya çalışmaktadırlar.

Konuşmalar sırasında köydeki sefaletten kurtulduğu için çok sevindiğini söylerken konuşmanın ilerleyen bölümlerinde ekonomik durumları yeterli olmadığından dolayı, “ lokantada yemek yiyemediğini, mağazadan çocuklara kıyafet alamadığını, yemek masasının olmadığını ” söylemesi ilginçti.

Ailelerin % 89’unda dayanıklı tüketim malları kategorisine giren eşyalardan en az üç tanesine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu gibi eşyaların şehirleşme süreci içindeki insanların genellikle çoğunluğu tarafından edinilebilen tüketim unsurları haline geldiği anlaşılmaktadır. Ancak diğer taraftan yemek masası, yatak odası ya da koltuk takımı gibi eşyaları edinme genelde ekonomik statüde bir yükselmenin göstergesi olmaktadır.

Şehirleşme sürecinde sosyo-ekonomik düzey ve gelirin yükselişine paralel olarak tüketim eşyalarına sahip olma ve bunları kullanma kültürü genellikle eş zamanlı gelişen bir durum görünümünde değildir. bu yüzden elde edilen sosyo-ekonomik gelişmeye çoğu zaman sosyo kültürel gelişme eşlik edememekte ve şehirleşme sürecinde bazen eşyalar kullanım amaçlarının dışında adeta bir statü yükselişinin göstergesi ya da gösteriş, özentî yönelimi olarak satın alınmaktadır.

Örneğimizdeki mahallelerde kadınların kendi tüketimleri için evlerinde giyecek, yiyecek, ve el işleri yapıldığı gözlemlenmiştir. Hatta bazı aileler evlerde yaptıkları salça, çorba, reçel, dantel, iğne oyası, örgü vb. işleri bazı araçlar vasıtasıyla şehrin lüks semtlerine sattıklarını gözlemledik.

n. Geliş Çevresi İle İlişkiler

Geçiş dönemindeki yeni şehirlilerin belirgin özelliklerinden biri de eski çevrelerini ve kökenlerini oluşturan geliş çevreleriyle ilişkilerini sürdürmeleridir. Şehirleşme sonrası geleneksel çevrenin şehre uzanan etkileri, sürekli geliş gidişler ve yardımlaşma yoluyla olmaktadır. Burada geliş çevresiyle ilişkilerin tek yönlü değil de karşılıklı olduğu ve sadece iletişim ve ziyaret düzeyinde kalmayıp önemli bir maddi yardımlaşma boyutu taşıdığı göz önünde tutulmalıdır.

Tablo 23: Memlekete Gidiş Sıklığı

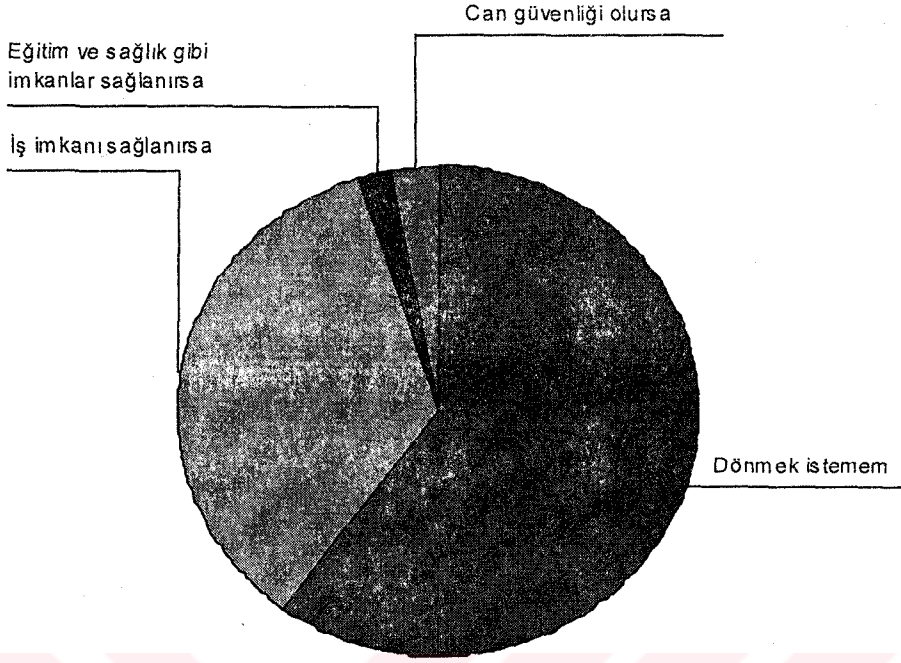
Memlekete Gidiş Sıklığı	Sayı	Yüzde
2-3 ayda	14	% 14
6 ayda bir	13	% 13
Senede bir	43	% 43
2-3 senede bir	13	% 13
Hiç gitmem	17	% 17
Toplam	100	% 100

Görüşülenlerin şehre göç ettikten sonra (Tablo 23) memleketle olan ilişkilerine bakıldığında 2-3 ayda bir gidenler % 14, 6 ayda bir gidenler % 13, senede bir gidenler % 43, 2-3 senede bir gidenler % 13, hiç gitmeyenler ise % 17 oranındadır.

Deneklerimizin memlekete gitme nedenlerinde ilk sırayı % 43 ile anne, baba ve akrabaları ziyaret olduğu dikkat çekicidir. Bu oran da bize hala geleneksel değerlerin büyük oranda yaşatıldığını göstermektedir. Hasat zamanı yardım için gidenler % 16, tatilini köyünde geçirenler % 22, çeşitli nedenlerden ötürü gitmek isteyip de hiç gidemeyen ya da kendi iradesiyle gitmeyenlerin oranı % 13, başka nedenlerle memleketine gidenlerin oranı ise % 6'dır. (Tablo 24)

Tablo 24: Memlekete Gitme Nedenleri

Memlekete Gitme Nedenleri	Sayı	Yüzde
Anne,baba ve akrabaları ziyaret	43	% 43
Hasat zamanı	16	% 16
Tatil	22	% 22
Diğer	6	% 6
Hiç gitmem	13	% 13
Toplam	100	% 100

Grafik 6 : “Hangi şartlar sağlanırsa memleketinize dönmek istersiniz ?”

Deneklerimizin % 68’i maddi manevi her anlamda mevcut durumlarından şikayetçi olmalarına rağmen memleketlerine dönme konusunda oldukça çekimser davrandıkları görülmüştür. “ **Hangi şartlar sağlanırsa memleketinize dönmek istersiniz ?** ” sorusuna deneklerin % 60’ı dönmek istemediği söylemiştir. İş imkanı sağlanırsa dönerim diyenler % 35, eğitim, sağlık gibi imkanlar olursa diyenler % 2, can güvenliği olursa memleketime dönerim diyenler % 3 oranındadır. (Grafik 6)

Bireyleri kentleşme gibi bir toplumsal değişme sürecine sürükleyen etmenlerin maddi koşullardan kaynaklandığı göz önüne alınarak, aynı geçim olanaklarının sağlanması halinde memleketlerine dönüp dönemeyecekleri sorulmuştur. Bu soruya alınan yanıtla, “ **kentin yarattığı toplumsal doyumsuzluğun** ” ³²⁹ yaygın bir durum olduğu görülmüştür.

³²⁹ Sencer; age, s. 530

Tablo 25 :”Akrabalarınız hangi sebeple sizi ziyaret ederler ?”

Ziyaret Sebepleri	Sayı	Yüzde
Gezme	38	% 38
İş arama	4	% 4
Hastalık ve tedavi	13	% 10
Okul veya kurs	2	% 2
Ziyaret	41	% 41
Diğer	2	% 2
Toplam	100	% 100

Dikkate değer bir başka husus da deneklerin geliş yerleriyle olan iletişimim bireyler vasıtasıyla sürekli olarak devam ettiğidir. Uzak yerlerden yatıya gelen akrabaların hepsi beraberinde bir takım geleneksel tüketim gıdalarını da beraberinde getirdikleri gözlemlenmiştir. Şehirde yapımı uygun olmayan bulgur, pekmez, pestil, kavurma, tulum peyniri ile kurutulmuş meyveler ve özellikle de şehirde satmak için kilim ve yün getirdikleri gözlenmiştir.

Akrabaların % 38'i gezmek için gelirken, % 41'i ziyaret için, (daha çok akrabaların yaşadığı şehrin nasıl bir yer olduğu ve şehirde gezmek için) % 13'ü hastalık ve tedavi için, % 4'ü iş aramak için, % 2'si okul veya kurs için şehirde bulunan akrabalarının yanına gelmektedir. (Tablo 25)

o. Sık Görüşülen Kimseler

İlk yerleşme yerinin seçilmesinde akraba ve hemşehrilerle birlikte bulunma amacının büyük bir ağırlık kazanması fiziksel yerleşme sürecinin dayandığı toplumsal mekanizmanın özünü açıklayacak niteliktedir. Bu mekanizma, kente ilk yerleşmenin, aynı zamanda kentlileşme yolunda ilk adım olmasını sağlayacak doğrultuda işlemektedir.

Yerleşme sürecinde bu ilk adımı **Sencer**, kentleşen nüfusun geniş ölçüde kaynaklandığı geleneksel çevreyle kent arasında bir geçiş aşaması olmaktadır. Kente yeni göç edenler ilk yerleşmede, genellikle bu sürece daha önce girmiş akraba ve hemşehrilerinin

oturduğu kesimleri seçerken,³³⁰ içinden çıktıkları geleneksel topluluktan, özellikle kır koşullarından kent çevresine geçişte tampon görevi üstlenecek bir gruplaşmaya katılmaktadır. Böylelikle kırsal nüfus, kent çevresinde, kökenindeki topluluğun küçük bir benzerini yaratmakta ve kent ilişkilerini bu mekanizma aracılığı ile geliştirmektedir.³³¹

Tablo 26: Sık Görüşülen Kimseler

Görüşülen Kimseler		Sık Sık	Ara Sıra	Az	Toplam
Akraba	Sayı	43	29	28	100
	%	%43	%29	%28	%100
Hemşehri	Sayı	21	37	42	100
	%	%21	%37	%42	%100
Komşu	Sayı	30	30	40	100
	%	%30	%30	%40	%100
İş arkadaşı	Sayı	42	32	26	100
	%	%42	%32	%26	%100

Şehirde karşılaşılan sorunların giderilmesinde en etkin dayanışma çevresi olan bu tür mahalli ilişkiler şehirle ilk uyum ilişkileri geliştirildikten sonra giderek alanını daraltma eğilimi taşır. Şehirde kurulan ilişkiler ve bu ilişkilerde etkin olan referans çevreleri, göçmenlerin şehirleşme süreçlerinde ve şehrin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatına intibak etmelerinde önemli yardımlaşma kaynaklarını oluştururlar.³³²

Örneğimizden aldığımız cevaplara göre, sık sık görüşülen kimseler arasında akrabalar % 43, iş arkadaşları % 42, komşular % 30, hemşehriler % 21 hala önemli oranlarda referans çevresi olmaya devam etmektedirler (Tablo 26)

Geleneksel kesimden kaynaklanan nüfusun bu türlü bir yönetime başvurmasının nedeni, kentleşmenin her şeyden önce iki farklı toplumsal çevre arasındaki bir değişme süreci olmasıdır. Türkiye’de söz konusu çevrelerin yapısal niteliklerinin birbirinden derin

³³⁰ Sencer; age, s.306

³³¹ “ **Tampon Kurumlar** ” toplumsal değişimin buhransız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve gerek yapı, gerekse fonksiyon bakımından her iki (eski ve yeni) toplumsal yapıdan da farklı yönleri olan kurumlardır. Bu kurumlar değişme süreci içerisinde ortaya çıkarlar. Tampon kurumların yanında yeni ilişkiler, değerler ve fonksiyonlar bir arada tampon mekanizmaları ortaya koyarlar.” Kısacası, değişen bir toplumda toplumun çeşitli parça ve yönlerinin aynı hızda değişmemesi sonunda ortaya çıkan boşluğun bu tampon mekanizmalar yoluyla doldurulduğu görülmektedir. (M. Kıray; *Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, DPT, Ankara 1964, s. 6-7; Emre Kongar; *Toplumsal Değişme*, Remzi Kitabevi 1988, 38-39)

³³² Sencer; age, s 281

farklılıklar göstermesi, bu süreçte, geçişi kolaylaştıracak bazı yardımcı veya ara aşamaların varlığına gereksinme yaratmıştır.³³³

Şehir hayatına özgü kurumsallaşmanın ve kurumlara başvurma olmağı ya da az geliştiğı yerlerde bu açığı takviye etmeye yönelik “ **geçiş dönemi kurumlarının** ” olumlu bir işlevinden söz edilebilir. Bu ilişkiler şehre yeni gelene konut bulmaktan iş teminine, çocukların eğitiminden sağlık imkanlarına kadar karşılaştığı bütün sıkıntıları aşmada bir dayanışma sistemi sağlamaktadır.³³⁴ Aynı zamanda bu yöntemle bir yandan kentsel davranış örneklerinin benimsenmesi, bir yandan da kent yaşamının gerektirdiğı nesnel koşulların hazırlanması kolaylaştırılmış ve bir güvenlik sistemine dayandırılmış olmaktadır. Bu nedenle ilk yerleşme aşaması kent tarafından özümseme veya kentlileşme yolunda ilk uyum ilişkilerinin geliştirildiğı aşamadır.

p. Kitle Haberleşme Araçlarıyla İlgili Tutumlar

Araştırmamıza katılanların % 13’ü her gün gazete aldığını, % 30’u ara sıra alıp okuduğunu % 20’si eline geçtikçe okuduğunu, % 37’si de hemen hemen hiç okumadığını belirtmiştir. Hemen hemen hiç gazete okumadığını belirtenlerin oranı (% 37) diğerlerine göre yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla bu çevrede düzenli olarak gazete okuma alışkanlığının yaygın olmadığını söylemek mümkündür.³³⁵ (Tablo 27)

Tablo 27 : Gazete okuma sıklığı

Gazete Okuma	Sayı	Yüzde
Her gün gazete okurum	13	%13
Ara sıra alır okurum	30	%30
Elime geçtikçe okurum	20	%20
Hemen hemen hiç okumam	37	%37

Gerçekten de şehre yeni göç edenlerin önemli bir kısmı yaşama, çalışma ve geçim şartlarının olduğu kadar, öğrenim düzeylerinin de elverişsizliğinden dolayı iletişim

³³³ Sencer; age, s. 307

³³⁴ Çelik; age, s.177

³³⁵ Akyüz’ün ve Çelik’in çalışmalarında gazete okuma alışkanlıklarının yaygın olduğu görülmüştür.(Bkz. Akyüz; Ankara’nın Boğaziçi Semtinde....., s. 88, Çelik, Şehirleşme ve Din, s. 191

araçlarının bir çoğundan yararlanmak ve çeşitli kültür kalıplarıyla ilişki kurmak imkanlarından yoksundurlar.

Eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak bireyin şehrsel kurumlarla iletişimi eskiye oranla hem artar hem de sıklaşır. Örneklemimizin sonucu da gösteriyor ki (Tablo 28) bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe gazete okuma alışkanlığı da artıyor. İşin bir başka boyutu da gazeteyi alanların bir kısmının da okumaktan ziyade gazetenin promosyonlarından yararlanmak amacıyla aldıklarını bize göstermiştir. Bu da gösteriyor ki gazetenin bilgilendirme boyutundan ziyade verdiği hediyelerden dolayı alınmaktadır Ayrıca gazetelerin verdiği kitap ve ansiklopediler de, onlara sahip olup sonra okumak için değil, vitrinin raflarını doldurmak ve nasıl olsa gazeteyi alıyoruz, onları da alalım, ilerde çocuklara lazım olur mantığıyla alınmaktadır

Tablo 28: Eğitim Düzeyi ile Gazete Okuma Sıklığı Arasındaki Durum Dağılımı

Eğitim düzeyi	Gazete Okuma Sıklığı				Toplam
	Her gün	Ara sıra	Elime geçtikçe	Hiç	
Okuma-yazması yok		3	2	8	13
İlkokul	2	13	13	13	41
Ortaokul	1	3	5	11	20
Lise	4	10		5	19
Üniversite	6	1			7
Toplam	13	30	20	37	100

Sadece okumaya yönelik kitle haberleşme araçlarının dışında hem göze ve kulağa hitap etmesi, hem de boş zaman değerlendirme ve eğlence aracı olması dolayısıyla televizyondan yararlanma da önem taşımaktadır. “ **Kent değerlerini yayan bir eğitim aracı olan televizyon, gecekonduda yaşayanların hayatının bir parçası haline gelmektedir.**”³³⁶

En çok seyredilen kanallar % 50 ile ilk sırayı TRT, Kanal D, A Tv, Show Tv, vb. konsepte yayın yapan ulusal kanallar almaktadır. % 26 ile Kanal 7, TGRT, S Tv v.b konsepte yayın yapan diğer kanallara oranla muhafazakar eğilimleri ağır basan kanallar ikinci sırayı almaktadır. 3. sırayı ise % 11 ile N tv, CNN Türk, Tv 8, Haber Türk vb konsepte yayın yapan haber kanalları almaktadır.

Televizyonda en çok seyredilen program türlerinde ilk sırayı haber programları almaktadır. Akabinde dizi ve filmler gelirken, en çok seyredilen üçüncü program türünde dini programlar vardır. Dördüncü olarak müzik- eğlence programları gelir. Bu sonuçlar televizyonun en çok boş zaman değerlendirme, ülke meseleleriyle ilgilenme, dini duygunun tatmini ve eğlenme aracı olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 29 :Cinsiyet İle En Çok Seyredilen Programların Durum Dağılımı

Tercih edilen programlar		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Haber programları	Sayı	11	16	27
	%	% 11	% 16	% 27
Dizi filmler	Sayı	13	5	18
	%	% 13	%5	% 18
Türk filmleri	Sayı	2	5	7
	%	% 2	% 5	% 7
Müzik-eğlence programları	Sayı	5	6	11
	%	% 5	% 6	% 11
Dini programlar	Sayı	5	3	8
	%	% 5	% 3	% 8
Spor programları	Sayı		17	17
	%		%17	% 17
Kadınları eğiten programlar	Sayı	11	1	12
	%	% 11	% 1	% 12
Toplam	Sayı	47	53	100
	%	% 47	% 53	% 100

Araştırmamıza katılanlardan, 36-46 yaş arasında olanların çoğu televizyonda dini değerlerimizi anlatan yayınların azlığı ve kalitesizliğinden yakınmaktadırlar. Yine da araştırma bölgemizdeki kişilerin 3'te birinin haber programlarını izlemesi ülke meselelerinin halkın gündeminde ne kadar büyük bir yer işgal ettiğini, böylece siyasi, toplumsal, ekonomik bilinçlenme seviyesinin de buna bağlı olarak artma potansiyelinin mevcut olduğunu göstermektedir. (Tablo 29)

Bu arada, erkekler televizyonda en çok spor ve haber programlarını tercih ederken, kadınlarda kadınlarla ilgili eğitici programlarla birlikte diziler, ve müzik eğlence programlarını izlemeyi yeğlemektedir.

Tablo 30 : Yaş ile En Çok Seyredilen Programların Durum Dağılımı

Yaş	Tv Programları							Toplam
	Haberler	Diziler	Filmler	Eğlence prg	Dini prg	Spor prgı	Kdn eğt prg	
18-25	2	4	1	4			2	13
26-36	3	5	2		4	2	6	22
36-46	10	6	4	4	2	8	1	35
46-56	7	1		2	1	6	2	19
56+	5	2		1	1	1	1	11
Toplam	27	18	7	11	8	17	12	100

r. Boş Zaman Değerlendirme Davranışı

Kurumsallaşmış örgütlü toplum hayatı olarak şehirler sadece bireylerin zorunlu zaman dilimlerini düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin boş zaman değerlendirme eğilimlerinde de düzenleyici ve yönlendirici rol oynarlar. Bu bağlamda sosyal statü ve tabakaya göre şekillenen boş zaman kullanımı, örneğin orta ve üst tabakalarda kütüphaneler sosyal içerikli toplantılar, çay ve partiler, konferans, açık oturum gibi çalışma gruplarını daha sıklıkla seçerken; alt tabakalar parkları, oyun alanlarını, arkadaş toplantılarını popüler müziğin yer aldığı eğlenceleri daha sıklıkla kullanırlar.³³⁷

Görülüyor ki televizyon hem bir eğitim, hem de bir eğlence aracı olarak büyük bir seyirci kitlesine hitap etmektedir. Kitap, gazete okuyanların ve sinemaya gidenlerin hepsi gençlerden oluşmaktadır. Kadınların ise ilk meşguliyetleri ev ve el işleri, arta kalan vakitlerinde de komşu ve akraba ziyaretleri gelmektedir.

Vakit geçirmek ve öldürmek için bilhassa eğitim düzeyi düşük ve evlerinde huzur bulamadıklarını ifade eden kimseler için gecekondü erkeklerinin vazgeçilmez mekanı kahvehaneler olup, bu tür mekanların bölgede çok bulunması dikkate değer bir husustur.

³³⁷ Ercan Tatlıdil; *Kent Kültürü ve Boş Zaman Değerlendirme*, Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, SBD Yay, Ankara 1994, s 389

**Tablo 31 : Şehirde Kalış Süresi ile
Boş Zamanları Değerlendirme Durum Dağılımı**

Boş Zaman Değerlendirme	Şehirde Kalış Süresi					Toplam
	Doğduğundan beri	1-5 yıl	5-15 yıl	15-25 yıl	25 +	
Kitap okuma			1	1	1	3
Tv. izleme	2	5	6	4	4	21
Müzik dinleme	1		1	2	1	5
Kahveye gitme	2	4	10	4	4	24
Komşulara,akrabalar gitme		3	6	2	7	18
Bahçe işleriyle uğraşma	1	2	4	7	6	20
Sinemaya,tiyatroya gitme	1			1		2
Diğer			3	3	1	7
Toplam	7	14	31	24	24	100

Araştırmamıza katılanların boş zaman değerlendirme tutumlarını incelediğimizde ortaya çıkan faaliyetler de ilk sırayı % 24 ile kahveye gitme ilk sıradadır. Katılımcıların % 21'i televizyon seyrettiğini, % 20'si bahçe işleriyle uğraştığını % 18'i komşulara akrabalara gittiğini % 7'si çeşitli etkinliklerin toplandığı “ diğer faaliyetler ” seçeneğini işaretlemişlerdir. % 5'i müzik dinlediğini, % 3'ü kitap okuduğunu % 2'si sinemaya, tiyatroya gittiğini söylemiştir. (Tablo 32)

Tablo 32: Yaş ile Boş Zamanları Değerlendirme Durum Dağılımı

Boş Zaman Değerlendirme	YAŞ					Toplam
	18-25	26-36	36-46	46-56	56+	
Kitap okuma	1	1	1			3
Tv. izleme	5	3	8	3	2	21
Müzik dinleme	3		1	1		5
Kahveye gitme	1	5	9	8	1	24
Komşulara,akrabalara gitme	1	9	2	3	3	18
Bahçe işleriyle uğraşma	1	3	10	2	4	20
Sinemaya,tiyatroya gitme	1		1			2
Diğer		1	3	2	1	7
Toplam	13	22	35	19	11	100

Sadece okumaya yönelik kitle haberleşme araçlarının dışında hem göze hem kulağa hitap etmesi, hem de boş zaman değerlendirme ve eğlence aracı olması dolayısıyla

televizyondan yararlanma da önem taşımaktadır. “ Kent değerlerini yayan bir eğitim aracı olan televizyon, gecekonduda yaşayanların hayatının bir parçası haline gelmiştir.” ³³⁸

Tablo 33: Cinsiyet ile Boş Zamanları Değerlendirme Durum Dağılımı

Boş Zaman Değerlendirme	Cinsiyet			Toplam
	Sayı	%	Erkek	
Kitap okuma	Sayı	3		3
	%	% 3		% 3
Tv. izleme	Sayı	13	8	21
	%	%13	% 8	% 21
Müzik dinleme	Sayı	3	2	5
	%	% 3	% 2	% 5
Kahveye gitme	Sayı		24	24
	%		% 24	% 24
Komşulara, akrabalar gezmeye gitme	Sayı	15	3	18
	%	% 15	% 3	% 18
Bahçe işleriyle uğraşma	Sayı	7	13	20
	%	% 7	% 13	% 20
Sinemaya, tiyatroya gitme	Sayı	1	1	2
	%	% 1	% 1	% 2
Diğer	Sayı	5	2	7
	%	% 5	% 2	% 7
Toplam	Sayı	47	53	100
	%	%47	% 53	% 100

Tıpkı sosyo-ekonomik düzeyde olduğu gibi, cinsiyet ve yaş gruplarına göre de boş zaman değerlendirme tutumlarında farklılıklar olduğu gözlenmiştir. (Tablo 33) Cinsiyet faktörü nedeniyle, toplumsal ilişki ve işlerde farklı rolleri üstlenmiş olan bireyler rollerinin ve konumlarının gereği boş zaman değerlendirme aktivitelerinde de farklılıklar göstermektedir. ³³⁹

Kadınlar daha çok ev işleri ve televizyon seyretme gibi meşguliyetler içinde olduklarını belirtirken erkekler kahveye, sinemaya gitme ve spor yapma gibi seçeneklerde yoğunlaşmışlardır

³³⁸ Niyazi Akyüz; age, s. 88

³³⁹ Tatlidil; age, s. 391

4. Araştırma Alanında Dini Yaşayışın Boyutları ve Öteki Sosyal Alanlarla İlişkileri

a. Dini Tecrübenin Teorik İfadesi : İnançlar

İslam'ın inanç esasları, tevhid ilkesiyle somutlaşmış olan Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik temeli üzerine bina edilen toplam altı esastan oluşmaktadır. İnanç esasları arasında çok önemli bir yere sahip olan Allah inancını ifade eden Kelime-i Tevhid ile peygamberlik kurumunun tasdiki, formülleşerek dine girmenin bir ön şartı haline gelmektedir. Ayrıca diğer dinlerde olduğu gibi, İslam'da da dini inanç muhtevası İslam'ın bütün inanç esaslarını içine alan bir amentü formülünde ifadesini bulmaktadır.³⁴⁰

Bilindiği gibi bütün dinler teorik boyutunu oluşturan inanç ilkelerinden kurulu belli bir sisteme sahip olup, mensuplarının da bu ilkelere inanmalarını beklemektedir. Kurumlaşmış dinlerde dini tecrübenin teorik ifadesi ya da öğretileri, genelde iman esaslarından meydana gelen “ akide ” ile ilgili konulardır. İslam dininde de bu inanç ilkeleri, dinin getirdiği teorinin özünü oluşturan bir inanç formülü olarak “ amentü ” de ifadesini bulmuştur.

Tablo 34: İmanın Şartları

İmanın Şartları	Kesinlikle İnanırım	İnanırım ama şüpheler var	İnanmam	Toplam
Allah'a İman	99 % 99	1 % 1	- -	100 % 100
Peygamberlere iman	99 % 99	1 % 1	- -	100 % 100
Kutsal kitaplara iman	99 % 99	1 % 1	- -	100 % 100
Meleklerle iman	99 % 99	1 % 1	- -	100 % 100
Ahret gününe iman	94 % 94	6 % 6	- -	100 % 100
Kaza ve Kadere iman	94 % 94	6 % 6	- -	100 % 100

Esasen araştırma yaptığımız gecekondu bölgesinde, farklı kültürlerin, farklı mezhep telakkilerinin, kent ortamının yoğun iletişim kanallarının ve çeşitli etkileşim münasebetlerinin fertler üzerinde farklı etkilerinin olabileceğini, bunun gerek kent

bütünü bağlamında, gerek gecekondü bölgesi boyutunda farklı etkileri olacağını ve ferdin Allah kavramından anladığı şeyin değişmesini göz önünde bulundurarak, İslam'ın Allah inancının bu etkilerden uzak kalamayacağını düşünüyoruz.

Araştırmamıza katılanların Allah'ın varlığı başta olmak üzere peygamberlere, kutsal kitaplara, meleklerle, iman konusunda hiçbir delile gerek duymadan gerçekleşen kesin inancın ötesinde özellikle “Allah’a iman ” sorusunun sorulmasının dahi hayret ve şüpheyile karşılandığını ve bundan rencide olduklarını ortaya koymaktadır. Öyleki bazıları soru karşısında “ haşa o nasıl söz ” diyerek tepkilerini belirtmektedirler. Yani Allah'ın varlığına olan kesin inanç, gecekondulunun hayatında ve kafasında ekmek veya su gibi tabii ve hayatıyla bütünleşmiş bir halde, hatta bazılarında dokunulması veya içine girilmesi yasak bir bölge veya bir tabu gibi mütalaa edilmekte, bazen de bu soru hakaret gibi algılanmaktadır. (Bkz.Tablo 34) Zaten Allah’a iman başta olmak üzere peygamberlere, kitaplara ve meleklerle iman konusunda kesinlikle inanırım diyenlerin oranı % 99’dur.

Ancak ahiret hayatı ve kaza ve kadere iman ile ilgili sorulara baktığımızda kesinlikle inanırım diyenler % 94 iken inanırım ama şüphelerim var diyenler % 6’ya yükselmiştir.

Ahiretin ve kaza ve kaderin varlığına inanmasına rağmen bir takım şüpheleri olanlarda yaygın olan fikirler “ Ahiret varmış da kim görmüş, oraya gidip gelen var mı ? ” gibi sorularla temellendirilen pozitivist mantıklı bir yaklaşımla belirlenmektedir.

Bunun sebebi de bize göre **Akyüz**’ün de belirttiği gibi daha ziyade köyden şehre geldikten sonraki hayatında somut ve elle tutulur şeylerin önem kazanması, köydeki yardımlaşma, dayanışma, akrabalık gibi müesseselerin kaybolmaya yüz tutması,maddi faktörlerin ağırlık kazanmasıyla ortaya çıkan, hatta “ gözümle görmediğim şeye inanmam ” sözünde hayatiyet bulan tutumların inançları etkilemesidir. Köyden kente gelen şahsın, maddileşme olgusuyla aniden karşılaşması, bu etkinin şiddetini artırabilmektedir. Tabi bu etkide kişisel tepkilerin de payını kabul etmek gerekir.

Bilindiği gibi İslam’da ahiret hayatı olmadan cennet ve cehennem tek başına bir anlamı yoktur. Bu ikisi birbiriyle bağlantılı ve biri diğerinin varlığını gerektiren

metafizik objelerdir. Bu sebeple ahiret hayatıyla ilgili olarak “ Ahirete gidip de gelen var mı ? ” sorusu cennet ve cehennem için de mevcuttur.

Ayrıca insanlar iyilik yapanı da kötülük yapanı da görmekte kötülük yapanların bu dünyada bir müeyyideye tabi olmadığına hükmetmekte ve yapılanın kar hanesine kaydedildiğini görerek “ bu dünyada yapılanın karşılığı verilmedikten sonra öbür dünyada verildiğini neleyeyim ? ” anlayışına doğru yönelmektedir. Ayrıca gerek yaygın gerek örgün eğitim içinde cennet ve cehennem kavramlarına dengeli bir ağırlık tanımayıp, cehennemim ağırlıklı anlatılması, hayatın sıkıntıları içinde zamanı daha uzun gösterir ve ahiretin daha uzak bir zamana atılmasına sebep olabilir. Tabii burada kişinin yaşının genç olması, kente yeni gelmiş olması dolayısıyla bir çok işler yapacak olmasının rolünü de hesaba katmak gerekmektedir. Bir başka husus bu inançlarda etkili olan ekonomik faktörlerle ilgilidir. Daha ziyade geçim sıkıntısı içinde olan bu insanlar “ paran yoksa bu dünya senin cennetin, yoksa cehennemim olur ” demekte ve meseleye kendi zihinlerinde ekonomik bir yorum da getirmektedirler.

Gecekondü bölgelerinde, hele bizim araştırma yaptığımız her iki bölge gibi şehrin merkezine uzak ve kent hizmetlerinden yeni yeni istifade edebilen bu tür mahrumiyet bölgelerinde, üstelik farklı kültürler ve farklı mezhep anlayışlarının yanyana yaşadığı bu bölgede farklı Allah anlayışlarının olmasını hem engelleyen, hem de teşvik eden bir ortam vardır. Bu konudaki farklı anlayışları engelleyen, bu topluluklardaki dini bilgi yetersizliğidir. Dini asıl kaynaklardan öğrenmeyen ve okumayan bu kişilerin etraftan aldığı, doğruluğu kontrol ve teyit edilmemiş dini bilgilerin kendi süzgecinden geçirilerek veya olduğu gibi kabul edilmesi, bu bilgi temeliyle bir anlayışa sahip olunması, bu tür bölgelerde mümkün olaylardandır. Farklılıkların teşvik edici faktör olarak da farklı din ve mezhep anlayışlarına tepki biçiminde, belirli bir konudaki bilginin kontrol edilerek doğrusuna ulaşma şevkinin yerleşmesini görüyoruz. Nitekim araştırma yaptığımız gecekondu bölgesinde çok az da olsa dini konularda bilinçlenmek için, ikinci veya üçüncü el dini kaynaklardan yararlananlara rastlamamız bunu göstermektedir. Esasen dini kaynaklara başvurarak dini ibadet tarzlarının ve hükümlerin öğrenilmesi, kent ortamında, din görevlilerinin, çeşitli dini problemlere değişik açılardan bakarak farklı yorumlar getirmeleri, halkın kafasında zaten farklı şekilde yerleşmiş olan bu problemlerin çözümlerini daha karmaşık hale getirmiş,

halkın da hem kafası karışmış, hem de din görevlilerine ve din adamlarına olan güvenlerini kaybetmelerine sebep olmuştur.

Öğrenim düzeyindeki farklılıkların, İslam dininde “ Taklidi iman ” formülüyle ifade edilen, hiçbir delile gerek duymadan, çevreden alına fikirler ve algılanan olaylarla şekillenen Allah inancını etkilediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan İslam’da “ Tahkiki iman ” denilen araştırarak, mantıki muhakemeler yaparak, aleminden deliller bularak ve olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kurarak gerçekleşmesi mümkün görülen Allah inancının da öğrenim durumu ile anlamlı ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Ama bu iki ilişkinin birincisi yani taklidi iman tarzında olan öğrenim seviyesiyle ters orantılı, tahkiki iman tarzında olanı da doğru orantılıdır. Görülüyor ki ne kadar yüksek seviyede olursa olsun, öğrenim durumunu fertlerin Allah inancında tutarlılık ve onun hayatla bağlantısını kurabilmek açısından etkili olabilmektedir. Kişinin aldığı örgün veya yaygın eğitim ya da çevresinden edindiği görgü, tahkiki imana basamak edebilmesi açısından önemlidir. Tersine örgün eğitimin üst kademelerine çıkmış olsa da, fert aldığı eğitimle dini düşüncesi arasında bir köprü kuramamış ve dini inancını belli bir seviyede dondurmuş olabilir. Din ile bilimi ayrı kabul etmiş, dini tahkik edilecek bir unsur değil, dogma olarak kabullenebilecek bir inanç sayıyor olabilir. Ancak istisnalar bir yana kişi, aldığı eğitimi inancı geliştirmekte bir temel olarak kullanabilirse eğitim inancın derinleşmesine, detaylanmasına yardımcı olur.

b. Dini Geleneksel Uygulamalar ve Halk İnanışları

Dinin emrettiği bir çok ibadet yanında dini değer atfedilen bazı uygulamalar, ve hatta dinin yasakladığı bazı fiillerinde araştırma bölgemizde yaşandığını gözlemiş bulunuyoruz. Bu sebeple dini değer atfedilen bazı uygulamalarla bir takım halk inanışlarının bölgedeki durumunu öğrenmek amacıyla sorduğumuz bazı sorulara aldığımız cevapların dökümü Tablo 35’tedir.

Araştırmamıza katılanların % 76’sının büyüye inanmadığını % 24’ün inandığı görülmektedir.

Tablo 35: Dini Geleneksel Uygulamalar ve Halk İnanışları

Dini Geleneksel Uygulamalar ve Halk İnanışları	Cinsiyet	İnanırım Uygularım		İnanırım Uygulamam		İnanmam		Toplam	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Büyü	Kadın	3	%3	12	%3	32	%32	47	%47
	Erkek	1	%1	8	%8	44	%43	53	%53
Kurşun Döktürme	Kadın	7	%7	9	%9	31	%31	47	%47
	Erkek	1	%1	5	%5	47	%47	53	%53
Muska Yazdırma	Kadın	11	%11	11	%11	25	%25	47	%47
	Erkek	4	%4	13	%13	36	%36	53	%53
Adak Adama	Kadın	37	%37	4	%4	6	%6	47	%47
	Erkek	36	%36	16	%16	1	%1	53	%53
Türbe ve Yatır Ziyaretine Gitme	Kadın	42	%42	3	%3			47	%47
	Erkek	39	%39	14	%14	2	%2	53	%53
Fala İnanma	Kadın	17	%17	12	%12	18	%18	47	%47
	Erkek	1	%1	16	%16	36	%36	53	%53
Cin, Peri, Ruh Çağırmaya İnanma	Kadın	2	%2	14	%14	31	%31	47	%47
	Erkek	2	%2	11	%11	40	%40	53	%53

Büyüye inanmama oranının bu kadar yüksek olmasının nedenlerinden biri İslam'da büyü'nün haram olması diğeri ise araştırmamıza katılanların “ köy gibi kapalı toplum hayatından kent hayatındaki iletişim bağlarının güçlü, iletişim kanallarının çok olması dolayısıyla etkileşimin fazla olması ve ilişkilerin de bunlara bağlı olarak yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan toplum hayatıdır.”

Araştırmamıza katılanların % 22'si kurşun dökme olayına inanıyor, % 78'i inanmıyor. Bilindiği gibi kurşun döktürme olayı nazarla ilgili ve nazar değmiş olanı iyileştirmeye yönelik bir uygulamadır. Ancak gözlemlerimize göre nazara karşı onların tabirine göre nefesi kuvvetli hocaların ya okumasıyla veya bir muska yazmasıyla da çare aranmaktadır. Araştırma bölgemizde kurşun dökme işiyle bizzat uğraşan bazı kimseler vardır.

Araştırmamıza katılanların % 39' u muska yazdırmaya inanırken % 61 inanmadığını söylemiştir.

Anket yaptığımız her iki mahallede de yaygın uygulamalardan biri de adaktır. Adak; fert ya da ailelerin, çözülmesi zor bir problemle karşı karşıya kaldığında veya olmasını çok istedikleri bir işin olmasını temin etmek için, Allah'a bir iş yapacağına dair söz vermesidir.³⁴¹ Adak adayanların oranı % 93 iken, adamayanların oranı % 7 olarak

³⁴¹ İlmihali, DiB Yay. İSAM, İstanbul 1999, s. 21

hesaplanmıştır. Adak daha ziyade küçük baş hayvan veya büyük baş hayvanlardan birini kurban etmeye söz verilmesi şeklinde gerçekleşmekte bunu yanında fakir ya da muhtaçlara sadaka verme, hatim indirtme mevlüt okutma şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Adak daha çok aile reisi veya evin hanımı tarafından yapılmakta ve genellikle çocuklarının üniversite sınavı kazanması, tayinin çıkması, iş bulmak, askerden sağ salim dönmek, torununun olması veyahut olmasını çok istediği başka tür bir işin olması için yapılmaktadır.

Araştırma bölgemizde oturanların türbe ziyaretleri de oldukça yaygın durumdadır. Nitekim Tablo 35'te veriler göre türbe ve yatırları ziyaret edenlerin oranı % 98' e ulaşırken, etmeyenlerin oranı ise % 2 ile sınırlı kalmıştır. Hangi türbelerin ziyaret edildiği konusunda bir sorumuz olmamakla beraber, Kayseri'de daha ziyade Seyyid Burhaneddin Hazretleri Türbesi'nin öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bunlar dışında memleketlerindeki türbelerin de ziyaret edildiğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Araştırmamıza katılanların % 54'ü fala inanmazken % 46 'sı fala inandığını söylemiştir. Özellikle kahve falı kadınlar arasında oldukça yaygındır. Bir de " fala bakıp üç beş kuruş kazanarak ev geçimine katkıda bulunduğunu " söyleyen bir bayanın olması da önemlidir.

Araştırma bölgemizde cin, peri, ruh çağırmaya inanma veya cin çarpması inancı ile ilgili aldığımız bilgilerden hareketle araştırmamıza katılanların % 21 'i inanırken % 79'u inanmamıştır. Hatırlatmakta fayda var ki cinlerin varlığı Kuran-ı Kerim vasıtasıyla bildirilmektedir. Ancak cinlerin insanlar tarafından kullanılıp, onlara kendi menfaatleri doğrultusunda bazı işler yaptırılanların varlığına dair inanışların bulunduğunu tespit ettik. Cin çarpması denilen olayın zihinlerde hemen hoca muska gibi bazı kişiler tarafından kabul edilen uygulamalar ve onun uygulatıcılarını çağrıştırdığını fakat cinin varlığının Kur'an tarafından bildirilmesi ve sara isimli bir hastalığında bazı hocalar tarafından iyileştirilmesinden dolayı bölgede taraftar bulduğu kanaatindeyiz.

Büyü, sihir, ve falcılık gibi şeylere inanmak ve bunlarla uğraşmak İslam dininde yasaklanmasına rağmen, bu tür inanç ve uygulamaların çeşitli halk katmanlarında geniş yaygınlık gördüğü bilinmektedir. Klasik sosyolojinin ve sekülerleşme tezinin, kırsal topluluklardan şehrsel topluma doğru uzanan çizgide yaşanan rol farklılaşması, eğitim

ve mesleki alandaki hareketlilik ile artan bireyselleşme ve rasyonalizasyonun bir dünyevileşmeye yol açacağı öngörüsüne rağmen ³⁴² bu tür anlayış ve uygulamaların popüler halk dindarlığı içinde varlığını sürdürdüğü görülebilmektedir. ³⁴³

Cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında araştırmamıza katılan kadınların erkeklere oranla daha fazla bu tür inanışlara sahip olma ve baş vurma eğiliminde oldukları görülmektedir.

Yapısal bakımından kendilerinde kutsal ve esrarengiz gücün tezahür ettiği sembolik objelerden ibaret olan ziyaret yerleri, cazibe gücü sayesinde çeşitli dilek, istek ve amaçlarla insanları kendilerine çekmektedir. Hastalık, doğal afetler gibi bireysel ve toplumsal sıkıntılarla, hayatın evlenme, iş edinme, çocuk sahibi olma gibi kritik anlarında bir güven ve ümit kaynağı olarak işlev kazanabilmektedir; dolayısıyla ziyaret fenomenindeki sosyo-psikolojik ve kültürel etkenlerin ağırlığı, onun sadece sosyo-ekonomik güvencesizlik ve yoksunluk içinde bulunan kesimlerde sınırlı kalmayan bir cazibeye sahip olduğunu göstermektedir. ³⁴⁴

Nazar ve göz değmesine inanma ile yatırı ve türbe ziyaretlerine gitme oranları diğer inanç ve uygulamalara göre daha yüksek bir oranı oluşturmaktadır. Daha çok sözlü rivayetlere dayalı bir halk dindarlığı ortamında etkili olan ziyaret fenomeni, kırsal kesimde olduğu kadar, şehirlerde de kutsalla irtibatı sağlama da aracıya ihtiyaç duyanlar için belli anlamlar taşımaktadır. ³⁴⁵

c. Dini Tecrübenin Pratik İfadesi : İbadetler

Her din, mukaddesatla ilgili bir takım inançlar, tasavvurlar ve düşüncelerle irtibat halindedir. Ancak hiçbir din sadece bir takım tasavvurlar, fikirler ve inançlar toplamından ibaret değildir. Aksine her din bir duygu ve davranış meselesi olarak ortaya çıkmaktadır ³⁴⁶

³⁴² Gordon Marshall; *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.: Osman Akınbay, Derya Kömürcü), Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 646

³⁴³ Çelik; age, s. 205

³⁴⁴ Günay- Güngör vd; *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri BB Yay, Kayseri 1996, s.12,18

³⁴⁵ Günay vd; age, s 104-107

³⁴⁶ Günay; *Din Sosyolojisi*, s. 222

Dini tecrübenin, ferdin zihni hayatıyla ilgili ifadesi olan inançla, onun ameli ifadesi olan ibadet, birbiriyle sıkı ilişki içindedir. Dinin nazari ilkelerinde ifadesini bulan, dini tecrübeden hasıl olan ve onun belirlediği bütün fiiller, onun pratik ifadesidir. En ilkel dinlerden yüksek dinlere kadar bütün topluluklarda görülen ibadetlerin şekil ve muhtevaları toplumsal yapılara, milletlere ve dinlere göre değişebilmektedir.³⁴⁷

Tablo 36 :İbadetler

İbadetler	Sayı Yüzde	Evet	Hayır	Bazen	Toplam
Namaz	Sayı %	50 %50	16 %16	34 %34	100 %100
Oruç	Sayı %	89 %89	6 %6	5 %5	100 %100
Zekat	Sayı %	37 %37	28 %28	35 %35	100 %100
Hac	Sayı %	5 %5	95 %95		100 %100
Kurban	Sayı %	51 %51	21 %21	28 %28	100 %100

İbadetler, kaynağını dini tecrübeye bulan her türlü dini fiillerdir. Bütün dinlerde kutsalın tecrübesi, bir efsane ve akide terimleriyle belirlenen yüce veya aşkın bir varlığa saygıyı ve bağlılığı ifade eden fiillerle ortaya çıkar.³⁴⁸ İbadet ferdi olduğu kadar aynı zamanda sosyal bir olgudur. Çünkü her dini fiilin hem ferdi hem de sosyal yönleri vardır. Ferdi olarak yapılan ibadetler olduğu gibi, cemaatle yapılan ibadetlerde mevcuttur. Fakat ferdi ibadetlerle cemaatle yapılan ibadetler birbirinden ayrı ve bağımsız değil, aksine birbirini tamamlayan ve güçlendiren fiillerdir.³⁴⁹

Dinin iki unsuru olan iman ve ibadetin hangisinin önce geldiği veya fertte hangisinin önce yerleştiği tartışılmışsa da her ibadetin arka planında Tanrı ve kutsal inanç düşüncesi mevcut olduğu gibi, mutlaka her dini inanç da dini ibadet ve fiillerle bütünleşmiş durumdadır.³⁵⁰ Aslında dinin inanç yönü yani entellektüel faaliyet toplumda gruplar ya da fertlerin farklılaşmaları veya bölünmeleri sonucuna götürürken, ibadetler dini bencilliklere set çekerek farklılıkları ortadan kaldırıp, fertleri birleştirir,

³⁴⁷ Akyüz; age, s.114

³⁴⁸ Wach; age, s. 26

³⁴⁹ Wach; age, s. 28-29

bütünleştirir. Bu yönüyle ibadet fiiliyatta dinle iç içe girmiş durumdadır. ³⁵¹ Sürekli olan ibadetin din, ahlak, dayanışma, siyaset, ekonomi, ve sanatlar üzerinde sayısız etkileri vardır. Dini ibadetler çok karmaşık bir yapıya sahiptir. İnançlar veya akideler net tanımlarla ortaya konarak korunurlar, ama ibadet fiilleri, genişleme ve farklılaşma kabiliyetine sahip olduklarından, açıklama çeşitliliğini de daima muhafaza ederler. Eğer ibadetler böyle genişlemiş, yeni ve belki de asıl anlamlarından uzaklaşmışlarsa yorum farkları, çekişme ve ihtilafları teşvik edebilir.

c. 1. Namaz

İslam dininde dinin direği olarak tasvir edilen, gerek peygamberimiz zamanında ve İslam tarihi boyunca, gerek günümüzde çok önem verilen bir ibadet olan namaz, bütün İslam topluluklarında İslam'ın ayırt edici bir sembolü ve davranışı olarak görülmüştür. Ayrıca tarihi İslam geleneğinde, temel İslami kaynaklarda İslamın şartı olarak belirtilmesi namazın bazı davranış ve inançlardan sonra yerine getirilmesi gereken bir ibadet olarak telakki edilmesi sonucunu doğurmuştur. ³⁵²

Bizim örneklemimizde namaz araştırma alanımızda da önemsenen bir ibadet olarak algılanmaktadır. Nitekim, düzenli olarak namaz kılanların oranı % 50 olarak tespit edilmiştir. Düzenli olmasa da ara-sıra kılanların oranı ise % 34'dür. Araştırma alanında % 16'lık bir oran ise hiç namaz kılmadıklarını belirtmişlerdir.(Tablo 35)

Günde beş kez vakit namazlarının kılınması, namaz ibadetine sürekli bağlılığı olumsuz yönde etkileyen ve bu ibadetin yerine getirilmesinde gevşek davranılmasına sebep olan faktörlerdendir. Ayrıca erkekler için iş hayatından kaynaklanan bazı engeller de etkili olmaktadır. (Tablo 37)

Tablo 37 : Cinsiyet ile Namaz Kılma Arasındaki Durum Dağılımı

Cinsiyet	Sayı %	Namaz kılar mısınız?			Toplam
		Evet	Hayır	Bazen	
Kadın	Sayı	% 26	% 6	% 15	47
	%	% 26	% 6	%15	47
Erkek	Sayı	% 24	% 10	%19	53
	%	% 24	% 10	%19	53
Toplam	Sayı	% 50	% 16	%34	100

³⁵⁰ Taplamacıoğlu; *Din Sosyolojisi*, 1983, s. 178

³⁵¹ Wach; age, s.45

³⁵² İlmihal II, s. 217

Hiç namaz kılmadığını belirtenlerin oranı % 16 olarak çıkması, farklı sıklık ve ağırlıklara sahip olmakla birlikte, şehirleşme sürecinde göçmenlerin, namaz ibadeti ile olan ilgilerinin yüksek düzeyde sürdüğünün de bir göstergesidir.

Araştırmamıza katılanların yaş durumlarıyla namaz kılma durumunun karşılaştırılması da, toplumda yaygın olan, yaşlandıkça namaz kılma eğiliminin artması görüşüyle tutarlı sonuçlar ihtiva etmemektedir.

Tablo 38: Yaş ile Namaz Kılma Durum Dağılımı

Yaş Grupları	Namaz Kılma Durumu			Toplam
	Evet	Hayır	Bazen	
18-25	% 2	% 2	% 9	13
26-36	% 7	% 6	% 9	22
36-46	%13	% 9	% 7	35
46-56	%13	% 3	% 3	19
56 +	% 9	-	% 2	11
Toplam	%50	% 16	% 34	100

Buna göre 18-25 yaş arası namazlarını kılanlar % 2'si, 26-36 arası % 7, 36-46 arası % 13, 46-56 arası % 9, 56 ve daha yukarısı ise % 9 olarak belirlenmiştir. 18-25 yaş arası namaz kılmayanların oranı % 2, 26-36 arası % 6, 36-46 arası % 5, 46-56 arası % 3, 56 ve daha yukarı yaşlarda örneklemimiz içinde namaz kılmayan çıkmamıştır. 18-25 yaş arası düzenli olarak kılmasa da ara sıra namaz kılanların oranı % 9, 26-36 arası % 9, 36-46 arası % 7, 46-56 arası % 9, 56 ve daha yukarısı için % 2 olarak hesaplanmıştır. (Tablo 38)

Tablo 39: Namaz Kılma İle Şehirde Kalış Süresi Durum Dağılımı

Şehirde Kalış Süresi	Namaz kılar mısınız ?			Toplam
	Evet	Hayır	Bazen	
Doğduğundan beri	3	1	3	7
1-5 yıl	7	3	4	14
5-15 yıl	16	5	10	31
15-25 yıl	10	6	8	24
25 +	14	1	9	24
Toplam	50	16	34	100

Araştırma bölgemizde oturanlar kente çeşitli zamanlarda gelmiş olanlar ve onların çocuklarından oluşmaktadır. Bu sebeple kentte kalış sürelerine göre namaz kılma sıklıkları arasında bir farklılaşma olup olmadığı da kentlileşme ile dini hayat arasında etkileşimin boyutlarını öğrenmek açısından önemlidir.

Tablo 39’de görüldüğü gibi doğduğundan beri kentte kalanların % 3’ü, kentte 1-5 yıl kalanların % 7’si, 5-15 yıl kalanların % 16’sı, 15-25 yıl kalanların %10’u, 25 yıl ve daha fazla kalanların % 14’ü düzenli olarak namaz kılmaktadır. Hiç namaz kılmayanlar ise 1-5 yıl kalanların % 1’i, 5-15 yıl kalanların %5’i, 15-25 yıl kalanların % 6’sı, 25 yıl ve daha fazla kalanların % 1’i namaz kılmadığını belirtmiştir. Düzenli olmasa da ara sıra namaz kıldığını belirten kimseler arasında doğduğundan beri kılanlar % 3, 1-5 yıl arası kalanların % 4’ü, 5-15 yıl kılanların % 10’u, 15-25 yıl kalanların % 8’i, 25 yıl ve daha fazla kalanların % 9’u ara sıra namaz kıldıklarını ifade etmişlerdir.

Bu sonuçlara göre kente ilk gelenlerin çoğunluğunun namazlarını düzenli olarak kıldıklarını, sonra bir bocalama dönemine girip namazı biraz ihmal ettiklerini daha sonra ise tekrar namaz kılmaya başladıklarını söyleyebiliriz.

c. 2. Oruç

Araştırmamıza katılanların dini hayatın farklı unsurları belirlenirken, fertlerin Ramazan ayında oruç tutma durumlarının da tespit edilmesi gerekmektedir. İslam’ın yapılmasını emrettiği ibadetler arasında orucun ferdilik özelliği en fazla ibadetlerden biri olması ve daha ziyade Allah ile kul arasında gerçekleşmesi onun ferdin dindarlığının tespitinde ne kadar büyük bir öneminin olduğunun göstergesidir.

Yılda bir defa Ramazan ayı boyunca fecirden güneşin batışına kadar hiç bir şey yiyip içmemek şeklinde tutulan orucun dinin nihai amacı olarak da görülen manevi yanı, yani oruçluyken kötülüklerden uzaklaşmak, kimseye kötü söz söylememek ve kalp kırmamak yanı daha ağır basmaktadır.³⁵³

Araştırma alanında düzenli olarak oruç tuttuğunu söyleyenlerin oranı % 89 iken düzenli olmasa da ara sıra oruç tuttuğunu söyleyenlerin oranı % 5, hiç oruç tutmadığını belirtenlerin oranı ise % 6 olarak hesaplanmıştır.(Tablo 36)

³⁵³ İlmihall; age, s.381

Ramazan ayı boyunca araştırma bölgemizde büyük bir canlılık ve dinamizm olduğunu gözledik. Bu ayda toplumsal planda dini-toplumsal coşku doruğa tırmanmakta, evlerde şenlik havası sezilmekte ve büyük bir hazırlık telaşı ve hareketlilik yaşanmaktadır. Ailenin büyükleri oruç tutmaya başlayınca küçük çocuklar bile anne babasına oruç tutmak için baskı yapmakta yaşı küçük olsa bile bünyesi güçlü olanların oruç tutması aile büyükleri tarafından teşvik edilmektedir. Kahvehanelerin büyük çoğunluğu kapalıdır. Açık olanlar ise çay satmamakta, para karşılığı okey, kağıt v.b oyunların oynamasına izin vermemektedirler.

Bunun yanında da ticari hayatta da bir canlılık hemen dikkati çekmektedir. Esnaf bu hareketlilikten memnun olmakta, bilhassa Ramazan pideleri akşam vakitlerinde yok satmaktadır.

Bir çok sivil toplum kuruluşunun ve vakıfların özellikle yoksul mahallelerde keşfe çıktıkları gözlemlenmiştir. Muhtarlık ve çevre sakinlerinin yardımıyla tespit edilen bu kimselere yeterli düzeyde olmasa da para, yakacak ve gıda yardımı yapıldığı görülmüştür.

Bir işte çalışanlar ise iftar saatinin iç çıkışından önce olması nedeniyle öğle paydosuna çıkmadıklarını, Ramazan nedeniyle patronlarının yarım saat daha erken bıraktıklarını söylemektedirler. İftar vakti yaklaştığında toplu taşıma araçlarından inenlerin sayısında büyük bir yoğunluk göze çarpmakta, iftar vaktine bir kaç dakika kalmışsa veya iftar vakti geçmişse araçlardan inenlerin yürüyüşleri hızlanmakta ve sokaklar yavaş yavaş boşalmaktadır.

Hastalık, güçsüzlük gibi durumlar oruç tutmaya engel görülmemektedir. Hatta hasta olduğu halde niçin oruç tuttuğunu sorduğumuz bir aile reisinin bize “ öleceğimi bilsem yine de orucumu bırakmam ” şeklinde cevap vermiş ve sorumuzu hayretle karşıladığını söylemiştir. Çocuklar hele de 13-14 yaşını geçmiş veya ergenlik çağına gelmiş olanlar hem akranları arasında, hem de aile büyükleri tarafından oruç tutmaya teşvik edilmekte, bazen bu teşvikin boyutları hafif baskıya kadar varmaktadır.

Ramazan'ın hemen öncesinde olan Recep ve Şaban aylarında da yoğun olarak oruç tutanları gözlemlemiş bulunmaktayız. Bu ayların tamamında oruç tutanlar olmakla

birlikte Pazartesi-Perşembe oruç tutanlar da vardır. Araştırma bölgemizde de bilhassa orta yaşın üzerindeki ve koyu dindarlar veya bir dini cemaate mensup olanlar arasında yaygın olarak tutulan bu oruçlar, yılın diğer zamanlarına da yayılmakta yine haftanın belirli günlerinde tutulmaktadır.

Tablo 40: Yaş ile Oruç Tutma Durumu Arasındaki Durum Dağılımı

Yaş Grupları	Oruç Tutma Durumu			Toplam
	Evet	Hayır	Bazen	
18-25	% 13	-	-	13
26-36	% 21		% 1	22
36-46	% 28	% 4	% 3	35
46-56	% 17	% 2	-	19
56 +	% 10	-	% 1	11
Toplam	% 89	% 6	% 5	100

Araştırmamıza katılanların yaş gruplarıyla oruç tutma durumlarının karşılaştırıldığı veriler Tablo 40'da gösterilmiştir. Bu verilere göre 18-25 yaş arası olanların %13'ü, 26-36 arasının % 21'i, 36-46 arasının % 28'i, 46-56 arasının % 17'si, 56 ve daha yukarısının % 10'u düzenli olarak oruç tuttıklarını ifade etmişlerdir.

Cinsiyet açısından oruç tutma tutumuna baktığımızda (Tablo 41) kadınların (% 46) erkeklerden (% 43) daha fazla olarak Ramazan ayında ve bazı kutsal günlerde oruç tuttıklarını görüyoruz.Ramazan orucu haricinde nafie oruç tutma eğiliminin kadınlarda daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 41: Cinsiyet ile Oruç Tutma Durum Dağılımı

Cinsiyet	Sayı %	Oruç tutar mısınız ?			Toplam
		Evet	Hayır	Bazen	
Kadın	Sayı	% 46	-	% 1	47
	%	% 46	-	% 1	47
Erkek	Sayı	% 43	% 6	% 4	53
	%	% 43	% 6	% 4	53
Toplam	Sayı	% 89	% 6	% 5	100
	%	% 89	% 6	% 5	100

Şehirde kalış süresine göre oruç tutma davranışında (Tablo 42) çeşitli kategorilere göre farklılaşan tutumların ortaya çıktığı görülmektedir. Ramazan orucu ile birlikte belirli günlerde nafil oruç tutma davranışının en düşük gözlemlendiği kesim ikinci kuşak (doğduğundan beri) olmuştur. En yüksek ise 5 ila 15 yıl arası şehirde kanlara arasında gözlemlenmiştir.(% 30)

Tablo 42: Şehirde Kalış Süresi İle Oruç tutma Durum Dağılımı

Şehirde Kalış Süresi	Oruç tutar mısınız ?			Toplam
	Evet	Hayır	Bazen	
Doğduğundan beri	7			7
1-5 yıl	11	1	2	14
5-15 yıl	30	1		31
15-25 yıl	20	2	2	24
25 +	21	2	1	24
Toplam	89	6	5	100

Bu verilerden hareketle yeni şehirlilerin çocukları olan ikinci kuşağın oruç tutma davranışı konusunda ebeveynlerine ve ŞKS uzun olanlara göre daha farklı bir tutum alışa yöneldiği gözlenmiştir.

c. 3. Zekat

Hür, akıllı, ergenlik çağına ulaşmış ve din açısından zengin sayılan her Müslümanın vermekle mükellef tutulduğu zekat, İslam'ın farzlarından biri olup değerinin artma özelliği olan bir mala sahip bulunan kişinin, bu mala sahip olmasının üzerinden bir yıl geçtikten sonra, o günkü değerinin % 2.5'nin fakir olanlara verilmesidir.³⁵⁴

İslam dininin toplumsal barışı ve gelir adaletini sağlamaya, toplumun muhtaç kesiminin en azından zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan parayı temin etmeye yönelik olarak verilmesini farz kıldığı, mali bir ibadet olan zekatla ilgili tutumları tesbit etmek için sorduğumuz soruya verilen cevaplar Tablo 35'de görülmektedir.

Buna göre her yıl düzenli olarak zekat verenlerin oranı % 37, düzenli olmasa da maddi durumu uygun olduğu zamanlarda zekat verenlerin oranı % 35, hiç zekat vermeyenlerin

oranı ise % 28 olarak belirlenmiştir. Bu arada belirtmek gerekir ki –açıklamalarımıza rağmen- araştırma evrenimizdeki şahıslar sadaka ve fitreyi de zekat kapsamında algılamaktadırlar.

Araştırma alanımızdaki zekat verme durumunun dışında zekat anlayışına biraz daha detaylı deyinmek istiyoruz. Zekat deyince İslam'ın zengin olan müslümanların servetlerinin belirli oranlarını vermesini emretmesinde ifadesini bulan bir ibadet tarzı anlaşılmakla beraber hem zenginlik kavramının muhtevası ve sınırları konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını söyleyebiliriz hem de çok ihtiyacı olan insanlara yapılan her türlü maddi destek olarak algılanmaktadır ki bunun içerisine yolda gördükleri dilenciye verilen cüz'i miktardaki parayla, fitreyi ve sadakayı da zekat kategorisinde değerlendirmektedirler.

Fıtır sadakasının Ramazan ayında bayram namazından hemen önce, ailedeki fert sayısı kadar, ekonomik gücü nisbetinde para olarak verilmesi, bilhassa araştırma yaptığımız gecekondü bölgesinde Ramazan ayında görülen dini canlılığa paralel olarak geleneksel bir davranış ve ibadet olarak yaygınlaşmasında önemli bir faktör olmaktadır. Bu konuyla fıtır sadakası, ekonomik gücü yeterli olmayanların, hatta çok fakir durumda olan insanların veya ailelerin can simidi olmakta ve bayram öncesi toplumsal dayanışmayı sağlayan bir ortam yaratmakta, böylece zengin olmasa da orta halli insanlarla fakirlerin arasında gelir farklılığı yüzünden ortaya çıkması muhtemel gerilimlerin yumuşamasını veya yok olmasını sağlayabilmektedir.

Çelik'in de ifade ettiği gibi “ zekat ibadetinin uygulamasında, kişilerin dini bakımdan öngörülen ölçülere bağlı kalmadıkları, ya da gönüllerinden kopan ne ise onu verme eğiliminin yaygınlaştığını ve diğer ibadetler göre daha çok ekonomik nedenlerden önemlilik derecesinin git gide geri palan düştüğü”³⁵⁵ yapılan mülakatlardan anlaşılmaktadır. **Günay**'ın da çalışmasında değindiği gibi dini bakımdan öngörülen şekliyle hesap ettirerek verenlerin sayısı oldukça az çıkmakla birlikte zekat adeta bir sadaka görünümüne bürünmüştür.³⁵⁶

³⁵⁴ İlmihal II; age, s, 423

³⁵⁵ Çelik; age, s. 232

³⁵⁶ Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s. 132

c. 4. Hac

Hac İslam'ın farzlarından biri olup, zengin olan Müslümanlara ömürlerinde bir defa yerine getirmeleri emredilen bir ibadettir. Fertlerin ekonomik güçleriyle doğrudan bağlantılı olan hac ibadetiyle ilgili sorumuza verilen cevaplar Tablo 35'dedir.

Verilen cevaplara göre araştırma bölgemizdeki insanların % 5'i bu ibadeti yaparken % 95'i bu ibadeti yap(a)madıklarını belirtmişlerdir.

Esasen hacca gidenlerin oranının düşüklüğü, bu gecekondü bölgesinde oturanların ekonomik seviyesini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bir işte çalışıp da emekli olan aile reisleri hemen hacca gitmeyi düşünmekte, bu da hacca gidecek kadar veya daha fazla parayı ancak bir iş yerinden emekli olunca elde edebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Genellikle hacca gidince emekli olunca hacca gitmek isteyen aile reisleri hacca eşini de birlikte götürmek isteyince hac masrafı iki misline çıkmakta, bu da hacca gitmeyi engelleyen bir faktör olmaktadır. Diğer taraftan emekli olmadan önce evlendirdiği çocuğu varsa onun borçlarını ödmeden, emekli olduktan sonra evlenmemiş çocuğu varsa onu evlendirmeden hacca gitmesi, hem kendi vicdanını rahatsız etmekte hem de kafasını meşgul etmektedir. Ayrıca halk arasında ve çevresinde hoş karşılanmamaktadır. Zira bu konuda yaygın olan kanaat, evlenmemiş çocuğunu evlendirmeden veya borçlu bir şekilde hacca gidenin haccının kabul edilmeyeceği yönündedir.

Türk toplumunda hac ibadetine büyük bir önem verilmektedir. Hem beden hem de malla yapılan ve zengin olan Müslümanlara ömürleri boyunca bir defa farz kılınan bu ibadeti fertler genellikle yaşlanınca düşünmeye başlamakta, ömürlerinin sonuna doğru çoğu zaman da emekli olduktan sonra gerek akrabaları gerek komşularından hacca gidenlere özenme, onlarla rekabet gibi faktörlerin de etkisiyle emeklilik veya başka bir sebeple eline geçen para sayesinde hacca gitmeye ciddi olarak niyetlenmektedir.

Akyüz'ün de belirttiği gibi hacca gitmiş olanlara verilen “ Hacı ” sıfatı, hem onlar için iyi yönde, hem de kötü yönde değerlendirilip verilen bir makam veya sıfat haline getirilmektedir. İyi yönde değerlendirilmesi, onlara “ Hacı Amca ” ,“ Hacı Baba ” ifadelerinde şekillenen bir hürmet anlayışının şekillenmesine yol açmaktadır. Kötü yönde değerlendirilmesi ise, hacı olmuş birinin hiçbir yanlış davranışta bulunmayacağı, bulunmaması gerektiği, onların günah işlemesinin dini bir vecibe gibi telakki edilmesi

tarzında kanaatlere yol açarak hacca gitmiş müslümanlar şahsında hac müessesesinin ve dolayısıyla dindar insanların tenkit edilerek yıpratılmasına sebep olmaktadır. Tabii bunda cenneti garantilemek, hacca gidip “ Hacı ” ünvanı alarak kendisine toplumda dini ve toplumsal bir itibar sağlamak hem hac yapıp hem de ticari menfaat sağlamak amacıyla bu ibadeti yerine getirmesi ihtimal dahilinde olan bazı kişilerinde sorumluluğunu hesaba katmak gerekir.³⁵⁷

Hac müessesesinin tenkit edilip yıpratılması, hacıların ticarete hile yaptığı iddiasıyla ve birisine söylediği kötü bir söz veya yanlış bir davranış yoluyla gerçekleşmekte bunlar fark edilince “ ayıp ayıp senin gibi bir hacıya bu yakışmıyor ” diyerek adeta hacının melekleştirilmesi veya melek gibi davranmasının istenmesi söz konusu olabilmektedir. Diğer taraftan buna rağmen kişiler hac ibadetine çok önem vermekte, hatta sağlığı sebebiyle hacca gidemeyecek durumda olanlar hacca gitme ısrarlarını “ hacca giderim geri dönmesem bile yolunda ölürüm ” şeklinde dile getirmektedirler.

Tablo 43: Yaş ile Hacca Gitme Durum Dağılımı

Yaş Grupları	Hacca Gitme Durumu		Toplam
	Evet	Hayır	
18-25	%1	%12	13
26-36	-	%22	22
36-46	%1	%34	35
46-56	%1	%18	19
56 +	%2	%9	11
Toplam	%5	%95	100

Hacca gitmeyle yaş karşılaştırmasında hacca gidenlerin oranının yaşlar ilerledikçe arttığını görüyoruz. Böylece hac gitmenin her zaman düşünülmesine rağmen yaşlar ilerledikçe ciddiyet kazanması, emeklilikten sonra ise eline toplu para geçmesi dolayısıyla, bu niyetin gerçekleşmesi imkanının iyice olgunlaşması söz konusudur. (Tablo 43)

³⁵⁷ Akyüz; age, s.139

c. 5. Kurban

Kurban kesme, İslam'a göre zengin sayılan (nisap miktarı mala sahip olan) ve hür olan her Müslümanın, Allah'a yakınlaşmak maksadıyla belirli özelliklere sahip bazı hayvanları, belli usüller çerçevesinde kesilmesinden ibaret olan hem toplumsal hem de ekonomik özellikler taşıyan bir ibadettir.³⁵⁸ Kurban olarak kesilen hayvanın etlerinin, yakın akraba ve komşulardan muhtaç durumda olanlara verilmesi yoluyla toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı kuvvetlendirmesi, onun toplumsal fonksiyonunun bir göstergesidir. Evine yıl boyunca et girmeyen veya çok az et alıp yiyebilen muhtaç insanların et ihtiyaçlarının kurban kesenler tarafından karşılanması da toplumun gelir seviyesindeki düşük kesimindeki insanlar açısından ekonomik bir fonksiyon ifa etmektedir. Kurban kesmenin toplumsal ve ekonomik fonksiyonu, aynı olayın iki değişik yönünden ibarettir ve topluluk yapısı içinde bu iki yön, birbirinden ayırd edilemeyecek bir nitelikte, yani birbiriyle iç içe ve girift durumdadır. Kurban kesme ile ilgili tutumlar Tablo 35'de görülmektedir.

Buna göre her yıl düzenli olarak kurban kesenlerin sayısı % 51, düzenli olmasa da maddi durumu o yıl elveriyorsa kesenlerin sayısı % 79, kesmeyenlerin oranı ise % 21 olarak hesap edilmiştir.

Araştırma alanında görüştüğümüz kişiler arasındaki yaygın kanaate göre aşırı derece de borçlu olmayan bir Müslüman kurban kesmek zorundadır. Kurban kesmek için borç almak gerekse bile bu borcu ödeyebilecek gücü varsa kişi kurban kesmelidir. Görülüyor ki kurban kesmesi vacip olan kişiler İslam'ın getirdiği ölçüler göz ardı edilmekte ve daha ziyade geleneksel kabullerin etkisiyle keyfi yeni ölçüler toplulukta yaygın hale gelmektedir.

Kurban kesme işi dini anlamın ötesinde geleneksel olarak da toplumsal bir anlam taşımaktadır. Şöyleki evinde kurban kesilen aile fertlerinin bilhassa araştırma bölgemizde toplumsal ve dini itibar sağlaması söz konusudur. Kurban kesmeyen aile fertlerinin sosyo- ekonomik statüsü düşük seviyede kalır, hele toplulukta geleneksel olarak yaygın olan ölçülere göre kurban kesecek gücü olan aileler, kurban kesmezse onlara hiç iyi gözle bakılmamaktadır. Bu sebeple bölgede zor durumda, borçlu veya fakir olan bir çok aile, o anda parası olmasa bile borç bularak kurbanını keser. Böylece

³⁵⁸ İlmihal II; age, s.3

aile ve onun fertleri, bir taraftan fakir olmaları sebebiyle düşük seviye de olan sosyo-ekonomik statüsünü yükseltme imkanına kavuşur, bu sayede yıl boyunca evine az et giren aile fertleri de bol bol et yemiş olur, hatta iki- üç ay o eti kullanması sebebiyle bir müddet et sıkıntısı çekilmez, diğer taraftan dini bir vecibeyi yerine getirerek psikolojik bir tatmine kavuşur ve toplulukta dini görevleri yerine getirmek suretiyle elde edilen bu psikolojik tatmin yanında, dini toplumsal itibarını yükseltmek imkanına da kavuşur.

d. Ku'an Okuma Konusundaki Davranış ve Tutumlar

İslam dininin temel kaynağı durumunda olan Kuran-ı Kerim'i Arapçasından bilmek ve Kuran'ı zaman zaman okumak, araştırma yaptığımız gecekondu bölgesinde de bir ibadet olarak telakki edilmektedir. Okul çağındaki çocuklar yaz tatillerinde mutlaka camilerde ve Kuran kurslarında açılan yaz Kuran kurslarına gönderilir. Kuran'ı arapçasından okumak öğretilir, namaz için gerekli olan sure ve dualar ezberletilir ve diğer bazı dini bilgiler verilir. Elbette ki çocuğunu Kuran kursuna gönderme davranışında, çocuğun ailesinin dini inanç ve tutumlarının belirleyici bir rolü vardır. Fakat yaz tatillerinde Kuran okumayı öğrenmek için camiye gitmek de, çocuklarını camiye göndermek de bir gelenek halinde devam etmek de ve bu olayın gelenek haline gelmesinde yakın mahalle veya akraba çevresinin aile üzerinde kurduğu toplumsal baskının da etkisi olmaktadır. Çocuğunu Kuran okumayı öğrenmeye camiye göndermeyen aile iyi görünmemekte Kuran okumayı öğrenmeyen çocuk, arkadaşlarının camiye gittiğini görerek, aile büyüklerine baskı da yapabilmektedir. Ayrıca bazı çocuklar arasında camideki yaz kurslarına devam etmek, dolayısıyla burada Kuran okumayı öğrenmek, bir üstünlük gibi görülerek çocuklar üzerinde diğer çocukların psikolojik baskısı şekline dönüşebilmektedir. Çünkü çocuk daha ziyade ailede dine verilen önemin, ailenin genel toplumsal havasına sirayetin çocuğun üzerindeki etkisiyle ortaya çıkması sonucu, camiye veya yaz kurslarına gönderilmektedir. Çocuk eğer camide iyi bir eğitim ortamı bulursa yeni ortama çabuk intibak ediyor ve öğrendikleri ile övünüyor ve çocukta bir başarı motifi gelişiyor, öğrendiklerini diğer arkadaşlarına karşı kullanabiliyor. Kuran okumayı öğrenme konusundaki bütün bu davranış ve tutumlar ailenin dini anlayışı, yakın çevresinin toplumsal baskısı, ve dini yaşayışına göre farklılaşabilmektedir

Kuran'ı Arapçasından okumayı öğrenmeye verilen öneme rağmen araştırmamıza katılanların % 43'ü Kuran okumayı bilirken, % 57'si Kur'an okumayı bilmemektedir. Her gün düzenli olarak Kuran okuyanlar % 7, Cuma ve kutsal günlerde okuyanlar % 13, ara sıra okuyanlar % 17, sıkıntılı olup zor zamanlarda okuyanlar % 3, Kuran okumasını bildiği halde hiç okumayanlar % 3 oranındadır. (Tablo 44)

Tablo 44: Kuran Okuma Sıklığı

Kuran okur musunuz ?	Sayı	Yüzde
Her gün düzenli olarak okurum	7	% 7
Cuma ve kutsal günlerde okurum	13	% 13
Ara sıra okurum	17	% 17
Sıkıntılı olduğumda,zor günlerde okurum	3	% 3
Hiç okumam	3	% 3
Okumasını bilmiyorum	57	% 57
Toplam	100	% 100

Kuran okumasını bilenlerin % 6'sı ailesinden, % 19' u Kur'an kursundan, % 5'i okuldan, % 13'ü akraba, komşu ya da yakınlarından birinin yardımı ile Kur'an okumasını öğrendiklerini belirtmişlerdir. Geriye kalan % 57'lük kesime (Kur'an okumasını bilmeyenlere) bu soru sorulmamıştır. (Tablo 45)

Tablo 45: Kuran Okumasını Nereden Öğrendiniz?

Kuran okumasını nereden öğrendiniz ?	Sayı	Yüzde
Ailemden	6	% 6
Kuran kursundan	19	% 19
Okuldan	5	% 5
Akrabam,komşum ya da yakınlarımdan birinin yardımıyla	13	% 13
Cevap yok	57	% 57
Toplam	100	% 100

e. Dini Hayatın Bilgi Boyutu

Dini hayat, dini bilgi kaynakları ve dini bilgi seviyesinden ayrı düşünülemez. Bu sebeple yaşana din, hayatın canlılığı, dini hayatın bir unsuruna ağırlık verilip diğerlerinin ihmal edilmesi (inançlı ama ibadeti yapmama), dini bilgi kaynakları ve

dini bilgi seviyesiyle münasebet halindedir.³⁵⁹ Araştırmamıza katılanların dini bilgi kaynaklarını ölçmek üzere sorduğumuz soruya alınan cevapların dökümü Tablo 46’de gösterilmiştir.

Tablo 46: “Dini Bilgilerinizi Kimden Veya Nereden Öğrendiniz?”

Dini Bilgilerin Nereden Alındığı	Sayı	Yüzde
Aile	47	% 47
Kendi Kendime	15	% 15
Din görevlilerinden	24	% 24
Okuldan	11	% 11
Başka	-	-
Toplam	100	% 100

Bu konuda **Çelik** ise görüşlerini “ bilgi edinme araçlarının niceliksel olarak arttığı ama ibadet ve pratik düzeyinde aynı ölçüde bir dinamizm görülmediği şehir ortamına özgü bu durumu, yine şehirselleşen hayat tarzının özel dinamiklerinden bağımsız anlamak mümkün olmayacaktır. Uzmanlaşma ve işbölümünün temel karakterini verdiği modern şehir hayatı, gündelik hayatın akışını da zaman ve mekan kullanımı açısından kendi işleyişine uygun bir hale dönüştürür ya da en azından dönüştürme gücüne sahip görünmektedir. Düzenli ibadet etme alışkanlığına pek çok noktada güçlükler çıkaran iş ve meslek yaşamı ile kişiler arası ilişkileri anonimleştiren heterojen toplumsal yapı en büyük etkilerini dindarlığın pratik boyutlarında göstermektedir.”³⁶⁰

Araştırmamıza katılanların gecekondü bölgelerinde yaşayan kimseler olup kente göç etmiş olduklarını biliyoruz. Bu sebeple göç edenlerin dini bilgilerini büyük bir çoğunlukla- mülakatlar ve gözlemlerimizden hareketle- anne –baba veya dedelerinden almış olduklarını (% 47) Tablo 46’de görmekteyiz. Şu halde bu bilgileri şifahi olarak almaları ve bunların da kulaktan dolma yalan-yanlış systemsiz bilgiler olması doğaldır. Üstelik verilen dini bilgilerde özellikle ibadetlerden namaz ve oruçla ilgilidir. O yüzden bunların da dini bilgi anlayışı namaz, oruç ve bazı muamelatla, bazı dini hikayeler, kıssalar ve Kur’an okuma bilgisiyle sınırlıdır. Kayseri’de doğmuş olanların dini bilgisi ise camide imam veya müezzinden öğrendikleri Kur’an okuma, namaz kılma, oruç tutma ile ilgili gerek şifahi gerek yazılı kaynaklardan öğrendikleriyle

³⁵⁹ Akyüz; age, s.167

(% 24) veya okuldan din dersiyle öğrendikleri (% 11) sınırlıdır. Kendi kendine okuyup araştırarak öğrenenlerin oranı % 15’dir

Tablo 47: Dini Hususlarda Danışma Çevresi

Dini Bilgiler İçin Danışma Çevresi	Sayı	Yüzde
Kur’an	8	% 8
Kur’an,hadis ve Fıkıh kitapları	15	% 15
Din görevlileri	18	% 18
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	% 1
Dini bilgisine inandığım kişilere	54	% 54
Başka	4	% 4
Toplam	100	% 100

Dini problemler konusundaki danışma çevresini belirlemek için sorduğumuz soruya verilen cevaplar Tablo 47’de yer almaktadır. Bu verilere göre araştırmamıza katılanların % 82 i Kuran’a, % 15’i hadis ve fıkıh kitaplarına, % 18’i din görevlilerine % 1’i Diyanet İşleri Başkanlığı’na, % 54’ü dini bilgisine inandığı kişilere % 4’ü de diğer seçeneğini işaretleyerek dini problemler konusunda danışma çevresini belirlemişlerdir.

Bu sonuçlara göre araştırmamıza katılanların % 18’lik bir kısmı dini bir konuda bilgi almak için din görevlilerine başvurmaktadır.Bu bölgeye din hizmet vermekle görevli, imam, müezzin gibi din görevlileriyle halkın yani cemaatin birlik ve güven duygusunun zedelenmeye başladığını ortaya koymaktadır. Kadınlarda bu oran % 6 iken erkeklerde bu oran % 12 olarak belirlenmiştir.

Yine burada da şehre yeni göç edenlerin resmi kurumları kullanım oranlarının düşüklüğü dikkat çekicidir. Danışma merciii olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nı kullanan araştırmamıza katılanlardan sadece tek kişi olması oldukça dikkat çekicidir.

Araştırmamıza katılanların % 54’ü dini bir konuda bilgi almak için “ dini bilgisine inandığı kişilere ” başvurmaktadır.Yaptığımız mülakatlarda bu kişilerin kuvvetle muhtemel bir cemaat ya da tarikat üyesi oldukları kadınların kadınlarla erkeklerin erkek “ hoca ” larla yaptığı dersvari uzun toplantılar şeklinde olmaktadır.

Her hafta değişik bir mahallelinin evinde (haftanın belli bir günü ya da günlerinde kadınlar gündüz erkeler akşamları olmak üzere) semt sakinleri üzerinde oldukça yoğun nüfuzu olduğu saptanan bir hoca anne ya da hacı baba, hoca efendi vb. lakaplı insanların yaptığı bu konuşmaların içeriği bilinmemektedir. Lakin bu işi Allah rızası için yaptığını söyleyen kimselerin çoğunluğunun yoksul insanlardan dolayı yollardan hediyeler istemesi ve düzenli olarak para alması da dikkate değer bir konudur. Erkeklerle oranla kadınların bu kişiler daha çok rağbet ettiği görülmektedir. (Kadınlar % 30, Erkekler % 24)

Geleneksel toplumdaki fonksiyonlarını kaybetmiş olmasına birlikte dini konularda en yaygın danışma çevresini oluşturmamasına rağmen (% 18) dini alanda bir referans olarak din görevlilerinin belli ölçülerde itibar gördüğü anlaşılmaktadır.

Özellikle doğrudan Kuran'a başvurduklarını belirtenler arasında lise ve üniversite mezunlarının oranlarında belirgin bir fark varken (% 8) halk dindarlığının en önemli kaynaklarından fıkıh ve hadis kitaplarına başvuranların ise daha çok ortaokul ve lise düzeyinde olduğu anlaşılmıştır. Din görevlilerine başvuranların % 12'si ilk okul mezunudur. Dini bir konuda aklına takılan hususu din görevlilerine soranların (% 54) içinde % 35'lik oldukça yüksek bu oranın eğitim düzeyinin okuma yazma bilmeyenlerle ilkökul mezunlarından oluşması oldukça dikkate şayan bir konudur.

Tablo 48: Cinsiyet ile "Din ile İlgili Aklınıza Takılan Hususlarda Kime veya Nereye Müracaat Edersiniz ?" Durum Dağılımı

Din ile Hususlarda Müracaat	Sayı %	Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Kuran		4	4	8
		% 4	% 4	% 8
Kuran, hadis ve fıkıh kitaplar	Sayı	7	8	15
	%	% 7	% 8	% 15
Din görevlileri (imam,müftü v.b.)	Sayı	6	12	18
	%	% 6	% 12	% 18
Diyanet İşleri Başkanlığı	Sayı		1	1
	%		% 1	% 1
Dini bilgisine inandığım kişiler	Sayı	30	24	54
	%	% 30	% 24	% 54
Diğer	Sayı		4	4
	%		% 4	% 4
Toplam	Sayı	47	53	100
	%	% 47	% 53	% 100

Dini tecrübenin teorik ve pratik anlatımları onun bir üçüncü yönü olan sosyolojik yönüyle tamamlanmaktadır. Çünkü, yaşayan bir din tabiatı icabı sosyal münasebetler kurmak ve sürdürmek zorundadır.³⁶¹ Dini tecrübenin sosyolojik ifadesi, onun teorik ifadesi olan inancın ve pratik ifadesi olan ibadetin birleştirici yani cemaat teşkil edici etkisi olarak iki şekilde tezahür eder. İlkel dinlerde kutsal şeylere olan inanç, fertleri birleştirici bir etki yapar ve topluluğu içerden gelen şüpheye, dışardan gelen hücumlara karşı koruyucu bir rol ifa eder. Buna rağmen az veya çok dışa kapalı bir karakter taşıyan inanç esasları geniş çaplı bir etki yapamaz.³⁶²

Dinin sosyolojik ifadesi açısından dini ayinler topluluğun basit bir anlatımı değil, aynı zamanda onu hayatta tutmak için bir vasıtaadır. Bu sebeple dini ayinlerin, ibadetlerin dinin özünü teşkil ettiğini ve ilkel dinlerden yüksek dinlere kadar topluluğu birleştiren yegane unsurun, dinden dine değişse bile dini ayinler ve usuller olduğunu söyleyebiliriz.³⁶³

Esasen her temel dini tecrübe kendi teolojik ilkelerinin dışında ferdin dünya karşısındaki tavırlarıyla ilgili belli bir dünya görüşü ve zihniyet oluşturur. Bu zihniyet fertlerin günlük yaşayışlarını, davranışlarını diğer insanlarla olan ilişkilerini de derinden etkiler. Şu halde fert din sayesinde, dini olmayan konulara karşı da belirli tavırlar takınmaya başlar. Tabiatı, toplumu, dünyayı belli bir açıdan değerlendirir. Dünyevi olan konulara karşı dini olarak temellenen bu tavır, insanları birbirine yakınlaştıran ve onların cemaat şeklinde örgütlenmelerine yol açan önemli bir unsurdur.³⁶⁴

İşte din, getirdiği dünya görüşüyle sadece fertleri birbirine yakınlaştırmakla ve onların cemaatleşmelerine yol açmakla kalmaz, onların kutsalla ilgili anlayışlarını, dini açıdan zihniyet oluşturunca bazı temel kavramlara yüklediği anlamları da etkileyici hatta belirleyici bir faktör olarak görürler. Bu dini cemaatleşmelerin İslam tarihindeki karşılığı, genelde tasavvuf, özelde ve günümüzde ise tarikatlardır.³⁶⁵

Halka sıcak gelen ve onları cemaat havası sayesinde kuşatan ayinleri sayesinde tasavvuf özellikle şehir hayatının kültür etkisinden uzak yerlerinde ve köylerde yeterli eğitim görmemiş toplulukların toplumsal ihtiyaçlarını karşılamakta, diğer taraftan

³⁶¹ Günay; *Din Sosyolojisi*, s.228

³⁶² Akyüz; *age*, s. 145

³⁶³ Wach; *Din Sosyolojisi*ne Giriş, s. 12

³⁶⁴ Hans Freyer; *İctimai Nazariyeler Tarihi*, Çev: Tahir Çağatay, AÜDTCTF Yay, Ankara 1977, s. 196

teşkilatlanmış şekliyle siyasi zorbalıklara karşı bir tepkiyi ifade etmekteydi ³⁶⁶ Tarih boyunca çeşitli, aşamalardan geçen tasavvuf, günümüzde etkisi ve varlığını tarikatlar yoluyla sürdürmektedir. Tasavvuf düşüncesi İslam medeniyetiyle birlikte gelişmiş yayılmış daha sonra çeşitli faktörlerin etkisi ile hamle gücünü kaybetmiş, günün şartlarına göre yeni yorumlar geliştiremeyince eskiyi tekrarlar ve taklit eder hale gelmiştir. ³⁶⁷

Araştırma yaptığımız gecekondü bölgesinde sunni olup belli tarikatlara üye olanlar bulunduğu gibi özellikle Zümrüt Mahallesi'nde az da olsa (örneğin % 7'si) Alevi olanlar da vardır.

1980 yılından sonra düşmanlıkların görünürde bitmesine rağmen, yılların birikiminden süzülüp gelen köklü farklılıkların bu farklılıklardan ve birbirlerini dışlamaktan doğan öfkelerin gizlice ve bilinç altında varlığını sürdürdüğü, bölgedeki gözlem ve araştırmalarımız sırasında edindiğimiz kanaatlardendir.

Görülüyor ki her iki toplulukta yanyana yaşadığı halde, birbirlerine karşı hoşgörüsüzlükleri, diyalog eksiklikleri birbirlerini anlamaya ve tanımaya çalışmak yerine, tenkit edip kötülemeye çalışmaları ve nihayet bunların dışında birbirlerine karşı kıskırtılmaları bu anlamda 1980 askeri darbe öncesinde siyasi partiler tarafından oy kaygısıyla siyasi istismar konusu yapılması sebebiyle, aynı yerde ama başka dünyalarda yaşamaya devam etmektedirler.

Gerek Alevilerin gerek Sunnilerin birbirlerini nasıl tanımladıkları ve ne olarak gördükleri önemlidir. Bu açıdan Alevilerin Hz. Ali'nin namaz kılarken öldürülmesine bir tepkiyi gerekçe gösterdikleri namaz kılmama olayı, Ramazan ayında oruç tutmamaları, Sunnilerin en fazla tepki gösterdikleri, hatta bazılarının onları dinsiz olarak nitelendirmelerine kadar varan olaylardır. Bunlardan başka Alevilerin aile hayatlarındaki serbestlik ortamı da Sunnilerin onlara karşı tavırlarını etkileyen faktörlerdendir. Alevilerde temel esaslardan olan “eline, beline, diline sahip ol” ilkesi başkasının namusuna kem gözle bakmama, hırsızlık yapmama ve yalan söylememe davranışının sloganlaşmış şeklidir. Orta yaşlı Alevi bir bayanın yaptığımız anket çalışmasında bize “sizin hocalarınız birisinin namusuna göz dikse siz onun

³⁶⁵ Akyüz; age, s. 145

³⁶⁶ Fazlurrahman; *İslam*, Çev: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, İstanbul 1981, s. 190

arkasında namaz kılarırsınız, ama bizim dedelerimiz birisinin namusuna göz dikse biz onun yüzüne bile bakmaz toplumdan o şahsı dışlarız ” demesi namus kavramına ne kadar önem verdiklerinin bir göstergesidir. Diğer taraftan Sunniler arasında hem namaz kılıp oruç tutan hem de bir çok kötülük yapıp günah işleyenler, bu anlamda başını örtüp de her türlü kötülüğü yapanlar bulunduğunu söyleyerek, şeklin değil özün önemli olduğunu sık sık vurgulamaları da gözlediğimiz olaylardandır.

Tablo 49: Dua Etme durumu

Hangi durumlarda dua edersiniz ?	Sayı	Yüzde
ibadetlerimin haricinde de sık sık dua ederim	62	% 62
Zor durumlarda ve sıkıntılı anlarda dua ederim	27	% 27
Bir istek ya da teşekkür için dua ederim	10	% 10
Hiç dua etmem	1	% 1
Toplam	100	% 100

Dua etme kişilerin psikolojik yapısıyla yakından ilgili olan ve dini tecrübenin subjektif yönü olarak kabul edilebilecek olan bir olgudur. Camide veya çeşitli dini törenler esnasında toplu halde yapılan duaların yanı sıra kişisel duaların da dini pratik açısından bir dindarlık göstergesi olarak ele alınabilir. Toplumumuzda özellikle geleneksel kesimlerde namazın dışında gündelik hayatın çeşitli süreç ve aşamalarında dua etmenin çok yaygın bir uygulama alanı olduğu bilinmektedir. Ancak bu olgunun sadece geleneksel kesimlere münhasır kalmadığını ve çeşitli şekil, sıklık ve durumlar altında toplumun bütün kesimlerinde dini tecrübenin bir ifadesi olarak sürdüğünü söylemek mümkündür.³⁶⁸

Araştırmamıza katılanlara “ Hangi durumlarda dua edersiniz ? ” sorusu yöneltilmiştir. Sonuçlar Tablo 49’de gösterilmiştir. Buna göre ibadetlerinin haricinde de sık sık dua edenler % 62, zor durumlarda ve sıkıntılı anlarda dua edenler % 27, bir istek ya da teşekkür için dua edenler % 10, hiç dua etmeyen ise % 1 oranındadır.

³⁶⁷ Selçuk Eraydın; *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1981, s.172

³⁶⁸ Çelik; age, s. 247

Tablo 50: İslamı Yaşamının Yolu

Size göre dinin gereklerine uygun biçimde yaşayabilmenin yolu aşağıdakilerden hangisidir?	Sayı	Yüzde
Bir mürşide (şeyhe) bağlanmak	6	% 6
Bir dini gruba girmek	26	% 26
Dini inançlara önem veren dernek,vakıf ve siyasi oluşumları desteklemek veya üye olmak	19	% 19
Başka(Yazınız)	49	% 49
Toplam	100	% 100

Araştırma bölgemiz, Türkiye'nin değişik yerlerinden gelen farklı kültür muhtevalarına sahip, farklı dini anlayış ve mezhep eğilimlerine sahne olan bir yerdir. Bu sebeple İslam ve Müslüman tanımlarının ortaya konması son derece önemlidir. Bunu ortaya koymak için sorduğumuz “ Size göre dinin gereklerine uygun biçimde yaşayabilmenin yolu aşağıdakilerden hangisidir ? ” sorusuna aldığımız cevaplar Tablo 50’de gösterilmiştir.

Bu verilerde araştırmamıza katılanların İslami bir hayat konusundaki eğilimlerine baktığımızda bir mürşide (şeyhe) bağlanmak ya da dini bir gruba girmenin İslami bir hayat yaşamının en iyi yolu olduğunu düşünenler % 32 oranındadır. Dini inançlara önem veren dernek, vakıf ve siyasi oluşumları desteklemek veya üye olmak diyenlerin oranı %19’dur. Bunun yanında inancına göre kendi halinde, hiçbir yer veya kimseye tabi olmadan yaşamayı en iyi yol olarak görenlerin oranı % 49’dur.

Burada iki farklı eğilimden söz etmek mümkündür. Birincisi ve en fazla taraftarı olan görüş, kişinin İslamı yaşaması için bir mürşide bağlanmalı veya dini bir gruba girmeli eğer bunları yapamıyorsa hiç olmazsa dini inançlara önem veren dernek, vakıf ve siyasi oluşumları desteklemek veya üye olmak gerektiğini söyleyenlerin oranı % 51’dir. Bunu yanında ferdi kimseye tabi olmadan, kendi halinde ibadetleri yapmasıyla İslam’ı yaşayabileceği, en azından en iyi yolun bu olduğu görüşüdür ki bu dinin cemaatlerden ziyade ferdi bir tecrübe olduğu kanaatiyle şekillenen ve dini tecrübeye subjektif yönün, ferdi tecrübenin ön plana çıkarıldığı bir görüştür.

f. Din Aile İlişkileri

Genel olarak nüfusu yenileme, kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin gibi fonksiyonları olan bütün diğer kurumlar içinde en

eski ve en temel kurumlardan olan ve diğer toplumsal kurumların da kaynağını teşkil etmesi nedeniyle insanlığın sosyal kültürel gelişmesinin her aşamasında mevcut olup toplumun temelini oluşturur aile.³⁶⁹ Aile bu anlamda toplumsal ve dini değerlerin ilk aktarıldığı bir yer olma özelliğini taşımaktadır. Bütün kültürel ve sosyal değerleri bünyesinde toplayan aile bu nitelikleri bakımından Türk toplumunda çok özel bir önem kazanmış bir kurumdur.

Tablo 51: Eş seçimi

Eşinizi seçerken başka özellikler yanında dindar olmasına da önem verir miydiniz ya da verdiniz mi ?	Sayı	Yüzde
Evet	56	% 56
Hayır	14	% 14
Fikrim yok	30	% 30
Toplam	100	% 100

Özellikle şehirleşme sürecinde kırsal kesimden şehirlere göç eden bireylerin şehre uyumunda ve karşılaşılan zorlukları aşmada geleneksel ve dayanışmacı aile ve akrabalık bağlarına daha yoğun bir şekilde yönelmeleri söz konusudur. Bu süreçte söz konusu fonksiyonlarından dolayı yapısal-işlevciler tarafından tampon bir mekanizma olarak görülen ailenin gerek kuruluşunda gerekse aile içi ilişkilerde dini anlayış ve pratiklerin belirli bir etkinliğe sahne olmaktadır.³⁷⁰

Bu anlamda özellikle deneklerimizin eş seçiminde, evlenecekleri ya da evlendikleri kişide diğer özelliklerinin yanında dindar olup olmamasına verdikleri önem, şehirleşme sürecinde din aile ilişkilerinde meydana gelen değişimi göstermesi adına önem arz etmektedir.

Çalışmamızda deneklere eşlerini seçerken diğer özelliklerin yanı sıra dindar olmasına önem verip vermediklerini tesbit etmek amacıyla sorduğumuz soruya, örneklemin % 56'sı olumlu cevap verirken, % 14'ü olumsuz cevap vermiştir. Fikir beyan etmeyenlerin oranı ise % 30 olarak belirlenmiştir. (Tablo 51)

³⁶⁹ Özkalp; age, s.133,180; Zeki Aslantürk-Tayfun Amman; *Sosyoloji*, Kaknüs Yay, İstanbul 2000, s. 308

³⁷⁰ Çelik,age, s. 264

Tablo 52: Kız-Erkek İlişkilerine Yaklaşım

Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerini normal karşılar mısınız ?	Sayı	Yüzde
Evet	31	% 31
Hayır	54	% 54
Fikrim yok	15	% 15
Toplam	100	% 100

Örneklemin kız erkek ilişkileri konusundaki tutumunu öğrenmek amacıyla sorduğumuz soruya verilen cevaplar Tablo 52’de görüldüğü gibi şekillenmiştir. Buna göre araştırmamıza katılanların % 31’i evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerini normal karşıladığını belirtirken, normal karşılamayanların oranı % 54 oranındadır. Anket esnasında bu soruyu okuyup “ Sen normal karşılıyorsun ki bu soruyu soruyorsun ” diyerek tepki gösteren aileler olmuştur. Bu konuda fikri olmayanların oranı ise % 15’dir.

Örneklemin şehirde kalış süresi arttıkça bu tutum konusundaki dağılımına baktığımızda ikinci kuşağın ve şehirde kalış süresi arttıkça bireylerin genel olarak bunu normal karşıladığı, şehirde kalış süresi kısa olanların bu olayı pek de tasvip etmedikleri anlaşılmıştır.

Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerinin eğitim düzeyi açısından değerlendirmesine baktığımızda, normal karşılama tutumunun eğitim düzeyi yükseldikçe arttığını, normal görmeme tutumunun da bu ilişkiye paralel olarak eğitim düzeyi düştükçe düştüğü tesbit edilmiştir. Burada eğitim etkeninin bir anlamda şehirleşme sürecinde kız-erkek ilişkilerinde doğrudan etkileşimin en fazla yaşanmasına imkan sağlayan bir olgu oluşunun izlerini görüyoruz.

Tablo 53: Doğum Kontrol Tutumu

Doğum kontrolüne taraftar mısınız ?	Sayı	Yüzde
Evet	52	% 52
Hayır	15	% 15
Fikrim yok	33	% 33
Toplam	100	% 100

Şehirleşme sürecindeki örneklemimize yine aile yapısındaki değişimleri izlemeye yönelik olarak doğum kontrolü ile ilgili kanaatlerini sorduk. Araştırmaya katılanların % 52'si kontrole taraftar iken, % 15'i doğum kontrolüne taraftar olmadığını belirtmiştir. % 33'ü ise bu konuda bir fikir beyan etmemiştir. (Tablo 53)

Cinsiyet temelinde doğum kontrolü ile ilgili kanaatlerde kadınların (% 68) erkeklere (% 32) göre daha fazla doğum kontrolüne taraftar olması bu konu ile ilgili tutumların cinsiyete göre oldukça farklı şekillendiğini göstermektedir.

Din toplumların hayatında nasıl önemli bir konum teşkil etmişse, gelenek de tarih boyunca bütün toplumların yapılarında çok önemli fonksiyonlara sahip olmuştur. Çünkü öncelikle fertlerde kök salan düşünce ve yaşayış şartları, objektifleşip diğer fertlere sirayet eder. Bu süreç nesiller boyu devam ederek belirli düşünce, alışkanlık ve davranışlar kurumsallaşır, toplumsallaşır ve gelenek haline gelir. Bu sadece toplumsal yapının oluşumu değil, aynı zamanda o toplumsal yapının varlığını sürdürebilmesinin de temel şartıdır. İşte din de bu gelenek içinde kendine belirli bir mevki edinerek bu yapının devamına hizmet eder. Şu halde din ile gelenek karşılıklı bir etkileşim halindedir.³⁷¹

Bu sebeple din ile geleneğin birbirini hangi şartlarda ve nereden başlayarak etkilediğini tesbit etmek ve bunun kesin sınırlarını belirlemek çok güçtür. Çünkü ortada karmaşık bir ilişki vardır. Bu süreci biz **Akyüz'ün** “ geleneğin dinileşmesi veya dinin gelenekselleşmesi ”³⁷² şeklinde kavramlaştırabiliriz

Araştırmamızı yaptığımız bölge, esas itibariyle geleneksel usüllerin ve bununla paralel olarak geleneksel dini anlayışların yaygın olduğu kırsal bölgelerden göç etmiş kişilerin yoğun olarak yaşaması itibariyle, “ gelenek ve din etkileşimin kentsel örneği ”³⁷³ olmaktadır.

Tablo 54: Kıyafete Karışma Tutumu

Eşinizin kıyafetlerine karışır mısınız ?	Sayı	Yüzde
Evet	56	% 56
Hayır	44	% 44
Toplam	100	% 100

³⁷¹ Karaman; age, s. 23, s. 63

³⁷² Akyüz; age, s. 177

³⁷³ Akyüz; age. s 177

Aile reisinin, aile fertlerinin giyimlerine karışan ve özellikle başörtüsüne karşı yaklaşımları da dini hayat içinde mütalaa edilebilir. Herşeyden önce köy yerlerinde geleneksel ve kültürel bir anlamı olan örtünme, kimilerinde kendini dini anlamda bir örtünmeye bırakmış, kimilerinde köydeki geleneksel kültürel şeklini devam ettirmiş, kimi de kent toplumunun insanı kuşatan havasına uyarak başını açmıştır. Tabii bütün bunlar, ferdin ya da ailenin gecekondlu kesiminde veya kentsel mekanda kendini bütünleştirebileceği sosyalleşme kanallarının veya değerler sisteminin bulunup bulunmamasına, diğer taraftan kendini veya kimliğini ifade edebilecek kültür kodlarına yaşadığı gecekondlu veya kent çevresinde karşılık bulup bulamamasına göre değişebilmektedir. Şu halde başın örtülmesi davranışı üzerinde etkili olan faktörlerden birisi, Allah'ın bunu emretmesi olmakla beraber, aile reisinin kültürel-dini anlayışı, mezhep mensubiyeti ve dolaylı olarak da otoriter olup olmaması aynı dereceden etkili faktörlerdendir. Çünkü eğer aile reisi otoriter ise, gerek kızı, gerek eşi üzerinde bunu hissettirmek isteyecektir.³⁷⁴

Araştırmamıza katılan aile reislerinin giyim ve başörtüsü ile ilgili yaklaşımını ölçmek için sorduğumuz “ eşinizin ya da kızınızın kıyafetlerine karışır mısınız ? ” sorusuna aile reislerinin % 56'sı karıştığını, % 44'ü karışmadığını söylerken bir anlamda bu konudaki otoriterlik durumunun tesbit etmeye çalıştık. (Tablo 54)

Esasen yukarıda da bahsettiğimiz gibi gecekondlu bölgesinde başını örtmek dini kültürel kimlik görevi gördüğü gibi, başını örtmemek de belirli bir mezhep şuurunun yansımaları olarak ortaya çıkabilmekte ve yerleşik sunni geleneğe tepkinin bir ifadesi olarak başın örtülmesine karşı çıkma haline de dönüşebilmektedir.

Geçmişten bu zaman gelen tarihi –kültürel öfkelerin yanına, kent ortamında ama kentten tecrit edilmiş kentle iletişim kanalları açık olmadığı için ve kentte istenmeyen konumda oldukları için kente intibak edememiş, dışa kapalı köy topluluklarından kente geldiklerinde kentte kendilerini ifade edecek kültürel değerlere daha çok sarılmış ve kentle etkileşime geçememiş olmaları, gerek kendilerine sunulan siyasi kimlik kalıplarını ve bu kalıpların içindeki dini-kültürel ifade kalıplarını da benimsemiş,

³⁷⁴ Akyüz; age ,s.177

bunun sayesinde kent ortamının yalnızlığından bir cemaate mensup olmanın verdiği güvene sahip olmuşlar hem de kimliklerini ifade etme imkanına kavuşmuşlardır.

Saha araştırmasının bir uygulaması olan “ **katılımcı gözlem tekniği** ” yle her iki mahallede muhtelif evleri dolaşarak dolaysız gözlem yoluyla onların dini yaşantılarını da tespit etmeye çalıştık. Bu yaklaşım anket sorularına verilen cevapların geçerliliğini doğrulamak yönünden, son derece yararlı olmuştur.

Gerçekten de anket çalışmamız sırasında Yıldırım Beyazıt mahallesinde türbanlı bir bayanın -kız çocuğu da İmam-Hatip Lisesi’nde okuyor- eşi dışarıda içki içmesin diye içki masasını evde bizzat kendisinin hazırladığını ve bu konuda eşine eşlik ettiğini övünerek söylemesi; erkeklerle tokalaşmanın günah olduğunu söyleyen ama başı açık gezen bir bayanın olması; Zümrüt mahallesindeki bir kahvecinin kendisinin dini inançlarının çok kuvvetli olduğunu söyleyerek kahvehanesinde sürekli kumar oynatarak geçimin temin etmesi; Hacı olan mahalle bakkalının haftalık ya da aylık veresiye yazdığını, ancak ödeme esnasında az da olsa müşteriden fazla para almasını; yaptığım anket çalışmasında evdeki resimler, eşyalardan gözlemlediğim kadarıyla (mahalle sakinlerinin söylemlerine bu doğrultuda) Zümrüt Mahallesindeki bazı Alevi ailelerin “ **toplumdan izole edilmemek adına** ” Sünnilere ait ibadetleri yapmadıkları halde yapıyormuş gibi söylemeleri, hayatında hiç günlük namaz kılmadığını ama “ **iki eli kanda da olsa** ” Cuma namazlarını hiç kaçırmadığını söyleyen biriyle konuşmak oldukça ilginçti.

“ Pantolon giymenin, boşanmanın, kaş aldırmanın günah olduğu, yeni doğan çocuğa Kuran’da adı geçen bir ismin konulmazsa aileye günah yazılacağı ve çocuğun kısmetsiz olacağını ” savunan Zümrüt mahallesindeki bazı kadınlar bunun evlere sohbete gelen bunun karşılığında cüz’i bir miktar para alan Hoca Anneleri tarafından kendilerine öğretildiğini söylüyorlar. Özellikle kadınların büyük bir çoğunluğu orjinalinden okumayı bilmesede dahi, Latin harfleriyle yazılı bir Yasin-i Şerif’i her Perşembe okumaları, ama bu arada eşlerini eve bağlamak ya da kendilerini sevmesi için de Kuran’dan bazı bölümleri sayılı bir şekilde okumaları dikkate değer bir başka husustu. Üniversiteye girecek olan gençlerden büyük bir kısmı sınav öncesinde okunmuş su içtiklerini ya da okunmuş bal veya şeker yediklerini ve bu yüzden sınavlarının iyi geçtiğini ifade etmektedirler. Kendilerinde tıbben hiçbir sorun bulunmayan 5 yıllık evli ortaokul mezunu bir bayanla lise mezunu bir beyin 3 Perşembe düzenli olarak Seyyid

Burhanettin Hazretleri'nin türbesine gittiklerini ve adak adadıklarını, türbeye gidişlerinin birinci ayında eşinin hâmile kaldığını, etrafımızda çocuğu olmayan insanlar varsa yaptıklarını anlatmamızı bizden ısrarla istediler. Yaşlı bir amcanın Kandil günlerinde yapılan günahların amel defterine 10 kat daha fazla yazılacağını ifade etmesi; yalnızca iman ve ibadet konularında değil aynı zamanda gündelik hayatın pek çok aşamasında tutum ve davranışlarla ilgili olarak sayılabilecek çeşitli örneklerin detaylarına dalmaksızın, halkın içinde yaşanan dinin biçimi, şiddet, yoğunluk ve canlılık derecesi ile din ve toplum ilişkilerini inceleme konusu yaparken ne kadar dikkatli davranmak gerektiğini anlatmak bakımından oldukça ilginçti.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumsal bir olgu olan dini hayatın, gecekondualarda yaşanan yönünün kentlileşme boyutunda ele alındığı bu çalışmada, dini etkileyen bazı kentsel faktörler ve çeşitli toplumsal özelliklere göre toplumsal planda yaşanan din hayatının aldığı şekiller ortaya konmuştur.

Ekonomik ve kültürel kurumsallaşması eş zamanlı yürüten toplumlara göre, Türk toplumunda içinde yer aldığı sanayileşmeye dayanmayan, çarpık ve sağlıksız bir şehirleşmenin yaşandığı yerlerde daha farklı görüntüler ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye bir kentleşme tecrübesi yaşamakta ve bu tecrübe, bilhassa büyük kentlerde, köylerden göç edenlerin kendi çabalarıyla kurduğu mekanlarda yaşayan “ **gecekondu kentlilerin** ” hayat tarzlarına karşı siyasi ve idari çevrelerin ilgisini yöneltmesine sebep olmaktadır.

Türkiye’de değişim, çok çeşitli etkenler altında önce şehirlerde başlamış ve oradan kırsal alana yansımış, böylece köylerden önce şehirlere ve sonra da yurt dışına önemli bir göç olgusu kendini göstermiş; toplumsal hareketlilik ve değişimde önemli bir artış gözlenmiştir. Ancak şehirler, mevcut sosyo-ekonomik durumları itibariyle kırsal kesimden gelen bu çok kalabalık kitleleri uygun bir biçimde massedecek bir potansiyele sahip olmadıklarından iç göç sonuçta büyük şehirlerin çevresinde “ **gecekondulaşma** ” denilen “ **çarpık** ” bir olguyu ve onun içinde bulundurduğu tüm sorunları da beraberinde getirmiş; tüm bunlar toplumun dini yaşayış ve kültür alanında oldukça problematik yansımalara yol açmıştır.

Bu süreçte kırsal alanların iticiliği, şehirsizlik ve fırsatların çekiciliği ile ekonomik ve siyasi bazı gelişmeler, insanların şehirlere yönelik yoğun demografik hareketliliğin nedenlerini oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu aşırı göç olgusu şehirlerde fiziki alt yapı ve üst yapı imkanlarının yetersizliği nedeniyle şehir çevrelerinde bir takım hizmetlerin götürülemediği ve potansiyel olarak suçluluğun daha fazla barınabileceği kenar mahalle yerleşim bölgeleri veya gecekondu alanlarının oluşmasına yol açmış ve açmaya da devam etmektedir.

Kentlerdeki toplumsal hayat tarzlarını ve dünya görüşlerini etkilemekle beraber, köylerden itilen kırsal kesim insanının da hayat tarzları ve dünya görüşlerini etkileyen bu modernleşme hareketleri, bu suretle kentlere köylerden gelip yerleşmiş olan bu gecekondulu kentlilerinin geleneksel din anlayışlarını da etkilemek potansiyeline sahip bulunmaktadır.

Türkiye’de kırsal kesim-kent arasındaki denge, köylerden özellikle büyük kentlere olan göçlerle her geçen yıl, kentler lehine değişmektedir. Türkiye’de şehirlere yönelik nüfus hareketliliğinin yoğunluk ve artış oranı, sanayileşme, örgütleşme ve kurumsallaşma hızından çok daha fazla olmuş; bu durum sosyo-ekonomik ve kültürel bakımlardan toplumsal hayatı etkileyen bazı dengesizliklere ve çarpıklıklara temel sağlamıştır. Bilhassa büyük kentlerde büyük bir çoğunluğa ulaşan gecekonduların hayat tarzlarının ve dünya görüşlerinin Türkiye’deki karar mekanizmaları üzerindeki ağırlığı artmakta, bu da gerek siyasi, gerek idari çevrelerin, onların görüşlerine verdikleri önemin artmasına sebep olmaktadır. Şu halde gecekondulu - kentlilerin hayatının her alanında olduğu gibi din alanının da kentlileşme sürecinde hangi faktörlerin etkisi altında kaldığı, bu araştırmada Kayseri’nin gecekondulu mahallesi niteliği taşıyan Yıldırım Beyazıt ve Zümrüt Mahalleleri örneğinde ele alınmıştır.

Hızlı iç göç oranının artırdığı, işsizlik veya toplumsal statüde önemli değişikliklere yol açmayan marjinal işlerle yetinme, şehir hayatına ekonomik anlamda uyumu engelleyen sebepleri teşkil ederken, kültürel anlamda da düşük eğitim düzeyi veya kırsal geleneksel bağlılık bir başka uyum problemi olarak göçmenleri etkilemektedir. Göçmelerin sahip oldukları eğitim, meslek ve gelir düzeyleri şehrsel kurumlara ulaşmalarını ve kullanımlarını etkilemesine neden olmakta ve daha çok sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlarda benzer gruplarla ilişki ve iletişim kurularak, şehrsel kurumların aracılık rolü işletilememektedir.

Cinsiyet özelliklerine göre dini inanç ve ibadetlere bağlılık konusunda bir farklılaşma görülmemekle birlikte bazı dini tutum ve kanaatlerde kadınlarla erkekler arasında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Halk katında yaşanan dinin cemaatçi karakteri ve geleneksel tarzının, kadınlar arasında erkeklere göre daha fazla kabul gördüğü görülmektedir. Kadınların mistik, sihirsel, merasimci, dindarlığa daha eğilimli ve büyüsel-şekilsel formlara daha yatkın oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan insanlar arası münasebetlerin kuruluş ve devamında dine ve dindarlığa, kadınlar arasında daha

fazla önem verilmektedir. Ayrıca kadınların, İslam'ın ibadetlerle ilgili şekli yönüne önem vermediği ve kalp temizliği dürüstlük, doğruluk ve imanlı olmak gibi İslam'ın ahlaki ve doktriner yönünü vurguladıkları, erkeklerin ise İslam'ın ahlaki ve doktriner yönüne de temas etmekle birlikte, İslam'ın ibadetlerle ilgili şekil yönüne kadınlardan daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle gecekondularda cinsiyet farklılığının bazı dini tutum ve kanaatleri farklılaştırabileceği varsayımımızı doğrulamıştır.

Toplumsal etkiler boyutunda da kadınların özellikle eş seçiminde dindarlık şartına önem verme, doğum kontrolüne taraftar olma, kendini çok dindar olarak değerlendirme, kadınların bir işte çalışabilmesini olumlu karşılama eğilimi erkeklerden yüksek çıkmıştır. Giyim konusunda birinci kuşak kadınların geleneksel giyinme alışkanlıklarını sürdürmelerine karşın, ikinci kuşak kadın ve kızlarda geleneksel olanın dışında bir giyim tarzına eğilim görülmektedir.

Kadınların çalışma tutumlarında ve toplumsal hayata katılma konusunda erkeklere göre daha aktif bir talep içinde bulunmaları onların dinin toplumsal etkileri boyutunda daha açık bir tutuma kaydıklarını göstermiştir.

Yaşın ilerlemesine bağlı olarak dini yaşantının şiddet ve yoğunluğunda artışların olabileceğine ilişkin varsayımımız doğrulanmıştır. Teorik boyutta dini inanç ilkelerine kesin inanma tutumu ile taklitçi eğilimin genellikle ileri yaş gruplarında, inanç konusunda şüpheli eğilimler ve sorgulayıcı tavırlar ile ilgisizliğin ise genç yaş gruplarında yaygın olduğu görülmüştür.

Yaş grupları bakımından dini pratikleri yerine getirme durumu ibadetlerin türüne ve uygulanış biçimine göre değişmektedir. Özellikle namaz ibadeti konusunda anlamlı farklılaşmalar ortaya çıkmakta ve yaşın ilerlemesi fertlerin namaz kılmaya yönelmesini olumlu yönde etkilemektedir. Yaşlar ilerledikçe tarikatı -müslümanca yaşamak isteyenler için alternatifsiz bir kurum- olarak kabul etme oranı da buna paralel olarak artmaktadır. Şu halde genç yaşlarda tarikatın dini anlayışlar içindeki önemi azalmaktadır. Ayrıca yaşlandıkça insanlar arası münasebetlerde dine daha fazla öncelik tanıma eğilimi artmaktadır. Görülüyor ki yaş durumu bazı dini ibadet tutum ve kanaatlerin farklılaşmasında etkili olduğu sonucu hipotezimi desteklemiştir.

Dini inançlar ve pratikler alanında yaş grupları bakımından genç yaş kategorisinin ileri yaşlara göre sergilediği olumsuz ya da negatif eğilimin dini bilgi boyutunda farklılaştığı tespit edilmiştir. İyi derecede dini bilgi düzeyinin ileri yaşlara göre genç yaş kategorilerinde daha yaygın olması bu durumun bir göstergesidir. Bu aynı zamanda genç kuşakların şehirleşme sürecinde kullanmakta oldukları şehrsel eğitim imkanlarının, dini bilgi boyutundaki durumlarını korumalarına hatta bu boyuttaki dinamizmlerini canlı tutmalarında etkili olduğunu düşündürmektedir.

Dini konuların en çok genç yaş gruplarında tartışılması, bu kesimin yaşamakta olduğu modern şehrsel hayat ile sahip oldukları din anlayışları arasında söz konusu çatışma, gerilim ve yeni yönelişlerin bir ifadesi olmaktadır. Özellikle kişiler arası düzeyde, kız-erkek ilişkilerinde, doğum kontrolü, misafirle birlikte oturma ve aile içi ilişkilerde genç kuşakların bilinen geleneksel çizginin dışında bir konumda kendini ve yaşadığı ortamı tanımlama çabası içinde olduğu görülmüştür.

Öğrenim seviyesinin dini inançlar üzerinde çok büyük etkisi olmaktadır. Gözlemlerimizde eğitim düzeyinin artışıyla birlikte, özellikle kesin ya da kuvvetli inanç tutumlarında azalmalar, kararsızlık ve inanmama eğiliminde de artışlar meydana geldiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak dini yaşayışın şiddetinde belirgin bir düşme olacağına ilişkin varsayımımız doğrulanmış bulunmaktadır. Bu anlamda geleneksel ve hiçbir delile ihtiyaç duymaksızın yerleşen Allah inancının akılcı hale gelmesinde öğrenim seviyesinin yüksekliğinin etkili olduğunu, ama öğrenim seviyesinin yüksekliğinin, kader inancını, ahiret inancını fertlerin bu dünyayı bir imtihan dünyası olarak görmesini, bu dünyada değil öteki dünyada rahat etmenin önemli olduğu görüşünü olumsuz açıdan etkilediğini söylememiz mümkündür. Diğer taraftan öğrenim seviyesinin ibadetlerden namaza olan bağlılığı da olumsuz etkilediği görülmektedir. Buradan hareketle öğrenim seviyesi Allah inancının tutarlı ve akılcı hale gelmesinde olumlu rol oynarken diğer bazı inanç ve dini kanaatler üzerinde olumsuz bir rol ifa etmesi hipotezimi desteklemiştir.

Alt eğitim düzeyi kategorilerinde genel olarak çevresel etkilere açık, taklitçi ve gelenekçi inanç tutumlarının yaygınlık kazanması, eğitim düzeyi ile inançlar arasında beklenen etkileşime uygun bir sonuç görünümündedir.

Eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak dini hayatta belki de en yaygın gözlemlenen olgu, dini anlayış ve tutumlarda bireyselleşme eğiliminin kendini göstermesi şeklinde olmuştur. Dini gereklerine uygun biçimde yaşama yolu olarak dini cemaatlere katılmayı benimseyenlerin eğitim seviyesinin düşüşüne bağlı olarak artması dikkat çekicidir. İlkokul mezunlarında en düşük oranlarda temsil edilen bireyselci eğilim, üniversite mezunlarında en üst seviyesine çıkmaktadır.

Bilindiği gibi kentte kalış süresi, kente göç edenlerin kent hayatına uyumlarında zaman içinde etkili olabilmektedir. Bu açıdan kentte kalış süresi bir bakıma gecekondukentlilerin kentlileşmesini temsil etmektedir. Kentte kalış süresinin, dini inançlar, tutumlar ve kanaatler üzerinde bir etkisi olmamakta ama bazı dini ibadetlere olan ilginin artmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda namaz kılma üzerinde ilginç bir etkiye sahip bulunmaktadır. Şöyle ki kentte kalış süresinin ikinci beş yılında ilk beş yıldakine göre namaz ilgisi azalan gecekondulu, üçüncü beş yılda namaza daha fazla ilgi göstermekte bu da onun kente ilk geliş yıllarından sonraki yıllarda bir bocalama devresi geçirmekte olduğunu ve bu durumun namaz ibadetine yansıdığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan kentte kalış süresinin artması, oruç tutmayı da olumlu açıdan etkileyen bir faktör olmaktadır. Dolayısıyla gecekondukentlilerin kentte kalış süresinin artması ibadetlere olan ilgiyi arttırması hipotezimi desteklemiştir.

Şehirde kalış süresi arttıkça eş ve kız çocukların kıyafetine karışma, kadınların çalışmasına karşı olma, yakın çevrenin dindarlığına önem verme gibi dini hayatın toplumsal etkileri boyutuna ait tutumlarda da artışlar kendini gösterirken, ilginç bir şekilde dini cemaatçi eğilim düşmektedir. Bu durumu büyük ölçüde, şehre yeni gelenlerin şehirde kalış süresi uzun olanlara göre daha çok kendilerini bir yere ait olma duygusunu taşımaları ile açıklayabiliriz. Bir referans çerçevesi olarak dini cemaat ve grupların, göçmenlerin yabancı oldukları şehirselleşme hayata çeşitli yönlerden uyum sağlamalarında bazı fonksiyonlar kazanmaları, gözlemlediğimiz olgular arasındadır.

Dini pratikler-ibadetler ile gelir düzeyi arasında oruç ibadeti hariç anlamlı farklılaşmalar gözlemlenmiştir. Üst gelir tabakalarına doğru gidildikçe düşme eğilimi gösteren dini pratikleri yerine getirme tutumu, oruç ibadetinde bütün gelir kategorilerinde birbirine yakın çıkmıştır. Dini bakımdan zenginlik şartına bağlı olarak yerine getirilen ekonomik temelli (Hac gibi) ibadetlerin ise büyük ölçüde gelir seviyesine uygun bir şekilde yerine getirilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır.

Dini bilgiye ulaşma açısından önemli olan şehrsel eğitim imkanlarından yararlanmanın gelir düzeyi ile önemli bağlantısı vardır. Diğer taraftan şehirleşme sürecinde üst gelir kategorilerine doğru gidildikçe, inanç ve pratiklerin aksine dindarlığın bilgi boyutunda belirgin bir canlılığın ve dinamizmin sürdüğü gözlemlenmiştir. Gelir düzeyindeki artışla ortaya çıkan bir başka olgu da, dini konularda dayanışma çevresinin geleneksel yapılardan kurumsallaşmış resmi yapılara doğru kaymasıdır.

Araştırmamızı bir bütün halinde değerlendirmek gerekirse, köylerden kentlere göç eden gecekondulu kentlisi, daha ziyade ekonomik kaygılarla kente gelmiştir. Doğal olarak kentte onu hangi olayların beklediğinden habersiz hatta pembe umutlar içindedir. Bu umutlarla kente gelen bu insanların karşısına önce barınacak bir yer bulma ve bir iş sahibi olma problemi çıkmaktadır. Daha ziyade kendi akrabalarının yakınına yerleşmiş, iş problemini de yine akraba, eş, dost yardımıyla çözmeye çalışmaktadır. Henüz, iş ve barınacak yer problemini halledemediği ve aklının yoğun olarak dünya işleriyle meşgul olduğu böyle bir ortamda, dini hayatın akışı, henüz köyünden getirdiği geleneksel dini anlayışın ve alışkanlıkların devamı yönünde cereyan etmektedir. Fakat ne zaman ki iş ve konut problemini halleder ve kentte kendini biraz güvende hissedebilecek hale gelir, işte o zaman etrafındaki dünyayı ve kendisinin bu dünya içindeki konumunu düşünmeye başlar. Kentin insanı yutan ve kendisini yalnızlaştıran havasının etkisini yakınındaki akrabaları yoluyla hafifletmeye çalışırken, geleneksel din anlayışlarını, inançlarını, tutum ve davranışlarını gözden geçirme yoluna da gider.

Yoğun kitle iletişimi altında hayat tarzının ve dünya görüşünün değişmeye başladığını farkeder. Artık kentte kentin diğer yerlerinde oturanlardan farklı olduğunun, onlar tarafından ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüğünün, en azından onlardan farklı olduğunun şuuruna varır. İşte o zaman kentteki konumunu yeniden düzenlemeye ihtiyacı hisseder. Böyle bir düzenleme ihtiyacı, onu bir kimlik arayışına sevkeder. Kimliğinin yapı taşı veya taşları ferdin zihinsel yapısı ve aldığı kültüre göre kimi zaman din, kimi zaman siyaset veya ekonomik değer olabilir. Mesela kendisinden çok farklı dünya görüşlerini temsil eden ve sosyo-ekonomik statü bakımından kendisinden çok üstün konumda olan kent zenginleriyle arasındaki farkı anlayıp, bu fark içinde kendisini ifade edecek kanalları aramaya, yani kendini bulmaya çalışır. Bu kendini ifade kanalı olarak dini bulanlar temeli zaten kendisinde önceden bulunan dini

inançlarını, dini davranışlarını ve dini anlayışını yeniden değerlendirme yoluna giderler.

Fakat onun kentte kendini kaybetmemek adına bulduğu bu yol, bilinçli bir şekilde ortaya konmuş ve tutulmuş bir yol değildir. Bu onun kent dehlizindeki yalnızlığına karşı bünyesinin tabii bir tepkisi olarak ortaya çıkan ve tutulması belki de teşvik edilen bir yoldur. Dini hayat, gecekondu-kentlisinin yaşadığı mekanla karakterize edilen ve kendine has geleneksel kültür kaynaklarıyla beslenen kültür hayatının temel taşıdır. Ama bu taş, cehaletin etkisindedir. Hiç dini kitap okumamakta, dini bilgisi, şifahi yolla ve kulaktan dolma, yalan yanlış bir çok bilgi ile karışık bir haldedir. Fakat gecekondu kentlisinin ikinci nesli, daha bilinçli durumda ve duyduklarını sorgulama, gördüklerini değerlendirme bakımından, önceki nesle göre daha iyi durumdadır.

Dini inançların bazıları, çeşitli kentsel faktörlerin tehdidi altındadır. Köy hayatında tabiat kuvvetleri ile ettiği mücadelede başarısız kaldığında Allah'a havale ettiği bazı olaylara kent hayatında insanın gayretiyle müdahalenin mümkün olduğunu görmesinin, onun kader ve ahiret inançlarını temelden sarsıcı bir faktör olduğunu, gözlemlerimizin sonucu olarak söyleyebiliriz. Ayrıca kendini kentli görme veya kente uyum, fertlerin İslam'ın ibadetlerinden oluşan şekli yönüne değil, daha ziyade ahlaki ve doktriner yönüne önem vermeleri konusunda etkili olmaktadır. Diğer taraftan kentteki yoğun eğitim öğretim faaliyetlerinin, yine kader ve ahiret inancı üzerindeki olumsuz etkilerinin yanında, geleneksel Allah inancını sarsıp akılcı ve tutarlı bir Allah inancına doğru yönelttiği de, bu araştırmanın sonuçlarından biridir.

İslam ve Müslüman kavramlarına verilen anlamlar ve değerlendirmelerinde de kentteki yalnızlıktan doğan ve birincil ilişkilerin yoğun olduğu köy hayatından, kentte ikincil ilişkilerin verdiği terkedilmişlik havasından ve kendini bir cemaate mensup hissetme duygusunun, dini ve sosyal hayatına yansımalarından kaynaklanmakta olduğunu söylememiz gerekmektedir.

Son olarak, gecekondu-kentlisinin kent hayatına uyumu değil, itilmişliği, kent hizmetlerinden yeterince istifade edememesi problemi vardır. Kent hizmetlerinin ona götürülmesi, sosyo-ekonomik problemlerin azaltılması, onun hem kent hayatına uyumunu kolaylaştıracak, hem de dini anlayışını daha akılcı ve tutarlı hale getirecektir. Nitekim kendini kentli olarak görenlerin kentlilik tanımlarını kendi niteliklerine uygun

olarak geliştirmeleri, onların kentli olma ve kent toplumuyla bütünleşme eğilim ve isteklerinin bir göstergesidir.

KAYNAKLAR

- ANDERSON,Nels, *The Urban Community: a World Perspektive*, New York, Holt Rine Hart and Winston Inc. 1959
- ABADAN, Nermin ; 1961 *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri*, SBFY, Ankara
-; *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*, DPT Yay, Ankara 1964
- AKYÜZ, Niyazi; *Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentleşme Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1994
-; " Türkiye'de Yaşanan İslam'ın Kırsal ve Kentsel Şekillerine Sosyo-Analitik Bir Yaklaşım ", Türk Yurdu, Aralık \ 1997, C. 17, S. 124
- ALKAN, Ahmet ; " İslâmın Köylü ve Şehirli Pratiği Üzerine Notlar ", Türkiye Günlüğü. S. 26 Ocak-Şubat 1994
- ARPER, İstiklal; Samira Yener; *Gecekondu Araştırması*, DPT Sosyal Planlama Başkanlığı, Ankara 1991
- ARON, Raymond; *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev.: Kormaz Alemdar), Bilgi Yayınları, Ankara 1994
-; *Sosyal Sınıflar ve Sınıf Kavgası, Sınıf Mücadelesi*,(Çev. : Erol Güngör), Dergah Yay. İstanbul 1992
- ATALAY.,Beşir ; *Sanayileşme ve Sosyal Değişme(Kırıkkale Araştırması)*, DPT Yay, Ankara 1983
-; *Sanayileşme ve Geleneksel Yapı (Japonya Modeli)*, DPT Yayınları, Ankara 1984 (Geleneksel Yapı)
- ATACAN, Fulya ; *Sosyal Değişme ve Tarikatlar: Cerrahiler*, Hil Yayınları, İstanbul 1990
- BERGER Peter; " Dini Kurumlar ", (Çev.: Adil Çiftçi), Toplumbilim Yazıları, Anadolu Yayınları, İzmir 1999
- BOTTOMERE T, B; *Toplumbilim*,(Çev: Ünsal Oskay), Beta, BYD, İstanbul 1984
- BİLGİN, Nuri ; *Kolektif Kimlik*, Sistem Yayınları, İstanbul 1995
- ÇELİK, Celalettin ; *Şehirleşme ve Din*, Konya Örneği , Çizgi Kitabevi, Konya 2000
- ÇEZİK, Asuman ; *Kentleşme-Yerleşme Sektör Raporu*, DPT. SP. Başkanlığı, Ankara 1982
- Cumhuriyetin 60 Yılında İmar ve İskan Bakanlığı*, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara, 1983
- DUVERGER, Maurice; *Sosyal Bilimlere Giriş*, (Çev.: Ünsal Oskay), Bilgi Yayınları, Ankara 1980

- DÜLGEROĞLU, Yurdanur; Zeynep KEREM; *Göç, Kent ve Gecekondu*, Birsen Yayınevi, İstanbul 1998
- ECEVİT, Mehmet; Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri, KBY, Ankara 1999
- ERAYDIN, Selçuk; Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1981
- ERKAL, Mustafa; *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yayınları, İstanbul 1991
- ERKUT, Gülten ; “ *Kentleşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu* ”, Kentleşme ve Kentleşme Politikaları, TÜSES Yay, İstanbul 1991
- ETZİONİ, Amitai Eva; *Social Change, Source, Patterns, and Consequences*, Basic Books Publisher, Newyork, London 1964
- Fazlurrahman; İslam, Çev: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, İstanbul 1981
- FLANAG, William G; *Urban Sociology*, Boston. London. Sydney, Toronto 1990
- FREYER, Hans ; İctimai Nazariyeler Tarihi, (Çev.: Tahir Çağatay), AÜDTCF Yay. Ankara 1977
- FREYER Hans ; *Din Sosyolojisi*, Çev: Turgut Kalpsüz, AÜİF Yay, Ankara 1964
- FREYER, Hans; *Sosyolojiye Giriş*, Çev: Nermin Abadan, Ankara, 1967
- FICHTER, Joseph ; *Sosyoloji Nedir ?* Çev: Nilgün Çelebi , Attila Kitabevi, Ankara 1996
- GIDDENS, Antony ; *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Hüseyin Özel , Ankara 2000
- GÖRMEZ, Kemal ; *Şehir ve İnsan* , MEB Yay, İstanbul 1991
- GÖKÇE ,Birsen vd; *Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyona Dönüşümü*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay, Ankara 1993
- GÜNAY, Ünver; GÜNGÖR H; KUZGUN Ş vd Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları , Kayseri 1996
- GÜNAY Ünver ; *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yay, İstanbul 1999
-, “ Modern Sanayi Topluluklarında Din ”, EÜİFD, S. 3, Kayseri 1986
-, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998
-, “ *Din ve Sosyal Bütünleşme* ”, EÜİF Dergisi, C. 6, Kayseri 1989
- GÜNAY Ünver- ECER Vehbi; *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, Erciyes Ün. Yay. Kayseri 1999
- GÜNGÖR, Erol ; *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981

- HART, Charles W; *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*, Çev: Nephân Saran, İTO, İstanbul 1969
- HACİMİRZALİOĞLU, Ayşe Berktaş ; *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları , İstanbul 2000
- HAUSER, Philip M.; *Şehirsel Bölgelerde Sosyolojik Araştırma El Kitabı*, (Çev.: Aydın Macarlıoğlu), İmar İsk. Bak. Mesken Genel Müd, Ankara 1968
- HATT, Paul; K. Albert; J.Reis; *“Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, 20. Yüzyıl Kenti*, (Der. ve Çev.© Bülent Duru Ayten Alkan , İmge Kitabevi, Ankara 2002
- HAUSER, Philip ; *Problems of Rapid Urbanization*, in Peter Worsley (ed) *Problems of Modern Society*, Penguin, Harmondsworth. 1972’den nakleden İhsan Sezai, Şehirleşme, İstanbul 1992
- HEPER Metin; *Türkiye’de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983
-, *Gecekondu Policy in Turkey*, Boğaziçi Üniversitesi publ. No. 146 İstanbul 1978
- İLMİHAL I-II; *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, İstanbul 1998
- İstatistik Göstergeler*, 1923-1998, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2001
- 2000 Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri) 38 Kayseri , T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2002
- 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE. Yay, Ankara 2003
- KANDİYOTİ, Deniz; *Türkiye’de Aile’nin Değişimi; Toplumbilimsel İncelemeler*, May Matbaacılık, Ankara 1984, s. 26
- KAHL, Joseph *Endüstrileşme ve Şehirleşmenin Bazı Sosyal Sonuçları*, (Çev.: Beşir Atalay), AT.ÜİF Dergisi, C. 5 , Sayı 12, Erzurum 1981
- KARAMAN, Kasım ; *Şehirleşme Sürecinde Gelenek ve Değişme “ Kayseri Örneği”* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2003
- KARASAR, Niyazi; *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Lmt. Ankara 1994
- KARTAL, Kemal ; *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yayınları , Ankara 1978
-; *Kentleşme Sürecinde Bir Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara*, Kentleşme Sürecinde Bütünleşme Sorunları ve Çözümler Seminerini (Tebliğ), Ankara 1982
-; *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*, Adım Yayınları, Ankara 1992
- KELEŞ Ruşen; *Türkiye’de Şehirleşme Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1983
-; *Kentbilim İlkeleri*, Sosyal Bilimler Derneği, Ankara 1976

-; *Türkiye'de Şehirleşme*, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yay, İstanbul 1974
-; *Kentleşme Politikası*, İmge Yay, Ankara 1996
-; *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay, Ankara 1980
-; *Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri*
- KIRAY, Mübeccel, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yay, İstanbul 1998
-; *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İletişim Yay, İstanbul 1964
-; *Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve*, Toplum Bilim Yazıları, GÜİİBF Yay, Ankara 1982
-; *Örgütlemeyen Kent İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Sosyal Bilimler Derneği Yay, Ankara 1972
-; *Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe*, GÜ Yay, Ankara 1983
-; *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999
-; *Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme*, TGAV Yay, Ankara 1982
- KIZILÇELİK, Sezgin; *Sosyoloji Teorileri II*,
- KONGAR Emre; *Kentleşen Gecekondu Ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu*, Kentleşme Sürecinde Bütünleşme Sorunları ve Çözümler Seminerine Sunulan Tebliğ, Ankara 1982
-; *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, C II. İstanbul 1985
-; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, Ankara 1985, C. II.
-; *Kentleşen Gecekondu Gecekondulaşan Kentler Sorunu*, Kentsel Bütünleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Geliştirme Araştırma Vakfı Yay., Ankara 1982
-; *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985
- KORKMAZ Abdullah; *"Şehirleşme ve Suç"*, Sosyoloji Konferansları 23. Kitap İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay, İstanbul 1991
- KÖSEMİHAL N. ŞAZI; *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1974
- KURTKAN, Amiran; *Fert ve Topluluk İlişkileri Bakımından Şahsiyet ve Cemiyet Tipolojisi*, İÜİF Yay, İstanbul 1977

-; *Köy Sosyolojisi*, İktisat Fakültesi Yay, İstanbul 1968
- KYOUNG, J. Hyun ; “ *Sociocultural Change and Tarditional Values Among Koreans and Korean Americans* ”, International Journal of Intercultural Relations, Universty of Chicago, 2001
- MARSHALL, Gordon I; *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınbay-Derya Kömürcü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1999
- MARDİN Şerif; *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 1999 İstanbul
-; *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000
-; *Türkiye 'de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991
- OZANKAYA Özer ; *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay, Ankara 1984
- ÖZKALP Enver ; *Sosyolojiye Giriş*, Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir 2000
- ÖZBEK Meral ; *Arabesk Kültür*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998
-; *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991
- ÖZEN, Sevinç; *Gecekondu Ailelerinde Bireyler Arası Etkileşim*, Yüksek Lisans Tezi, EÜ Sosyal Bil. Ens., İzmir 1984
- PUTT, Allen ; SPRİNDER D.;FRED J. ; *Policy Research*, Prentice- Hall, London, Sdney, New Jersey, 1989
- SAY, Yıldız ; *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, TV Yayınları, İstanbul 2002
- SEZER, Baykan ; *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İÜEFY, İstanbul 1981
- SENCER ,Yakut ; *Türkiye'de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979
- SMELSER, Neil J ; *Sociology*, Prentice-Hall Inc, Englowood Cliffs, Newjersey 1981
- SEZAL, İlhan ; *Şehirleşme*, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992
- SEZER, Baykan; *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İÜEF Yay, İstanbul 1981
- ŞENYAPILI, Tansı, *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1978
- ŞENSAPILI, Önder, *Kentlileşen Köylüler*, Milliyet Yay, İstanbul 1978
-; *Kentleşemeyen Ülke, Kentlileşen Köyler*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yay, Ankara 1981

- TATAR, Hüsniye ; “ Şehirleşme ve Cemaatleşme ”, Türk Sosyolojisi Dergisi, Nisan\ 1997, S.3
-; *Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Malatya 1996
- TATLIDİL, Ercan ; “ Göç ve Kentleşmenin Sosyal Boyutu ”, EÜE,F Sosyoloji Dergisi, S. 3, İzmir 1992
- ; “ Göç ve Kentleşmenin Sosyal Boyutu ”, EÜE,F Sosyoloji Dergisi, S.3 , İzmir 1992
-; *Kent Kültürü ve Boş Zaman Değerlendirme,Dünyada ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, SBD Yay, Ankara 1994
-; *Kentleşme ve Gecekondu*, EÜEF Yay , 1989 İzmir
- TEKELLİ,İlhan Gecekondu, Dolmuşlu,İşportalı Şehir, İstanbul 1976
- TOLAN, Barlas; *Toplum Bilimlerine Giriş*, Savaş Yayınları, Ankara 1983
- TOPUZ, Ali ; *Kırsal Alanlar İçin Kalkınma Önerisi Olarak Köykentler Düzeni*, 12. İskân ve Şehircilik
- TOÏT,Brian; M. Du ; “ *Migration and Urbanizations* ”, Mouton Pub.-The Hauge-Paris 1975
- TÜRKDOĞAN, Orhan ; “ Batı ve Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ”, Türk Yurdu, C. 17, S.116-117
-; *Yoksulluk Kültürü*, Gecekonduların Toplumsal Yapısı. Dede Korkut Yay, 1977
-; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, AT.ÜİF Yay, Erzurum 1970
- Türkiye’de Konut Sektörü ve Sorunları*, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 1983
- Türkiye İstatistik Yıllığı 2000*, TC .Başbakanlık DİE, DİE Yay, Ankara 2003
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, DİE Yay, Ankara 1998
- WEBER,Max , *Sosyoloji Yazıları* ,(Çev:Taha Parla), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1987
- WACH J. Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*,(Çev: B. İnandı), AÜİF Yay, Ankara 1987
-; *Din Sosyolojisi* , (Çev.: Ünver Günay), MÜİFV Yay, İstanbul 1995
-, *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev: Battal İnandı) ,AÜİF Yay.,Ankara 1987
-; *Din Sosyolojisi*, (Çev.: Ünver Günay), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1995

- VERGİN Nur ; “ Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları “, *Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Siyasal Sorunlar*”, İstanbul 1986
-, “İslam Kenti Yeniden Muhasara Ederken”, *Türkiye Günlüğü*, Güz, 1992, S. 20
-, “ Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış”, *toplum ve Bilim* 29/30 Bahar Yaz 1985
- YASA İbrahim ; *Ankara’da Gecekondu Aileleri*, SSY Bak. SHGM Yayınları, Ankara 1966
- ZIJDERVELD, Anton C ; *Soyut Toplum*, Çev: Cevdet Cerit, Pınar Yay, İstanbul 1985,

ANKET SORULARI

İl:
İlçe:
Mahalle:
Sokak:
Dış kapı no:
Anketörün adı:
Tarih:

1. Cinsiyetiniz ?

1.Kadın

2. Erkek

2. Yaşınız ?

1. 18-25
2. 26-36
3. 36-46
4. 46-56
5. 56 +

3. Eğitim durumunuz ?

- 1.Okuma-yazma bilmiyorum
- 2.Okuma -yazma biliyorum ama okul bitirmedim
3. İlkokul Mezunu
- 4.Ortaokul mezunu
- 5.Lise mezunu
- 6.Yüksekokul(2 yıllık) veya Açık öğretim
- 7.Fakülte

4.Mesleğiniz ?

1. Ücretli çalışan(Yönetici-usta- şef)	6. Ev hanımı
2. Ücretli çalışan (yönetici değil)	7.işçi(kadrolu, sürekli) ya da kadrosuz, sezonluk işçi
3. Esnaf, şöför, zanaatkar	8.Öğrenci
4. Tüccar, sanayici,işletmeci	9.İşsiz
5. Serbest meslek sahibi	10. Diğer (Belirtiniz)

5.Medeni durumunuz ?

1. Evli
2. Eşi ölmüş
3. Boşanmış
4. Bekar

6. (Bekar olanlar bu soruyu cevaplamayacaklardır)

Kaç çocuğunuz var ?

1. 1
2. 2
3. 3
4. 4
5. 5
6. 5 +
7. 7.Çocuğum yok.

7.Çocuklarınızın tahsil durumu nedir?

ÇOCUK ADEĞİ	Okuma yazması var ama ilkokul mezunu değil	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Üniversite mezunu
1. çocuk					
2.çocuk					
3.çocuk					
4.çocuk					
5. çocuk					
6.çocuk					
7. çocuk					
8. çocuk ..					

8.Çocuklarımız dini eğitimlerini nereden aldılar?

- 1.Aile büyüklerinden
- 2.Okuldan
- 3.Cami ya da Kur'an kursundan
- 4.Ebeveynlerinden

9.Kız çocuğunuzun\çocuklarınızın eğitim düzeyi nedir ? (Kız çocuğu olanlar bu soruyu cevaplayacaklar)

KIZ ÇOCUK ADEĞİ	Okuma yazması var ama ilkokul mezunu değil	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Üniversite mezunu
1. çocuk					
2.çocuk					
3.çocuk					
4.çocuk					
5. çocuk					
6.çocuk					
7. çocuk					
8. çocuk					

10. Eğer tek çocuğunuz olsa kız mı olsun erkek mi olsun isteriniz ?

1. Kız
2. Erkek
3. Fark etmez

11. Çocuklarınızın hangi mesleği seçmesini istersiniz ?

1. Doktor
2. Mühendis
3. Öğretmen
4. Asker-Polis
5. Devlet dairesinde memur
6. Tüccar
7. Başka

12. Kaç yıldır Kayseri’de oturuyorsunuz ?

1. Doğduğumdan beri
2. 1-5 yıl
3. 5-15 yıl
4. 15-25 yıl
5. 25 + yıl

13. Aslen nerelisiniz ?

İl:
İlçe:
Köy:

14. Bu şehre gelme sebebiniz nedir ?

1. İş bulabilmek için
2. Daha iyi yaşamak için
3. Çocukların daha iyi eğitim alabilmesi ve daha iyi imkanlardan yararlanabilmesi için
4. Kan davası yüzünden
5. Güvenlik açısından (terör olayları)
6. Akrabalarım burada olduğu için
7. Tayinim çıktı
8. Başka

15. Buraya gelmeden önce ne iş yapardınız ?

1. Tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordum.
2. İşçi (Devlet dairesinde)
3. İşçi (Özel sektörde)
4. Boş geziyordum

16. Şehre göç ettiğiniz ilk zamanlar iş durumunuz nasıldı ?

1. Hiçbir iş yapmazdım
2. Kısa süreli işlerde çalıştım.
3. Devamlı bir işim vardı
4. Diğer

17. Şehirdeki ilk işinizi kimin vasıtasıyla buldunuz ?

1. Kendi çabamla
2. İş ve işçi bulma kurumu vasıtasıyla
3. Tanıdıklar, hemşehri veya akraba yardımıyla
4. Diğer(Belirtiniz)

18. Evinizde kimlerle birlikte oturuyorsunuz ?

1. Eşimle
2. Eşim ve çocuklarımla
3. Eşim, çocuklarım, annem-babam
4. Eşim çocuklarım, kardeşlerimle (gelin..vs)
5. Eşim, çocuklarım, ebeveynlerim ve kardeşlerim
6. Yalnız

19. Hane halkında sizden başka kimler çalışıyor ?

1. Eşim
2. Çocuklarım
3. Annem-Babam
4. Kardeşlerim
5. Başka (Yazınız)

20. Aylık kazancınız ne kadar ?

1. Düzenli bir gelirim yok
2. Asgari ücret
3. 350-500 milyon
4. 500-750 milyon
5. 750- 1 milyar
6. 1-1,5 milyar
7. 1,5 +

21. Eğer tasarruf yapabiliyorsanız tasarruflarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz ?

1. Tasarrufum yok
2. Gayrimenkul olarak
3. Arsa satın alarak
4. Altın alarak
5. Döviz alarak
6. Faize yatırarak
7. Faizsiz finans kurumlarına yatırırim
8. İşimi geliştiririm
9. Diğer

22. Oturduğunuz evin arsasının mülkiyeti ne şekilde ?

1. Müstakil tapu
2. Hisseli tapu
3. Tapusuz
4. Tahsis belgeli
5. Diğer

23. Evinizin fiziki durumu nasıl ?

- 1.Kat kaloriferi
- 2.Çatı
- 3.Bahçeli
- 4.Çocukların odası
- 5.Banyo ve tuvaletler evin içerisinde
- 6.2 ya da çok katlı
- 7.Kiler
- 8.Hayvanları belemek için kümes ya da ahır

24. Memleketinize ne kadar sürede bir gidersiniz ?

1. 2-3 ayda bir
2. 6 ayda bir
3. Senede bir
4. 2-3 senede bir
5. Hiç gitmem

25. Hangi sebeple memleketinize gidersiniz ?

1. Anne baba ve akrabalarımı ziyaret için
2. Hasat zamanı yardım için
3. Tatil için
4. Başka(Yazınız)
5. Hiç gitmem

26. Hangi şartlar sağlanırsa memleketinize dönmek istersiniz ?

- 1.Dönmek istemem
- 2.İş imkanı sağlanırsa
- 3.Eğitim ve sağlık gibi imkanlar sağlanırsa
- 4.Can güvenliği olursa

27. Kayseri’de halen sürdürdüğünüz geleneksel uygulamalar nelerdir?
(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1.Salça	6.Turşu
2.Reçel	7.Tarhana
3.Pekmez	8.Peynir
4.Kavurma	9. Konserve
5.Erişte	10.Başka(Yazınız)

28. Akrabalarınız hangi sebeple size yatıya gelirler ?

1. Gezmek için
2. İş aramak için
3. Hastalık ve tedavi için
4. Okul veya kurs için
5. Askerlik için
6. Ziyaret için
7. Diğer(Yazınız)

29. Şu anda samimi olduğunuz, sık görüştüğünüz ve ihtiyaç halinde yardımlaştığınız kimseler var mı ?

	SIK	SIK	ARA SIRA	AZ
1. Akrabalarım				
2. Hemşerilerim				
3. Komşularım				
4. İş arkadaşlarım				
5. Başka(Yazınız)				

30. Aşağıdaki eşyalardan hangilerine sahipsiniz ?(Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1. Koltuk takımı	6. Cep Telefonu
2. Yemek masası Küçük ev aletleri (Robot,Blender Fritöz)	7.Kablolu TV, digitürk
3. Televizyon	8.Bilgisayar
4. Müzik seti	9. Otomobil
5. Telefon	10.Buzdolabı
12. Bulaşık Makinesi	11.Çamaşır Makinesi

31. Günlük gazete okur musunuz ?

1. Her gün gazete okurum
2. Ara sıra alır okurum
3. Elime geçtikçe okurum
4. Hemen hemen hiç okumam

32. En çok seyrettiğiniz 2 kanalın ismini yazınız ?

- 1.
- 2.

33. Televizyonda en çok hangi programları seyredersiniz ?

1. Haber programları (Açık oturumlar,tartışma programları)
2. Dizi filmler (yerli diziler, pembe diziler)
3. Türk filmleri\ yabancı filmler
4. Müzik eğlence programları
5. Dini programlar
6. Spor programları
7. Kadınları eğiten programlar(Yemek, bıkı dikiş, kadın haklarıyla ilgili programlar)

34.Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz ?

1. Kitap okurum
2. Tv izlerim
3. Müzik dinlerim
4. Kahveye giderim
5. Komşulara, akrabalara gezmeye giderim
6. Bahçe işleriyle uğraşırım
7. Sinemaya, tiyatroya giderim
8. Başka(Yazınız)

35. Herhangi bir meslek kuruluşuna veya derneğe üye misiniz ?

1. Meslek kuruluşu (Sendika, esnaf teşkilatı v.s)
2. Cami veya Kur'an kursu yaptırma derneği
3. İmam hatip yardım derneği
4. Memleketimle ilgili bir derneğe ya da hemşehrilik derneğine
5. Hiçbiri
6. Başka (Yazınız.)

36. Din deyince aklınıza ne geliyor ?

.....

.....

.....

37.Dini bilgilerinizi kimden veya nereden öğrendiniz ?

1. Ailemden
2. Kendi kendime okuyup araştırarak
3. Din görevlilerinden
4. Okuldan
5. Başka

38.Din ile ilgili bir konu aklınıza takılırsa kime veya nereye müracaat edersiniz ?

1. Kur'an'a
2. Kur'an, hadis ve fıkıh kitaplarına
3. Din görevlilerine (imam, müftü.v.b)
4. Diyanet işleri başkanlığına
5. Bu konuda dini bilgisine inandığım kişilere
6. Başka(Yazınız)

39. Evinizde hangi dini kitaplar bulunur ?

1. Kur'an ve meali
2. Peygamberimizin özlerini anlatan hadis kitapları
3. Kur'an-ı açıklayan tefsir kitapları
4. İlmihal ve fıkıh kitapları
5. Hz. Muhammed'in ve peygamberin hayatını anlatan kitaplar
6. Namaz Hocası, Dua kitapları
7. Başka
8. Hiçbir dini kitap yok

40. Şunlara inanır mısınız ? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

İNANIRIM İNANIRIM İNANMAM
UYGULARIM UYGULAMAM

1. Büyü yaptırmak
2. Kurşun döktürmek
3. Muska yazdırmak
4. Adak adamak
5. Türbe ve yatır ziyaretine gitmek
6. Fala inanmak
7. Cin, peri, ruh çağırma inanmak
8. Başka (Yazınız.)
9. Hiç birine başvurmam

41.Aşağıdaki soruları cevaplayınız

AMENTÜ ESASLARI	İNANIRIM	İNANIRIM AMA ŞÜPHELERİM VAR	İNANMAM
Allah'a inanma			
Peygamberlerine inanma			
Kitaplarına inanma			
Meleklerine inanma			
Ahret gününe inanma			
Kaza ve kadere inanma			

42.Aşağıdaki soruları cevaplayınız

İSLAMIN ŞARTLARI	EVET	HAYIR	BAZEN
Namaz kılmak			
Oruç tutmak			
Zekât vermek			
Hacca gitmek			
Kurban kesmek			

43.Kur'an okur musunuz ?

1. Her gün düzenli olarak okurum
2. Cuma ve kutsal günlerde okurum
3. Ara sıra okurum
4. Sıkıntılı olduğumda,, zor günlerde okurum
5. Hiç okumam
6. Okumasını bilmiyorum

44.Kur'an okumasını nereden öğrendiniz ?

1. Ailemden
2. Kur'an kursundan
3. Okuldan
4. Akrabam, komşum ya da yakınlarımdan birinin yardımıyla
5. Başka

45.Hangi durumlarda dua edersiniz ?

1. İbadetlerimin haricinde de sık sık dua ederim
2. Zor durumlarda ve sıkıntılı anlarda dua ederim
3. Bir istek için , ya da teşekkür için dua ederim.
4. Hiç dua etmem

46. Aşağıdaki durumlarda tutumunuz nasıl olur?

TUTUMLAR	EVET	HAYIR	FİKRİM YOK
Eşinizi seçerken başka özellikler yanında dindar olmasına da önem verir miydiniz ya da verdiniz mi ?			
Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerini normal karşılar mısınız ?			
Doğum kontrolüne taraftar mısınız ?			

47. Eşinizin kıyafetlerine karışır mısınız ?

1. Evet
2. Hayır

48. Cevabınız evetse eşinizin ya da kızınızın türban takmasını ister misiniz ?

1. Evet
2. Hayır

49.Çevrenizde dini konularda ne sıklıkla sohbet eder ya da tartışınız

1. Sık sık
2. Ara sıra
3. Hiç

50.Size göre dini gereklerine uygun bir biçimde yaşayabilmenin yolu aşağıdakilerden hangisidir ?

1. Bir mürşide (şeyhe) bağlanmak
2. Bir dini gruba girmek
3. Dini inançlara önem veren dernek,vakıf ve siyasi oluşumları desteklemek
4. Başka